

Časopis založil roku 1846 Jozef Miloslav Hurban. Vydávanie bolo obnovené roku 1881

Šéfredaktor:
Bystrík Šíkula

Zástupca šéfredaktora:
Štefan Haviar (Martin)

Redaktorka:
Ingrid Skalická

Redakčná rada:

Julius Balco, Mária Bátorová, Miroslav Bielik, Bohuš Bodacz, Boris Brendza, Etela Farkašová, Ludovít Hološka, Anton Hrnko, Jaroslav Chovanec, Peter Jaroš, Jozef Mihalovič, Štefan Moravčík, Dana Podracká, Marián Polonský, Jaroslav Rezník, Vincent Šabik, Marián Tkáč, Tomáš Winkler

Návrh obálky a grafická úprava:
Igor Štrbík

Sekretárka redakcie:
Magda Kušnierová

SLOVENSKÉ POHLADY © na literatúru, umenie a vedu. Vydávajú Matica slovenská (P Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00 179 027) a Neografia, a. s., Martin (Škultétyho 1, 036 55 Martin, IČO 31 597 912) – máj 2015

Vychádzajú s finančným príspevkom MK SR Vychádzajú mesačne. Evid. číslo Ministerstva kultúry SR: EV 4013/10. Adresa redakcie: 812 51 Bratislava, Grösslingová 23, tel.:

+421 2 38 12 80 01

Filiálna redakcia: 036 01 Martin, P Mudroňa 1, tel.: +421 918 904 921

e-mail Bratislava:

slovenskepohladyba@matica.sk

e-mail Martin: slovenskepohlady@matica.sk

Administrácia (objednávky): Matica slovenská, 036 01 Martin, P Mudroňa 1,

tel.: +421 43 381 28 40,

e-mail: periodika@matica.sk

Objednávky na predplatné prijíma aj každá pošta a každý doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta,

a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

Predplatné do zahraničia:

Európa 30 € (vrátane poštovného),

Amerika, Austrália 45 \$ (vrátane poštovného)

Tlač: Neografia, a. s., Martin

Neobjednané rukopisy nevraciam. Rukopisy do

č. 6 zadané dňa 4. mája 2015

Stanovisko redakcie nemusí byť zhodné s názormi autorov publikovaných príspevkov.

PETER
CABADAJ

RODÍ SA NOVÁ
STRATÉGIA
MATICE SLOVENSKEJ

Svetovú pozornosť všeobecne najviac priťahuje politicky a ekonomický rozmer Európy. Ale starý kontinent možno definovať viac ako kultúrny a historický pojem než ako geografický alebo ekonomický. Jeden zo zakladateľov európskych spoločenstiev Jean Monnet na sklonku svojho života údajne povedal, že ak by mohol proces európskeho zjednocovania začať ešte raz, odštartoval by ho oblasťou kultúry.. Kultúra je neoddeliteľným nástrojom tvorby obsahu identity každého národa prostredníctvom lepšieho porozumenia cudzích kultúr a nášho spoločného európskeho dedičstva, avšak pri plnom rešpektovaní kultúrnej diverzity. V tomto zmysle kultúra musí byť vnímaná ako spoločné dobro všetkých ľudí a národov, ako prejav ich úcty, slobody a kreativity, ako výpoveď o ich ceste históriou.

Nie, to nebol povinný tanec na európsku nôtu, ale myšlienky vibrujúce v mysli, keď sme študovali návrhy, podnety a odporúčania od viacerých osobností i jednoduchých matičiarov v súvislosti s prípravou návrhu Stratégie Matice slovenskej na roky 2016 – 2020 (ďalej len Stratégia). Z doručených textov zároveň unisono vyžarovalo presvedčenie, že hlavnou povinnosťou MS v dnešných časoch i do budúca je ponúkať nášmu národu v hodnotovom chaose Európy a sveta tradičný hodnotový systém, opierajúci sa o univerzálne piliere kultúry, kresťanstva a vlastenectva.

Hneď na úvod treba zdôrazniť, že pripravovaná Stratégia MS bude vychádzať a striktnie rešpektovať všetky základné matičné legislatívne dokumenty (Zákon o Matici slovenskej č. 68/1997 Z. z., Stanovy Matice slovenskej), ako aj závery Valného zhromaždenia MS z októbra 2013. Popri nich pri tvorbe Stratégie vychádzame nielen z podkladových materiálov, ktoré nám boli doručené z matičného prostredia, ale aj zo strategických dokumentov iných organizácií (napríklad pripravovaných stratégií hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja Žilinského samosprávneho kraja a mesta Martin). Na základe štúdia týchto materiálov môžeme konštatovať, že z formálneho hľadiska majú v súčasnosti pripravované stratégie prakticky totožnú štruktúru (analytická časť; strategická časť; projektová časť; programová časť; partnerstvá; financovanie). Vzťahuje sa to aj na Stratégiu rozvoja kultúry Slovenskej republiky na roky 2014 – 2020, ktorú pripravilo Ministerstvo kultúry SR a ktorá platí od novembra minulého roka.

Z materiálov doručených z matičného prostredia k 20. aprílu možno vydedukovať šesť základných programových oblastí Stratégie.

1. Formovanie vlastenectva, národného povedomia, kultúrnych potrieb a dopytu po kultúre výchovou, vzdelávaním, šírením osvetu a všestrannou edičnou činnosťou. Osobitný akcent (nielen) v rámci tejto oblasti bude venovaný najmladšej generácii.

2. Systematická podpora vedeckovýskumnej činnosti v oblastiach literárnej vedy a histórie, historiografie, života Slovákov v zahraničí, slovakistiky, kulturológie, politológie, národohospodárstva, národnostných vzťahov a národopisu, pričom osobitnú pozornosť treba venovať otázkam spätým s minulosťou a súčasnosťou južného Slovenska, dejinami miestnych odborov a osobností spätých s MS. Súčasťou programového naplňovania tejto oblasti bude prezentácia a propagácia vedeckovýskumnej činnosti prostredníctvom monografií, zborníkov, štúdií, matičných periodík a elektronických nosičov.

3. Ochrana, zveľaďovanie, sprístupňovanie a propagácia národného kultúrneho dedičstva, materinskej reči, ľudovej kultúry a umenia, tradícií a folklóru – doma i v „slovenskom zahraničí“.

4. Podpora kultúrnych, vedeckovýskumných, vzdelávacích a prezentačných aktivít Slovákov žijúcich v zahraničí.

5. Podpora, sprístupňovanie a propagácia pôvodnej umeleckej tvorby – literatúra, divadlo, film, fotografia. Programovou súčasťou naplňovania tejto oblasti bude aj tvorba vlastných matičných krátkych filmov a relácií prostredníctvom TV Matica.

6. Podpora rozvoja agrosektora a rurálnej politiky Slovenskej republiky. Každá zo spomenutých oblastí bude z hľadiska obsahovej časti v príslušnej kapitole Stratégie rozpracovaná do štruktúry:

- a) priority a opatrenia,
- b) úlohy,
- c) ukazovatele,
- d) termíny,
- e) garant.

Leitmotívom všetkých spomenutých oblastí Stratégie je snaha MS včleniť kultúrny a vlastenecký aspekt do procesu výchovy a vzdelávania mladých ľudí, aby výchova a vzdelávanie neboli iba odovzdávaním informácií, ale prispievali ku kultivácii človeka. Matičiari majú bytostný záujem napomáhať tvorivé spájanie hodnôt minulých s hodnotami súčasnými. A veľmi by si želali, keby sa na Slovensku darilo prepájať ekonomické a kultúrne prostredie tak, aby ekonomická sila živila kultúru a aby kultúra mohla uplatniť svoj ekonomický potenciál.

AKTUÁLNE VÝZVY

Aj v prípade tvorby tejto Stratégie v plnej miere platí, že každý, kto sa chce vyjadrovať k budúcnosti MS, musí nielen dokonale ovládať jej minulosť, ale sa aj orientovať v súčasnej matičnej problematike. Na príklade vedeckých a odborných útvarov MS si v stručnosti priblížme aktuálny stav. Od roku 2012 kompetentní matiční funkcionári bazírovali na tom, aby jednotlivé pracoviská MS predkladali detailne vypracované správy o svojej činnosti, ktoré sa následne stali podkladom výročnej správy celej inštitúcie. Na základe tohto dokumentu vedenie organizácie požiadala Štatistický úrad SR, aby preklasifikoval MS z administratívno-úradného na knižnično-archívne pracovisko, čo sa aj v relatívne krátkom čase podarilo dosiahnuť (2013). V týchto intenciách bol predložený projekt budovania matičnej bibliotéky, čo si však vyžaduje pasportizáciu knižných fondov jednotlivých ústavov a ďalších matičných subjektov, aby sa vyjasnili vlastnícke vzťahy a položil základ v prvom pláne na začatie činnosti virtuálnej knižnice, neskôr riadnej kamennej Bibliotéky MS. Na tento proces mala úzko nadväzovať digitalizácia matičných archívnych a spomenutých knižných zbierok, aby sa naplnila aktuálna klasifikácia o MS ako modernom knižnično-archívnom pracovisku, pretože tak už MS definovalo úradné zaradenie Štatistického úradu SR. Ďalším krokom v naznačenej hierarchii je vytvorenie autoritatívneho orgánu v podobe Vedeckej rady MS, ktorá bude posudzovať ústavné vedeckovýskumné plány a úlohy, ako aj individuálne

pracovné náplne jednotlivých vedeckých, výskumných a odborných pracovníkov, rešpektujúce základné matičné legislatívne dokumenty. Vedecká rada by zároveň na činnosť vedeckých ústavov a odborných pracovísk poskytovala finančné prostriedky z internej grantovej agentúry MS, oživej v roku 2013. Ak by sa tento model osvedčil a fungoval, MS môže v horizonte piatich rokov požiadať Štatistický úrad SR, aby jej k stupňu knižnično-archívne pracovisko priznal aj štatút výskumno-vývojového pracoviska. Táto vyššia kategória by, spoločne s perspektívou akreditácie vedeckých ústavov, umožňovala uchádzať sa o granty zo štátnych aj z európskych fondov, čo by v prípade schválenia príslušných matičných projektov znamenalo obrovský morálny, tradicionalistický a najmä ekonomický efekt pre celú MS. Naznačený ambiciózný plán však narúša viac pretrvávajúcich negatívnych faktorov, o ktorých sa na tomto mieste rozpisovať nebudeme. Zo strategického hľadiska platí, že by sa malo pokračovať v budovaní knižnice a prerušenom procese digitalizácie, bezpodmienečne sa musí zachovať fungujúca interná grantová agentúra a do jesene kreovať vedecká rada. Prioritným cieľom v tejto oblasti je získať štatút vedecovýskumného pracoviska a nestratiť knižnično-archívne zaradenie.

Z niekoľkých podkladových materiálov v súvislosti s tvorbou Stratégie vyplýva aj povinnosť nanovo definovať pojmy, za ktoré sa má MS zasaďovať. Ide najmä o pojmy národná identita a národná kultúra. Úlohou vedeckých ústavov bude v spolupráci s poprednými slovenskými politológmi, sociológmi, historikmi a lingvistami pokúsiť sa zadefinovať čo najpresnejšie národnú identitu, lebo má byť hlavným objektom matičného záujmu a predmetom primeranej ochrany. Patrí do nej národné povedomie, národná hrdosť, národná sebareflexia, úcta k ľudskej kultúre, civilizácii... Ešte širším pojmom je národná kultúra, ktorej rámce v dnešnej globalizovanej spoločnosti nie sú celkom jasné. V interdisciplinárnych súvislostiach preto bude potrebné definovať slovenskú národnú kultúru, jej jadro a jej mnohoraké prejavy.

S predošlým úzko súvisí aj oblasť výchovy k vlastenectvu a osvetová činnosť. Hoci sa všestranné matičné aktivity v tejto oblasti usilujú byť koncepčné, mnohokrát sú iba multiplikáciou podujatí iných inštitúcií (najmä regionálnych a miestnych kultúrnych stredísk). Byť originálni a efektívni zároveň znamená v prípade MS sústrediť sa na akcentáciu medziregionálnych kontaktov, vzájomnú výmenu informácií a najmä kultúrnych hodnôt. Domy MS sídlia zväčša v regiónoch, ktorých historická kontinuita, literárne, divadelné, výtvarné či etnografické tradície, so silným inštitucionálnym zázemím, predstavujú mimoriadne bohatý zdroj naznačenej výmeny. V takomto ponímaní sa do úplne iných súvislostí dostáva pojem regiónu ako jedinečnej geografickej sféry, resp. oblasti so špecifickou etnickou, historickou i umeleckou identitou.

Región preto neznamená čosi okrajové alebo periférne. Naopak, je reálnou ambíciou historicky rehabilitovať všetky moderné formy života bez ohľadu na dominantnosť centra.

JAZYKOVO ZMIEŠANÉ ÚZEMIA

Osobitné miesto v Stratégii bude mať problematika slovenského života na jazykovo zmiešaných územiach. Z príslušných štatistických ukazovateľov obyvateľstva a vzhľadom na historickú i súčasnú spoločenskú a politickú situáciu dominantnými, resp. najkomplikovanejšími ostávajú slovensko-maďarské vzťahy.

Zo sociologického a sociálneho aspektu predstavuje najdôležitejší element pôsobenia na kvalitu života Slovákov na južnom Slovensku vysoká nezamestnanosť a s ňou spojený odchod mladej generácie do zahraničia. Konkrétnym dôsledkom nezamestnanosti je aj nedostatočné ovládanie štátneho jazyka obyvateľstvom na juhu Slovenska, nízka vzdelanostná úroveň, neexistujúca osveta zo strany štátu v súvislosti s potrebou ovládať štátny jazyk, zanedbané budovanie vzťahu obyvateľstva k štátu, štátnemu jazyku a slovenskej kultúre, odobratie kompetencií Slovákom v územných a regionálnych samosprávach vinou volebných zákonov, prenesených kompetencií na samosprávy, ich autonómne rozhodovanie vo všetkých sférach... Oblasť kultúry, osvety a športu sa tak v daných podmienkach stáva sekundárnou záležitosťou.

Problematika národného charakteru a najmä statusu štátneho jazyka na juhu SR spočíva v riešení otázky občianskych, samosprávnych, vzdelávacích a kultúrnych kompetencií s ohľadom na právne postavenie majoritného obyvateľstva štátu na národnostne zmiešanom území. V tomto duchu Stredisko národnostných vzťahov MS vypracuje do konca roka 2017 komplexnú správu o postavení a stave majoritného obyvateľstva štátu na juhu Slovenska. Správa bude vychádzať z medzinárodných štandardov európskej a slovenskej legislatívy, volebného systému a činnosti vlády, verejnej správy, zastupiteľských a samosprávnych orgánov, fungovania školstva a vzdelávania so zameraním na používanie štátneho jazyka a jazyka národnostných menšín, praktizovanie kultúrnych aktivít, náboženského a duchovného života. Súčasťou správy budú v súlade so Stratégiou aj návrhy MS na riešenie najpálčivejších problémov, týkajúcich sa príslušnej problematiky.

Okrem slovensko-maďarských vzťahov bude v rámci Stratégie venovaná pozornosť aj rómskej komunite žijúcej v SR, nebudú chýbať ani návrhy konkrétnych krokov na prehĺbenie komunikácie a spolupráce s ostatnými národnosťami a etnickými skupinami. Dlhodobou úlohou MS v pertraktovanej sfé-

re zostáva permanentné sledovanie, monitorovanie, získavanie, študovanie, analyzovanie a vyhodnocovanie medzinárodných, európskych, zahraničných a slovenských právnych predpisov relevantných pre oblasť vzťahov majoritného národa a národnostných menšín.

SLOVÁCI ŽIJÚCI V ZAHRANIČÍ

V porovnaní s minulosťou zadefinuje Stratégia nové úlohy, aj pokiaľ ide o oblasť Slovákov žijúcich v zahraničí. Vzhľadom na nedostatočné vlastné finančné možnosti musí MS nájsť alternatívne spôsoby získavania zdrojov na podporu aktivít krajanov – osobitne pôjde o podporu mládeže v diaspóre, výučby slovenského jazyka, vzdelávania krajanov, edukačných programov, záchrany a sprístupňovania národného kultúrneho dedičstva. Krajanské múzeum MS bude systematicky pripravovať na vybrané podujatia a ostatné potreby krajanov projekty, na základe ktorých toto odborné matičné pracovisko požiada o dotácie z rôznych európskych, štátnych i regionálnych grantových programov. MS vyčlení zo svojich zdrojov určitý objem finančných prostriedkov, ktorý bude smerodajný tak z hľadiska podporenia vybraných zámerov krajanov, ako aj vypracovania jednotlivých projektov. Krajanské múzeum bude fungovať nielen ako poradný orgán Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí pri príprave projektov, ale aj ako subjekt, ktorý projekty predloží.

SLOVO NA ZÁVER

Systém monitorovania realizácie úloh vyplývajúcich zo Stratégie bude navrhnutý ako kontinuálny proces priebežného vyhodnocovania a plánovania. Na konci každého kalendárneho roka sa uskutoční komplexné vyhodnotenie realizácie aktivít za uplynulý rok, čo by malo byť základom pre úpravu, resp. aktualizáciu Stratégie na ďalšie obdobie podľa reálneho kontextu a výsledkov.

Pripravovaná Stratégia má zabezpečiť realizáciu najdôležitejších zmien, ktoré je potrebné vykonať, ak chceme zdynamizovať a zmodernizovať rozvoj činnosti MS. Predpokladáme, že v tomto úsilí neostane MS osamotená. Z tohto dôvodu bude nevyhnutná súčinnosť a úzka spolupráca s Ministerstvom kultúry SR, Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí, cirkvami a náboženskými spoločenstvami, mládežníckymi a športovými organizáciami, vyššími územnými celkami, miestnou samosprávou, vysokými školami, ako aj s neštátnymi subjektmi a zahraničnými partnermi. Platí teda konštatácia, že z hľadiska programového naplňovania Stratégie bude potrebné zabezpečiť

širšiu podporu zo strany spomínaných a iných potenciálnych partnerov. Iba spoločným úsilím, záujmom a vzájomnou podporou sa môže MS podariť zásadnejšie prispieť k implementácii strategických zámerov do svojej činnosti v strednodobom i dlhodobjšom časovom výhľade.

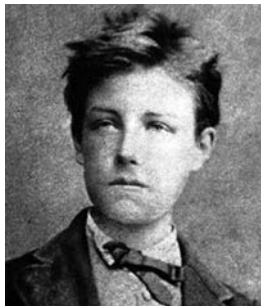
Plne si uvedomujeme, že pohľady odbornej i laickej verejnosti na ďalšie smerovanie a existenciu našej najstaršej národnej kultúrnej a vedeckej inšti-

Štefan Zajček: V Lucca I, 2014

túcie sú rôzne a širokospektrálne. Integrujúcim faktorom však musí byť aj v 21. storočí neochvejné presvedčenie, že Matica slovenská vždy bola, je a bude jednotou milovníkov národa a života slovenského.

Poznámka: Návrh Stratégia Matice slovenskej na roky 2016 – 2020 bude pripravený do konca júna, následne prejde oponentúrou vo Výbore MS. K jej definitívnemu schváleniu by malo prísť v jesenných mesiacoch.

JEAN-ARTHUR RIMBAUD

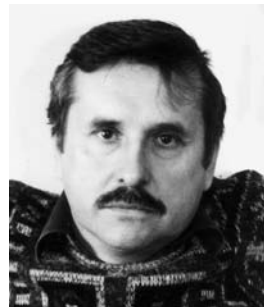
POCIT

V lete sa vyberiem, keď večer modravý je,
chodníkom po tráve šľahaný obilím.
A vetru dovolím, nech mi len vlasy myje,
keď sviežosť v chodidlách snívajúc pocítim.

Nič vo mne nemyslí, nič vo mne neprevraví,
no s láskou bezmernou a v duši zjavenou
ja ako kočovník preniknem do diaľavy
po cestách Prírody – šťastný jak so ženou.

marec 1870

PRELOŽIL JÁN ŠVANTNER

ŠTÚROVCI
ALEXANDRA MATUŠKU
(Z ROKU 1948)

Rok 1948 je rokom politického zlomu, ktorý sa odohral 25. februára 1948 v Prahe na Staromestskom námestí. V tomto roku vychádza Tatarkov román-pamflet *Farská republika*, Hečkov román *Červené víno* v Matici, ale aj Matušková esej *Štúrovci* v Pravde. Básnik Ján Smrek sa márne usiluje o obnovenie vydavateľského oprávnenia na časopis *Elán*, zmenu po Februári komentuje týmito (45 rokov tajenými) veršami: „*Tak, stalo sa. / Revolúcia nekrváva. / Netiekla nikde krv, len z môjho srdca. / Preto tak nepevne mi sedí hlava. / A moja myšlienka je tápajúca.*“

Matuška vydáva svoju esej *Štúrovci* a – na rozdiel od svojho generačného súčasníka a spolupovstalcu Tatarku, ktorého *Farská republika* je satirickým odsúdením slovenskej „vojnovnej republiky“ – esejista Matuška vstupuje hlbšie do národných dejín, aby na ich súčasný povrch vyniesol ich novodobý počiatok: štúrovcov.

Matuška si uvedomuje svetové spoločenské a myšlienkové pohyby povojnových čias, uvedomuje si, že svet sa bude usporiadať nanovo a vo veľkom, a predsa trvá na tom, aby sme sa v tom veľkom dejinnom pohybe nestratili, ani nie tak iným ako sami sebe. V tejto súvislosti o štúrovcoch píše: „*Ak ich dnes zašantročíme, ak dnes dopustíme, aby sa zo slovenského vedomia vytratilo to, čo sa nimi začalo, neobjavíme ich už nikdy a budeme oveľa chudobnejší na ceste za sebaopoznaním a sebauvedomovaním, čo napokon v poslednej hĺbine značí aj za sebatvorením.*“

Svojimi *Štúrovcami* vstupuje do (vtedy storočnej) hĺbky moderných slovenských dejín druhý raz, ale definitívne. Prvý raz tak urobil počas štúdia na Karlovej univerzite v Prahe v ročníkovej práci *Ideológia Jozefa Miloslava Hurbana* (1934), ktorá nemohla byť ani vzhľadom na Matuškov vek (mal len 24 rokov), ale ani vzhľadom na dobové české (A. Pražák), ale i slovenské

(M. Hodža: *Československý rozkol*) hodnotenie činnosti a diela štúrovcov do istej miery poplatná svojej dobe. Písal v nej: „*Mužovia činu – akým bol koniec koncov i Hurban –, ktorí sa starali nie o rozvoj národa, ale len o jeho uchovanie na lepšie časy.*“

O štrnásť rokov, po učiteľovaní na gymnáziách a učiteľských ústavoch v Leviciach (1935 – 1938), v Bratislave (1938 – 1939), v Michalovciach (1939 – 1941), v Banskej Bystrici (1941 – 1944), po účasti v Povstaní, práci na Povereníctve informácií a v denníku *Národná obroda* (1947 – 1948) už vidí úmysly a činy štúrovcov v presnejších proporciách: „*O holý život ide ich rodu a oni už zdôrazňujú, že sa treba usilovať nie prosto o existenciu, lež o jej zmysel, nie prosto o život, lež o jeho akosť a plnosť; donútení obmedzovať sa na kultúru, pracovať s papierom a so slovom, chopia sa prvej príležitosti premeniť slovo na čin, opustiť papier pre život.*“

Nebol by to Matuška, keby nemal aj výhrady k štúrovcom. Týkali sa ich reakcie na obdobie po revolúcii 1848 – 1949, keď sa nenaplnili ich očakávania a zámery. „*Ich omyly? – Vykročili odvážne do sveta, europeizovali Slovensko a potom sa od Európy vedome dištancovali. Na Západe, vtedy demokratickom a revolučnom, ktorý ostatne poznali len z druhej ruky, cez nemecké okuliare, videli neskôr len materializmus a bezbožnosť.*...“

Napriek tomu pripomína to podstatné o štúrovcoch, to, na čo by sa nemalo zabúdať: „*Celé jedno pokolenie sa tu na niečo odhodláva, sleduje jasný zámer a plán.*“ A na inom mieste: „*Volalo sa to slovenčina, malo to vzhľad literatúry, ale mierilo to k prestavbe slovenskej duše a tým i slovenského života a osudu.*“

Táto šestnásťstranová esej je písaná v čase, keď sa Európa delí na východný a západný blok, v čase, keď sa rozhoduje o Marshallovom pláne, keď sa na Devíne, v amfiteátri, ktorý dnes už neexistuje(!), konajú slovanské slávnosti... Je to prvá esejistická práca o počiatkoch a zmysle slovenských dejín v európskom kontexte napísaná po druhej svetovej vojne, neskôr na ňu nadviaže Mináč svojimi esejami *Tu žije národ* (1965), *Kde sú naše hrady* (1968), potom esejami *Dúchanie do pahrieb* (1970) a *Zobrané spory Jozefa Miloslava Hurbana* (1974).

Už v tejto Matuškovkej eseji sa objavuje myšlienka, ktorú nájdeme neskôr v inej forme aj u Mináča: „*A jednako máme históriu. Líši sa od histórií mnohých iných národov, lebo sme si ju nepísali sami, lež písali nám ju na náš účet iní; lebo sme nevplývali, lež vplývalo sa na nás; lebo sme neprepadali a nerobili výboje, lež sami boli prepadávaní ako predmet výbojov; lebo v nej niet dynastií, kráľov a vladárov. Ale daň slz a krvi, ktorá sa na tejto zemi odvádza za každý krok a krôčik: tú sme zaplatili aj my, my viac ako iní – ona je erbovým znakom*

dejín slovenských. Neskončili sme v priepadlisku, nepohltila nás ničota: žijeme a sme národ.“

Táto kvalitne a bezchybne vytlačená esej (tlač dodnes nevybledla) má dokonca aj to, s čím sa už dnes vôbec neráta – erráta. V jej závere Matuška sformuloval čosi ako poučenie z dejín aj pre nás: „Nič sa nastálo neudrží vo vedomí, v láske a úcte ľudí: taký je zákon života. Ale je aj iný zákon a ten znie:

Štefan Zajíček: Skalická brána, 2014

že národu neslobodno žiť zo dňa na deň, a že ak sa aj nemožno v každodennom živote spravovať skúsenosťami vrcholných okamihov národných dejín, treba mať tieto skúsenosti uložené v tajných vrstvách, tam, kde na ne vždy pripravená fráza nedočiahne, kde sú mocné, pretože mlčanlivé.“

Čo dodať k týmto slovám povstalcu Matušku, ktoré sa na prvé slovenské povstanie štúrovcov z rokov 1848 – 1949 odvolávalo ideovo i symbolmi (obrný vlak Hurban a i.)? Hádám len niečo z posledných riadkov: „Pamätne tabule na domoch? Pomníky z kovu a granitu na námestiach? Áno, ale aj pomníky v nás, ktoré čas zničí len s posledným výdychom. Potom budeme národ.“

(Písané s vedomím 40. výročia úmrtia A. Matušku – 1. 4. 1975)

1. Vzniklo podľa vás roku 2014 na Slovensku pôvodné literárne dielo, ktoré si zaslúži zvýšenú pozornosť našich čitateľov?

2. Aké zahraničné dielo preložené do slovenčiny by nemalo chýbať v našej knižnici?

3. Všímla si vlnajšie pôvodné a preložené diela literárna kritika a interpretovala ich vyčerpávajúco a objektívne?

4. Čo chýba/nechýba pôvodnej slovenskej tvorbe v kontexte modernej európskej literatúry?

5. Ako iniciovať rast pôvodnej tvorby v súčasných kultúrno-spoločenských podmienkach? Držíme krok s Európou a vytvárame naň dostatočné podmienky?

PETER MIŠÁK

1. Nemali by vznikáť diela, ktoré si nezaslúžia (zvýšenú) pozornosť našich čitateľov. Pravdaže, vznikajú. A nie je ich, žiaľ, málo. No na tie sa anketa nepýta.

Myslím, že Etela Farkašová a jej *Vrstvenie času* (esej *Časovosť ľudského života*).

Všímam si pôvodnú tvorbu, ktorá sa rodí navôkol mňa, teda „mimo centra“. Ani tam či tu niet veľmi kam a prečo vyskakovať. Literárny ústav Matice slovenskej začal robiť záslužnú vec (nech mu to dlho vydrží!) vydávaním edície *Modrá katedrála*, a to celkom šťastným činom vydania básnického debutu Oľgy Gluščíkovej *Uložená do stromov*. Komu sa dostane do rúk, nech si ju pozrie, ak už neprečíta. Dobrý pokus, ktorý niekam vedie. Zaujal ma v tejto edícii jej druhý zväzok, ktorý sprístupňuje Jána Červeňa (*Chcem spáchať akýsi literárny hriech*) výberom z jeho osobných denníkov.

2. Nemám v tomto smere prioritu, to by som sa musel orientovať vo veľmi širokom okruhu (najmä tých zahraničných diel, ktoré nie sú preložené). Tej najsúčasnejšej svetovej literatúre dlhujeme veľa pozornosti. Sám však nie som ani prekladateľ, ba ani dajaký znalec ktorejkoľvek zahraničnej (čo i len európskej) súčasnej spisby. Dovoľte mi neodpovedať, prípadne pripomením dávnejšie vydanú esej od N. O. Losského *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhlad*. Dosť som sa dozvedel...

3. V literárnu kritiku treba veriť, alebo ju popierať. Veriť jej samej veľmi nemožno, veď ani nevieme dokázať, že je prítomná. (Tento názor je dosť starý a nepôvodný, no o jeho správnosti som sa presvedčil pri istom „hodnotení“ pôvodnej básnickej tvorby v Knižnej revue.) Ak mám vraviť o recenziách, nuž recenzenti (nie vždy, ba takmer vôbec nie kritici) si toho všimli dosť. Až nestačia stránky periodík. Dobře viem, že verľikujem dávne pravdy, lenže recenzia dnes je takmer výlučne priateľská anotácia; veď kto by si už dnes chcel pohnevať kamaráta a napísať o ňom pravdu? Ale interpretácie v recenziách bývajú naozaj vyčerpávajúce.

4. Pôvodnej slovenskej tvorbe v akomkoľvek kontexte nechýba vôbec nič. Ba zdá sa, že má všetkého viac než nadostač. Dobrého „podhubia“ v „teréne“, z ktorého vyrastajú slubní adeпти takej tvorby, čo by nás mohla reprezentovať aj za humnami (ako vravel Janko Lenčo, jeden z posledných autorov, ktorý žil v regióne, a predsa ho „svet“ zbadal a náležite si jeho tvorbu cenil). Nechýba nám príslovečná vzájomná nepravnosť, ale na druhej strane ani poriadok, ba zdá sa, že máme svoj literárny dvorček tak vzorne uprataný, že na ňom pre samé chlieviky nevidíme tých, čo sa v nich skrývajú. Lenže potom ich nevidí ani zahraničie.

5. Pôvodná tvorba rastie aj bez akejkoľvek iniciatívy mimo nej samej. Lenže skôr je to bujnenie než (poveštný marčokovský) rozrast. Vydavateľská činnosť by naozaj mala byť licencovaná a udelenie licencie by malo byť podmienené kvalifikačnými predpokladmi. Všetci múdro prikyvujeme, keď sa vraví o braku, čo nás zahlcuje. Lenže brak je kupovaný, podporovaný (pí ármí, peniazmi, médiami, bulvárom), akceptovaný. Plní vrecká pôvodcom i vydavateľom a zároveň je zrejmä jeho jednorazovosť. V tomto smere rozhodne držíme krok s Európou, ba sa mi zdá, že u nás sú podmienky na takúto (autorskú i vydavateľskú) činnosť viac než dostatočné, ba dostatočnejšie než v tých európskych kultúrach, ktoré boli „vyspelé“ už pred pol tisícročím. Priblížujeme sa k USA, len neviem, či je to dobre.

HANA KOŠKOVÁ

1. Osvieženie na našej literárnej scéne priniesli aj v minulom roku viaceré literárne diela. Niekedy je ťažké zorientovať sa a vybrať tie najpôsobivejšie. No zdá sa mi, že napriek masmediálnemu chrleniu pseudokultúry si dobrá knižka našla svojho adresáta. Len tak náhodou som sa popýtala kníhkupcov, čo čitatelia hľadajú. Odpovede ma milo prekvapili. Pavel Vilikovský sa dobre ani neohrial na pultho, a už bol vypredaný. Čitatelia si kupujú aj knižky od Veroniky Šikulovej (*Freska v dome*), Pišťankovho *Rukojemníka*. Mnohí hľadajú

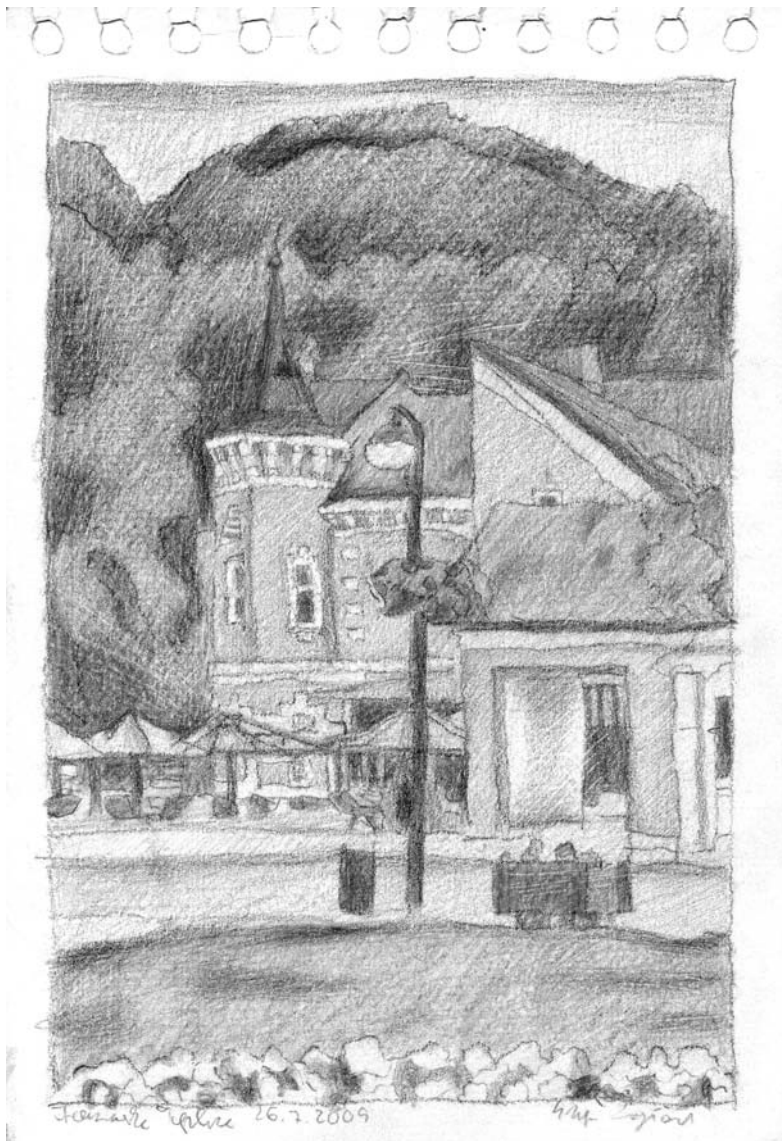
okrem ženských románov pôvodnú slovenskú literatúru. Ja som si kúpila básnickú zbierku Víťazoslava Hronca aj Martina Prebudilu. Danka Podracká mi poslala *Kubus* a z vydavateľstva Skalná ruža ma potešila básnická zbierka od Czesława Miłosza *To*. Zárukou čitateľského zážitku je knižka *Zelený stan* od Ludmily Ulickej, ktorú mám rozčítanú. Zasiahli ma najmä esejistické knižky od Etely Farkašovej a Márie Bátorovej. Ponúkajú zaujímavú interpretáciu sklbenú s individuálnou pamäťou, vnímaním času a skúseností. Naozaj kvalitné čítanie.

2. Každý, aspoň si to myslím, by mal mať vo svojej knižnici okrem slovenskej klasiky aj diela z francúzskej literatúry, americkej, anglickej, ruskej. Sú to inšpiračné zdroje aj pre ďalšiu generáciu, ktorá sa bude venovať literárnej tvorbe. Pre mňa je stále aktuálny Jonáš Záborský. Pomaly ma knihy vytlačia z domu. No nikdy neodolám dobrej knižke. Ak vyjde niečo zaujímavé, musím to mať. Či už to bol *Tesla, portrét medzi maskami* od Vladimíra Pištalu alebo *Listovník* od Michaila Šiškina. Ide o čitateľské lahôdky. Je ťažké radiť, čo by mal mať niekto v knižnici. A majú všetci ľudia na Slovensku dnes knižnice?

3. Literárna kritika? Ak by sa dôvtipný čitateľ často nezoznámil s knihami, ktoré literárna kritika ani nezaregistruje (a nie je ich málo), ani by nevedel, čo je umelecky hodnotné. Každé literárne dielo má svoju osobitnú mieru a výnimočnosť. Kritikov nezaujímá krása vety, nový objav v jazyku, súlad či nesúlad medzi výpovednou hodnotou a autorovým posolstvom. V minulom roku ma napríklad prekvapilo hodnotenie literárnej tvorby v Knižnej revue. Neobjektívne, skôr invektívne voči spisovateľom, ktorí patria do SSS. Kritička, ktorá hodnotila básnickú produkciu, sa zaoberala oblečením básnika viac ako tým, čo jeho básne naznačujú, aký posun v kontexte súčasnej literárnej scény zaznamenal. Súčasná literárna kritika je jednostrunná a jednostranná. Práve jej jednostrunnosť (česť svetlým výnimkám) akoby determinovala hľadanie a jedinečnosť autorských subjektov.

Recenzie sú často len reklamným trikom slúžiacim na komerčné účely. Kde sú časy Alexandra Matušku, Viktora Kochola, Pavla Plutka, Andreja Mráza, Abína Bagina a iných, ktorí vedeli napísať často i krutú pravdu o autorovi a jeho novej knižke. Nekládli si servítku pred ústa. Pamätám si vyhrotené polemiky niektorých autorov a kritikov v Slovenských pohľadoch, v Novom slove, v Romboide. Nedávno som si opäť prelistovala knižku *Básnická transcendencia* od Milana Hamadu. Aj po mnohých rokoch od vydania je stále aktuálna.

4. Slovenská literatúra prechádza zmenami a v kontexte európskej literatúry už má svoje, hoci aj malé, miestečko. Vďaka prekladom, ktorých tiež

Štefan Zajíček: Trenčianske Teplice, 2009

nie je veľa. Skutočnému tvorcovi bude záležať na tom, aby sa v jeho tvorbe odrazila originalita, slovenskosť a tým aj osobitosť. To sú podľa mňa posolstvá, ktoré si všimnú i väčšie literatúry. Ktovie, aké postavenie má v súčasnosti spisovateľ v iných krajinách sveta, no u nás nič nenaznačuje, že by mal aspoň taký ohlas ako vyrevúvač nič nehovoriacich textov, raper, modelka prešpikovaná implantátmi či zabávač, ktorý je trápny a bez vtípu, ale kasíruje masťné honoráre.

Niekedy sa mi zdá, že sme stále neobjavení. Nevieťm prečo, ale mnohí spisovatelia, ktorí píšu prózu, akoby sa na seba ponášali. Akoby sa báli odkryť zaujímavosti a tajomstvá. Sú vybavení neraz rovnakými témami. Tematický okruh majú vžitý a veľké témy? Vyhýbajú sa im? Boja sa ich?

Možno v nich dozrievajú a už onedlho prekvapia. A básnici? Zdajú sa mi mnohí z nich vnímavejší. Mohla by som zacitovať N. V. Gogoľa, ktorý na adresu jedného básnika povedal: „Pre básnika je tajomstvom lyrizmus – dieťa zvrchovaného rozumu.“

5. Iniciovať rast pôvodnej tvorby? V prvom rade sú to financie a mechanizmus ich pridelovania na pôvodnú slovenskú tvorbu. Nevieťm, akou formou by sa to mohlo diať. Literárni agenti, ktorí by zároveň robili i spravodlivý výber toho, čo by malo uzrieť svetlo sveta? Netuším. Viem len to, že sa pulty kníhkupectiev prehýbajú pod podenkovou makulatúrou z komerčných vydavateľstiev. A všimam si oznamy napísané farebnou kriedou pred kníhkupectvami, ktorá silikónová diva vydáva svoje „pamätihodnosti“. Nikto sa nezamýšľa nad formovaním literárneho vkusu. Selekcja je potrebná ako soľ!!

**PÔSOBENIE IDEÍ
JÁNA HOLLÉHO
NA ŠTÚROVCOV**

Ludovít Štúr v úvodnej časti svojho spisu *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*, ktorý je venovaný vysvetleniu a odôvodneniu rozhodnutia ustanoviť kultúrnu strednú slovenčinu za jednotný spisovný jazyk Slovákov, uvádza najdôležitejšie dôvody, ktoré ho so spolupracovníkmi v situácii jazykového rozdelenia Slovákov viedli k rozhodnutiu neprijať už platný a fungujúci Bernolákov spisovný jazyk a uprednostniť strednú slovenčinu ako východisko spoločnej celonárodne platnej podoby slovenského jazyka. Svoje hlavné dôvody (kmeňovitosť slovanského národa, pričom Slováci sú osobitný kmeň tohto národa, majú svoj vlastný jazyk a ten má prirodzené právo byť spisovným, ďalej najväčšia rozšírenosť strednej slovenčiny a jej životaschopnosť, jej zachovanosť, ako aj to, že je to najčistejšie alebo najtypickejšie slovenské nárečie) v spise rozviedol a podoprel argumentmi vedeckými, ale aj citovými a rétorickými. Nie je to ani sústavná, ani rýdzo vedecká argumentácia, je to výber dôvodov, ktoré autor pokladal v danom čase a v danej spoločenskej situácii za relevantné. Niet však pochyb, že Štúrove dôvody boli spoločensky účinné. Neboli ani tak určené do vlastných radov, skôr tým, čo stáli „mimo radov“. Možno si to vysvetliť tým, že „vlastné rady“, štúrovska družina, boli v merite veci presvedčené, veď aj podľa samého L. Štúra: „Celá mládež Slovenská prijala mišljenku túto (t. j. ustanoviť spisovný jazyk Slovákov na stredoslovenskom základe – pozn. J. K.) so zápalom a mládež ňesje so sebou budúcnosť života“ (*Nárečja slovenskuo*, s. 7). Na druhej strane, pravdaže, treba priznať, že viacerí príslušníci Štúrovej družiny najmä na pôde Tatrína, ale aj súkromne ešte o niektorých jednotlivostiach kodifikovanej podoby slovenčiny diskutovali (hlavným, mohli by sme povedať, aj systémovým kritikom nepochybne bol jeden z vedúcej trojice, Michal Miloslav Hodža, no v jednotlivostiach oponovali aj Samo Chalupka, Samo Tomášik a iní).

Pravdepodobne práve tým, že autorovi nešlo o sústavný výklad dôvodov, si možno vysvetliť aj to, že medzi dôvodmi sa neuvádza stanovisko Jána Hollého, ku ktorému štúrovci najmä po vyjdení Hollého eposu *Svatopluk* r. 1833 a osobitne po zverejnení jeho *Plaču matky Slávy nad odrodilými synmi a Chválospevu na Antona Bernoláka* v súborných *Básňach Jána Hollého* r. 1841 sa cítili básnikom priamo oslovení a nadobudli k nemu vzťah ako k svojmu ideovému vodcovi, ba uctili si ho ako otca národa. Jemu sa od 2. polovice tridsiatych rokov 19. storočia prihovárali listami ako synovia a jeho jednotliví predstavitelia štúrovcov (ako aj v skupinách) – osobitne vo veci jednotného spisovného jazyka Slovákov – navštívili viac ráz. Pritom v odbornej literatúre sa najčastejšie spomína iba návšteva vedúcej štúrovskej trojice u Jána Hollého na fare dekana Martina Lackoviča na Dobrej Vode, ktorá sa uskutočnila už po definitívnom, ale jednako len nie úplne uzavretom rozhodnutí o prijatí stredoslovenského základu štúrovskej spisovnej slovenčiny na schôdzke vedúcej trojice v lete r. 1843 v Hlbokom.

Je pozoruhodné, že o tomto stretnutí jesto zo strany vtedy mladých štúrovcov veľmi málo priamych správ. Viacej a istejších správ jesto z druhej strany, konkrétne najmä z osobnej korešpondencie Jána Hollého ako ústrednej a rozhodujúcej osobnosti pri dosahovaní dohody. Istotne nie je náhodné, že vedúci duch celého národného pohybu a nepochybne hlavný činiteľ štúrovskej návštevy Ludovít Štúr vo svojom spise *Nárečja slovenskuo* spomína túto udalosť iba lakonicky, hoci s vrcholnou úctou a s citovým pohnutím sa vyslovuje o J. Hollom ako o básnikovi a človekovi, ale bez priameho uvedenia jeho mena. Pritom o Hollého p o s t o j i k oficiálne predstavenej stredoslovenskej spisovnej slovenčine nepíše tu ani slovo. Istotne nie je náhoda, že čo aj len naznačeniu Hollého postoja sa vyhol. Na s. 6 tohto Štúrovho spisu čítame: „V pohnutí našom nad drahým kmenom a ludom Slovenským navštívili sme t o h o s p e v c a t a m (riedenie je naše – pozn. J. K.), čo sa i duchom i postavou svojou pochodiť zdá tam z tých starích našich veľkých časou... navštívili sme ho i prizreli sme sa zosmúťenej tvári jeho nad časmi terajšími a bolestnjemu oku jeho nad Slovenstvom, odhodením a opustením kmenom svojim. Videli sme ho tam nad šumnou Blavou, obstretjeho horami visokými v tichom údolí ako pozerá na tje vrchi či mu skoro vetri čo sa do údolja z nich spúšťajú doňesú novinu radostnejšú, novinu ožiťja Slovákou? V i d' j a c h o (riedenie je naše – pozn. J. K.), rozlúčili sme sa: Jozef Miloslav náš ostau tam pod svojou Bjelou Horou... Ti Michal Miloslav poberau si sa k cisárskemu mestu a z ňeho potom do hĺbki Tatjer a ja šieu som ta na tichuo Považja k rodiňe drahej a o ňedlho potom nad Dunaj.“

Isté vysvetlenie takéhoto Štúrovho konania možno vidieť v bezprostredne nasledujúcich slovách: „Ňeostalo z ohladu Slovenčini na ničom istom me-

dzi namí ale uzreli sme sa že ešte tú vec za rok rozvážeme, mišljenki svoje pod ten čas si zveríme a potom sa užnesjeme po roku. Misleli sme, dopisovali sme si, prešjeu rok, keď sme sa tam pod trónom matki Tatri, tam pod oltárom Tatjer našich, Kriváňom, zastali a jako sme sa zvíkali, zvíkali sme sa s užneseňím za Slovenčinu, i podali sme si na to ruki. Ňebolo treba vjac o tom hovoru; bola vec rozvážená, pretrasená a teraz už prichádzame s ňou k rodákóm svojim, s radosťou a žjadostou, abi premisljac vec k nám pristúpili a raz už roztrhaňú Slovenskjemu koňjec urobiť nám pomáhali i pridružili sa k čisto Slovenskjemu životu.“ V ďalšej časti uvádza význačné osobnosti na čele s Karolom Kuzmánym, ktoré jednoznačne podporili Štúrov kodifikačný krok, a napokon ako váhavého spomína Jána Kollára, no Štúrova nádej, ba priam istota, že „čo aj ňepuojde po ceste našej, ňebude a biť ňemuože proti nám“, sa, žiaľ, vonkoncom nenaplnila.

V tomto kontexte istú výpovednú hodnotu má tá skutočnosť, že L. Štúr nespomína J. Hollého ani ako možného neprajníka novej spisovnej reči, ako aj to, že – ako v Literárnom týždenníku (č. 11 – 12/2015, s. 15) píše znamenitá znalkyňa Hollého diela Eva Fordinálková – J. Hollý „proti štúrovskej slovenčine sa však nikdy verejne nevyslovil“. Pritom sa súkromne pridŕžoval presvedčenia o tom, že „dolnoslovenské“ nárečie „pre všetkých je najsucejšie“, ako píše v liste M. Hamuljakovi z 23. 8. 1844. Zreteľne si totiž uvedomoval zodpovednosť, pred ktorou stál: alebo zaujme zhovievavé stanovisko k štúrovskému projektu a tým podporí (v tom čase ešte potenciálne) jazykové zjednotenie Slovákov na vlastnom národnom jazykovom základe, o ktoré sa po celý život sám usiloval, alebo bude pred štúrovcami brániť bernolákovskú spisovnú slovenčinu, ktorú prijala iba katolícka časť slovenskej spoločnosti a ktorú mladí štúrovci ako celonárodné spojivo neprijímali, a tak sa objektívne postaví za pokračujúce jazykové rozdelenie slovenskej spoločnosti. Hollého rozhodnutie bolo zdržanlivé, ale uvážené, múdre a perspektívne.

Z trojice vedúcich štúrovských osobností aj Michal Miloslav Hodža potvrdzuje v liste písanom 15. júna 1843 v Hlbokom a adresovanom manželke vtedy ešte len plánovanú návštevu u Jána Hollého na Dobrej Vode: „Zjtra, t. g. 16 geště tu zůstanem, potom pozeytřĩ pũjdem na dobrau Vodu Holého nawštĩwit; a tak hned w ten den do Prešpurka.“ (Citované podľa práce Eugena Jónu *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*, 1985, s. 115.) Aj z tohto súkromného listu, písaného po česky v čase, keď v novej slovenčine vznikali už básne, zreteľne vidieť, že M. M. Hodža bol z trojice štúrovských vodcov tým, ktorý v najzávažnejšej otázke – prijatie stredoslovenského základu spisovnej slovenčiny – stále váhal a definitívne rozhodnutie a jeho zverejnenie zdržieval.

Najdôkladnejší opis návštevy vedúcich štúrovcov u J. Hollého na Dobrej Vode zanechal Jozef Miloslav Hurban vo svojom životopisnom diele o Ludovítovi Štúrovi. Na rozdiel najmä od L. Štúra Hurban uvádza aj priame a nedvojznačné Hollého stanovisko k predstavenej stredoslovenskej spisovnej slovenčine a svoj opis návštevy začína vrúcnyim zvitánim s hosťiteľom a završuje ho často citovaným požehnaním, ktoré J. Hollý udelil svojim návštevníkom, prípadne ich dielu, t. j. strednej slovenčine. Zjavne o Hurbanov opis tohto vecne, ale aj priamo symbolicky významného stretnutia sa opierajú bádatelia v okruhu dejín spisovnej slovenčiny a znalci života a diela Ludovíta Štúra, keď – ako jazykovedec Eugen Pauliny – píšú, že „Ján Hollý, ktorého si štúrovci veľmi vážili, plne súhlasil so zavedením strednej slovenčiny. Tým si štúrovci zabezpečili súhlas najväčšieho žijúceho bernolákovca so svojím postupom“ (Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*, 1983, s. 177). Podobne historik a Štúrov životopisec Ján Hučko v práci *Život a dielo Ludovíta Štúra* (2. vyd., 1988, s. 108) uvádza: „Z Hlbokého odišla štúrovská trojica navštíviť Jána Hollého, ktorý schválil ich rozhodnutie.“ O súhlase sa vraví aj v jednej z najnovších prác o dejinách spisovnej slovenčiny od autorov R. Krajčoviča a P. Žiga z r. 2002 (s. 167): „Ján Hollý s návrhom L. Štúra, M. M. Hodžu a J. M. Hurbana 17. 7. 1843 súhlasil a v liste M. Hamuljakovi 16. augusta 1843 okrem svojho dobrovodského súhlasu so štúrovčinou uvádza aj predošlé stretnutia so štúrovcami...“

J. M. Hurban vo svojich „rozpomienkach“ na život a dielo L. Štúra o návšteve u J. Hollého píše: „Najprv myslel Štúr činnosťou novinárskou a časopiaseckou zahájiť akciu novú, ale keď i námestná rada, i kancelária uhorská vo Viedni otáľali s vecou a posielali si patričný rekurz hore-dolu a vymáhali svedectvá o Štúrovi a jeho zmýšľaní politickom, mravnom, vedeckom a čo ja ešte viem akom, tu zišli sa u mňa v Hlbokom Hodža a Štúr a ustálili sme činnosť i bez novín zahájiť zriadením spolku pre vydávanie kníh k vzdelaniu národa smerujúcich. Vtedy sme i my spoločný výlet podnikli k majstrovi poetov slovenských, k Hollému na Dobrú Vodu, cieľom vzdania mu úcty a podania mu výkladu úchyľky svojej od jeho spôsobu písania v podrečí trnavskom a rozvínutia pred ním dôvodov svojich za centrálnu, čisté slovenské nárečie. Tam sme boli od pána domu, priateľa mladosti Hollého verného, dekana Lackoviča, pohostinne prijatí a od barda starého, postavy vznešenej, vysokej, veľkých svetlých očí, vlasov strieborných, od Jána Hollého zulúbaní a slzami radosti uvítaní. On nielenže nič nemal proti čistej slovenčine, ale práve vyhovára sa, že za jeho časov nebolo možnosti na Slovensku inou slovenčinou knihy písať ako tou, v ktorej už nebohý priateľ jeho Bernolák bol gramatiku spísal. ‚Aj,‘ povedá, ‚moje metrum dalo sa výborne v tejto reči užiť. Už tie národné piesne

najkrajšie znejú v tej hornoslovenskej reči.‘ To bol náhľad Hollého, s ktorým, rozumie sa, my úplne súhlasili. Hollý nám dal požehnanie svoje k dielam vtedy umierneným.“ (Citované podľa Štibraného *Chronológie autorovho života a diela*, uverejnenej v Hollého *Diele II*, 1999, s. 571 – 572.)

E. Fordinálová v citovanej štúdii „rekonštruuje akt dobrovodského požehnania s kladným výsledkom: Ján Hollý ‚svojim slovenským synom‘ dal pri rozlúčke **kňazské požehnanie** (zdôraznenie je pôvodné – pozn. J. K.), ktoré J. M. Hurban pochopil, prijal a povýšil pred celou slovenskou societou ako *národné*, ako požehnanie aj štúrovskej slovenčiny. Neklamal. Požehnanie dostali. Ale toto požehnanie sa skutočne stalo požehnaním pre celý náš ďalší *národný vývin*, nadkonfesionálne spojilo slovenskú inteligenciu do zjednocovacieho bloku v najvyššom čase, vnieslo doň silu, energiu a neotrasiteľnú dôveru, že slovenská pravda má prostredníctvom Hollého aj ‚požehnanie Božie‘.“

Na druhej strane po uverejnení a dôkladnom štúdiu korešpondencie Jána Hollého, o ktorej zhrnutie, vydanie a komentovanie sa zaslúžil predovšetkým Jozef Ambruš a Vladimír Matula, vychádza na povrch skôr zdržanlivý postoj „otca Slovákov“, ako ho štúrovci označovali aj v liste oslovovali, a tento postoj je úplne pochopiteľný aj prijateľný, keď uvážime, že celé Hollého znamenité básnické dielo bolo napísané v bernolákovskej spisovnej slovenčine, ktorá sa prijatím štúrovskej spisovnej reči mala stať už skôr minulosťou. Básnik o svojom stretnutí s predstaviteľmi štúrovcov písal viac ráz najmä svojmu dôvernému priateľovi a vydavateľovi svojich spisov – Martinovi Hamuljakovi. Už po roku od ich stretnutia a zároveň po vyjdení prvej knihy v novej spisovnej slovenčine, 2. ročníku almanachu *Nitra* – 23. 8. 1844 – v liste s uspokojením zisťuje, že štúrovci splnili sľub: „Pripojena tu Nitra preukazuje, že luteráni svoje slovo zadržali a tiež už slovensku reč píšú. Sľubujú, jako to na konci stojí, gramatiku vidat. A tak už dvoje slovenske narečí do písma prichádza: hornoslovenske alebo hornácke a dolnoslovenské. Ja ale, až bich čo mohel, jako nemožem, abi si bol stáli, dolnoslovenského, které u katolíckých Slovákov do običaje uvedené je a pre všekých je najsucejše, bich sa do konca pridržal. Slepota, slepota je najvatšá pre mňa bída. Ale čo si člověk sám od seba pomóže.“ (Pri citovaní úryvkov z Hollého korešpondencie sa opierame o uvedenú Štibraného *Chronológiu autorovho života a diela*, uverejnenú na konci II. zväzku Hollého *Diela*, vydaného v Slovenskom Tatrane r. 1999. V prepise Hollého listov si možno všimnúť zanedbávanie diakritických značiek a iné nezhody s platnou bernolákovskou kodifikáciou; vysvetlenie vidíme v autorovom slabnúcim zraku, o ktorom sám výslovne vraví na konci citovaného listu.)

Naše konštatovanie, že J. Hollý sa vo svojej tvorbe aj ďalej pridŕžoval bernolákovskej spisovnej slovenčiny a pokladal ju za správnu, ešte výraznejšie

potvrzuje Hollého list písaný M. Hamuljakovi 20. 7 1846: „P. Štúr, novinar, s pomocníkom Hostinským a Hurbanem, keď tu boli (ide o ich návštevu na jar r. 1846 – pozn. J. K.), mali mňa k tomu, abich našim katolíkom písal, abi svoj úmysel nad tým vinesli, jako bi sa stránka naša ze stránkú jejich ve slovenčine spojit mohla? Rekli dál: abi sa nejaké místo ustanovilo, na které bi sa i naši i jejich spisovateli zešli a o tomto spojení radu držali, jako bi sa to najlepšej vikonalo. Já sem na to stískel plecama: že sem už slepí a našich spisovatelov, su-li kde kteří, vaz nežnam: Hovorili: že teda Ščastnemu o tej věci písat budu. Kebi boli zostali pri našej slovenčine, mohlo bit bez všeckeho. Medzitim sem jim nadrazil, abi každá stránka napoli popustila.“

Slová „Kebi boli zostali pri našej slovenčine, mohlo bit bez všeckeho“ jednoznačne svedčia o Hollého presvedčení o historickej oprávnenosti aj správnosti bernolákovskej spisovnej slovenčiny, no toto presvedčenie vyslovil iba v súkromnom – priateľskom – prostredí. Na druhej strane záverečná citovaná veta ukazuje, že štúrovské riešenie jazykovej otázky J. Hollý nevylúčil, ba prijal – v zmysle uvedenej interpretácie E. Fordinálovej – ako riešenie pre celý slovenský národ, dokonca návštevníkom ponúkol istým spôsobom priam prorocké a zároveň diplomatické riešenie. To sa čiastočne stalo skutkom už na tzv. šaštínskom zhromaždení spolku Tatrín v auguste r. 1847, na ktorom sa zúčastnili aj početní zástupcovia katolíckej strany a v jazykovej otázke dosiahli istý kompromis.

Hľadanie definitívnej dohody v otázke jazyka bolo prerušené revolučnými rokmi 1848 – 1849, v ktorých vedúci štúrovského hnutia boli zaujatí úlohami pri vedení ozbrojeného slovenského povstania, a tak sa konečná dohoda dosiahla až na bratislavskej schôdzke v októbri 1851, na ktorej boli paritne zastúpení predstavitelia štúrovcov a bernolákovcov a ktorej výsledkom bola tzv. hodžovsko-hattalovská reforma štúrovského pravopisu a niektorých jazykových otázok. Najdôležitejším záverom však bolo to, že pri pravopisných a sčasti aj jazykových reformách sa zachoval štúrovský stredoslovenský základ spisovnej slovenčiny a kýžená jazyková jednota Slovákov sa zakladala na štúrovskej strednej slovenčine. Možno povedať, že spomínaná Hollého rada, „abi každá stránka napoli popustila“, zaúčinkovala aj tu, Hollého autorita platila teda pre štúrovcov a najmä pre samého Ľudovíta Štúra aj po básnikovej smrti.

Na záver konštatujeme, že Ľ. Štúr v *Nárečí slovenskom* okrem „oficiálnych“ dôvodov za novú spisovnú slovenčinu prináša aj celý rad ďalších závažných dôvodov, ktoré sa v odbornej literatúre zvyčajne neuvádzajú. V rámci argumentácie vo svojom spise okrem iného bráni slovenskosť a vysokú umeleckú úroveň básnického diela J. Hollého, ale mohutné ideové pôsobenie myšlienok a osobnosti J. Hollého na štúrovcov, ktoré je rozhodujúcim čini-

Stefan Zajček: V kúpeľnom parku, 2010

teľom v ich obrátení k slovenčine a potom vo všestrannom presadzovaní jej platnosti ako celonárodného spisovného jazyka Slovákov, sa oficiálne medzi Štúrovými dôvodmi neuvádza. Keďže výpočet dôvodov za slovenčinu v Štúrovom spise je výberový a nie je úplne systematický, možno to pochopiť; dá sa to však povedať aj tak, že duchom Hollého zásadného postoja v tejto veci je presiaknuté celé Štúrovo dielo. Presadenie štúrovskej spisovnej slovenčiny je a zostáva predovšetkým trvalým pomníkom predvídavosti a pevného slovenského národného presvedčenia básnika Jána Hollého a silného pôsobenia jeho ideí na štúrovskú generáciu.

Zozbieranie a vedecké spracovanie korešpondencie Jána Hollého prináša spochybnenie tvrdenia tradovaného podľa najväčšieho Štúrovho životopisca a jeho druha Jozefa Miloslava Hurbana o tom, že Ján Hollý pri návšteve vedúcej štúrovskej trojice v lete 1843 na Dobrej Vode po ich historickom stretnutí v Hlbokom schválil ich rozhodnutie zaviesť ako celonárodný spisovný jazyk Slovákov slovenčinu vychádzajúcu zo stredoslovenských nárečí. Práve s opretím o Hollého korešpondenciu, v ktorej sa prejavuje aj pevnosť jeho presvedčenia, možno povedať, že skutočnosť tohto stretnutia je trocha iná: skôr taká, že J. Hollý vždy podporoval rozhodnutie zaviesť pre všetkých Slovákov jednotný spisovný jazyk a tým prekonať stav, že ako literárny jazyk na Slovensku sa používala čeština, pričom v mene dosiahnutia jazykovej jednoty Slovákov nezaujal k štúrovskému spisovnému jazyku záporné či odmietavé stanovisko ani sa proti nemu verejne nepostavil.

Literatúra

FORDINÁLOVÁ, Eva: *Otec a syn národa II. Požehnanie. Literárny týždenník*, 11 – 12/2015, roč. 28, č. 11 – 12, s. 14 – 15.

HUČKO, Ján: *Život a dielo Ludovíta Štúra. 2., doplnené vyd.* Martin: Osveta 1988. 256 s. + 4 s. farebná príloha.

JÓNA, Eugen: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 172 s.

Korešpondencia Jána Hollého. Ed. J. Ambruš. Martin: Matica slovenská 1967.

KRAJČOVIČ, Rudolf, ŽIGO, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 252 s.

PAULINY, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 254 s.

ŠTIBRANÝ, Ján: *Chronológia autorovho života a diela*. In: Hollý, J.: *Dielo II*. Bratislava: Slovenský Tatran 1999, s. 555 – 574.

DEGUSTÁCIE

1

Spolu so Zuzanou sme prijali pozvanie pána profesora F. M. na degustáciu čilských vín, z ktorej sa vyklúlo mierne a dôstojné jesenné popíjanie, v nijakom prípade nie nekontrolované pitie. Z viacerých vzoriek vín nás zaujali hlavne tri: víno merlot 2004 s animálnou vôňou spoteného sedla koňa, víno carménère 2004 unfiltered, červené, černota, mohutné, vyzrievalo 12 mesiacov v drevenom sude, a víno cabernet sauvignon, červené, vôňa i farba čučoriedok, nádherná kupáž, vynikajúce... V kozube po degustácii horeli brezové polená a pri víne sa prítomným rozviazali jazyky... Obchodníci, podnikatelia aj bankári – všetci sa vytratilí za svojimi kšeftmi, pri ohni a dobrom víne zostalo len zopár ľudí, hlavne spisovateľov, výtvarníkov, dramatických umelcov... Pán Ch. podal chorobopis a zopár diagnóz, až po kurie oká, o stave literatúry: „Najťažšia diagnóza znie – kríza literatúry... Okolnosť, že sa o tom skoro vôbec nehovorí, svedčí o skutočnosti, že sa pohybujeme v suteréne problematiky. Kríza literatúry je aj kríza autorská, lebo literatúra už nemá takú vážnosť ako posledné desaťročia pred nežnou revolúciou. Je aj kríza ‚čítanosti‘, lebo literatúru číta čoraz menej ľudí. V miliónových vilách len ťažko a zriedka nájdete niže knižnice, ale ani poličky s pár knihami... Pulty v predajniach kníh sa prehýbajú pod brakom, pod periférnou a poklesnutou literatúrou... Existuje však aj kríza slovenského literárneho života – je rozbitý! Explózia intolerancie medzi slovenskými spisovateľmi je taká, akú sme ešte nezažili – a to práve v časoch bez politickej či inej cenzúry, keď spisovateľ má konečne zodpovednosť len za tvorbu... Asi sme stratili pamäť o tom, aká tolerancia vládla medzi spisovateľmi za 1. československej republiky, teda medzi dvoma vojnami...“

Čašníik rozdával reklamné cigary a ponalieval do pohárov výborné víno s animálnou vôňou spoteného sedla koňa – merlot 2004. Tiché mľaskanie, ovoniavanie a košťovanie vzácneho daru prírody, zakončené súhlasným mrm-laním, hĺkaním či vzdychaním trvalo však len chvíľu. Slova sa ujal pán K. a rezko zvolal: „Vážení, možno by bolo vhodnejšie tešiť sa z tohto vzácneho vína, ale nemôžem si pomôcť, musím konštatovať, že aj divadlo je vo veľmi vážnej kríze. Všimli ste si, ako sa rozmáha alternatívne divadlo? V plnom prúde sa deje ‚kolážizácia‘ slovenskej drámy, jej kabaretizácia, improvizácia, často dominujú mimotextové zložky. Je to rozšírenejšie ako kedysi v komédii dell’arte... Nového Goldonihho však nemáme. Pýtam sa vás, kde sú tie veľké drámy, ku ktorým je toto alternatívne divadlo alternatívne? Explózia dramati-zácií nie je náhodná, deje sa a diala sa aj inde, keď polarizácia života nebola či nie je možná... Aj Šalda bol proti dramatizáciám, hovoril o umieraní drama-tického nervu... Toto sú teraz aj u nás krízové javy, ktoré ma trápia... Možno svoj skepticizmus zmiernim ponukou: pripíjam vám všetkým na zdravie!“

Chvíľu bolo počuť len štrnganie pohárikov a praskanie brezového dreva v kozube, potom sa ozval pán P. J.: „Priatelia, mne sa zdá, že slovenská litera-túra ako celok nie je v krízovom stave, v krízovom stave sú len jej existenčné podmienky a zdá sa mi, že to bude čoraz horšie...“

S pohárom v ruke sa postavil pán profesor K. a pokojne konštatoval: „Pán Ch. vie intelektuálne reagovať na ustálené meganázory a tak ďalej a tak podobne... Tu pri tomto kozube je teraz klíma, kde sa to ešte dá povedať... Naša geopolitika nám však nikdy nedovolí, aby sme mohli urobiť všetko, čo si želáme... Je to síce skepticizmus, ale môžeme ho v každodennom živote pre-konávať. Musím však aj dodať, že z hľadiska európskeho priestoru je hrozivá ďalšia perspektíva...“

„Hori!“ vykrikoval čašníik a pribehol ku kozubu, z ktorého vypadol veľký žeravý uhlík, a skôr ako niečo zapálil, polial ho a uhasil vínom... Prítomní sa rozosmiali, pán profesor K., ktorého čašníik prerušil v najlepšom, si znechu-tene sadol a ostatní sa uvoľnene rozhovorili... Spisovateľ P. P. J. priložil do kozuba a potom oslovil pána profesora K.: „Pán profesor, my sme vás nechtiac prerušili, ale mňa by zaujímal váš názor, aká by mala byť, čo by mala mať, v tejto dnešnej presile braku, dobrá, hodnotná literatúra?“ Profesor sa najprv pobavene rozosmial, ale potom zväznel: „Ťažká otázka, sto ľudí bude mať sto názorov... Môj nemusíte rešpektovať, keď si myslím, že dobrá literatúra by minimálne mala vedieť, čo všetko je možné obsahovo a formotvorne, mala by vedieť, že ľudská existencia je ustavičné sebauvedomovanie, a mala by vedieť aj to, že pravdepodobnosť literatúry môže za istých okolností obrodíť pravdu života... Opakujem však opäť, že toto je môj názor a nie každý s ním musí

či bude súhlasiť. Ak sa vás môžem opýtať, s kým sa, napríklad, vy názorovo rozchádzate...?“ Spisovateľ P. P. J. vstal, lebo medzičasom sa bol opäť posadil, a bez váhania odpovedal: „Názorovo si nerozumiem s tými spisovateľmi, ktorí ešte nedávno, za socika, úzko spolupracovali s komunistickou verchuškou a po nežnej revolúcii z večera do rána obrátili kabáty a sú z nich super pravičiar.... Je až komické pozorovať, ako sa naši mládenci, väčšinou pochádzajúci z chudobných roľnícko-robotníckych rodín, dnes tvária, akoby za socializmu prišli nebodaj o obrovské fabriky... Možno ich rodičom zapísali do roľníckeho družstva pár políčok, ktoré však naďalej vlastnili, ale inak im nemali čo znárodniť... Nie sú to Baťove deti ani Havlovi bratanci... Keby boli, mali by za čím banovať, hoci dnes by im to už aj tak v reštitúciách vrátili... Ja som sa meniť nemusel, a takých je tiež mnoho... Som spisovateľ a ľavicovo orientovaný liberál, uznávam princíp tolerancie, slobody a demokracie. A som aj rebel, a to som asi zdedil po mojom prastrýkovi MUDr. Albertovi Škarvanovi, ktorý sa ešte za Rakúsko-Uhorska vzoprel monarchii a radšej ako na povinnú vojenčinu šiel do väzenia... Dúfajme, že dejiny sa už dostatočne poučili o nebezpečenstve hyperbolizácie a megalománie akejkoľvek idey...“ Pán J. S. J. pánu P. P. J. ako jeho kamarát zatlieskal, ale nikto sa k nemu nepridal, možno aj preto, lebo čašník súčasne ohlásil, že kaviareň zatvárajú a že väzení a milí hostia si majú zo stola pri východe zobrať ktorúkoľvek fľašku vína a vychutnať ju až doma...

2

Z PODZEMIA SPOMIENOK

Písal som často ako v extáze, niekedy aj desať hodín denne, inokedy som za týždeň nenapísal ani riadok. Texty som zaniesol do vydavateľstva a čakal, kým ich pár posudzovateľov schváli (často s pripomienkami), ale keď súdruhovia dôveryhodní prikývli, hneď som chcel zmluvu a zálohu, lebo redaktorské platy boli malé a mladá rodina musela z niečoho žiť... Milá Zuzanka, ako vidíš a čítaš, začal som písať o svojich trampotách s literatúrou tak, ako som ti sľúbil... Nebude to obsérne, vyčerpávajúce a únavné spomínanie, skôr len také náhodné. Môj debut, novela či malý románik *Poludnie na terase* prijala literárna kritika pozitívne, udelili mi za ňu aj cenu za debut (Cena Ivana Kraska). Začínali sa šťastné a značne liberálne šesťdesiate roky, ktoré trvali až do invázie vojsk Varšavskej zmluvy. Invázia stopla Dubčekove liberálne reformy a socializmus s ľudskou tvárou. Práve v tom uvoľnenom období, teda do roku 1969, som napísal aj tri romány, ktoré už vtedy, ale hlavne v období tzv. normalizácie považovali puncovaní socialistickí literárni kritici za prinajmen-

šom kontroverzné. Vyčítali mi popretie socialistického realizmu a príklon k antirománu, k filozofii existencializmu či nadrealizmu. (Diplomovú prácu na záver vysokoškolského štúdia som písal o slovenskom nadrealizme či surrealizme vôbec.) Tie tri kritizované romány (*Zdesenie*, *Váhy*, *Putovanie k nehybnosti*) mám doteraz celkom rád a občas si v nich aj listujem. Keby nevyšli vtedy, neskôr za normalizácie – ba vlastne až do nežnej revolúcie v roku 1989 – by som ich nebol mohol vydať. Niektorým režimistickým kritikom boli ako päť na oko. Podľa súdruha kritika, nazvem ho krycím menom Šablový tanec, ktorý ma za *Zdesenie* zopár ráz znosil pod čiernu zem, som bol antiromanistom spod Tatier, obvinil ma, že som existencialista, len socialistický realizmus mu tam chýbal! Uvážlivý Ján Rozner mu oponoval, čo ma veľmi povzbudilo. Súduh kritik Šablový tanec zvozil aj básnika Laca Novomeského – vtedy, keď bol v päťdesiatych rokoch v base aj s Husákom. Keď za Dubčeka z basy prepustili a rehabilitovali Husáka, Novomeského aj ostatných takzvaných buržoázných nacionalistov, súduh Šablový tanec začal o Novomeskom písať samé ódy, väčšieho básnika ani nebolo, čo bola konečne pravda. Takých „šablových tanečníkov“ bolo, pravdaže, viac. Šablák, ako sme ho volali, ťa dnes znosí pod čiernu zem, a skôr ako ťa tam pochová, mal by si ešte, zhnusený sám sebou, opluť vlastný hrob, prípadne sa tam aj vyšpiniť. Ale z ničoho nič ťa Šablák zajtra možno aj pochváli, a takisto nevieš celkom presne prečo. Na chvály, ale ani na hany takých bezcharakterných kritikov sa autor nemohol spoľahnúť, predovšetkým musel mať určitú mieru vecí v sebe, ale hlavne musel mať dobrých a úprimných priateľov, ktorým dôveroval... Aj som sa niekedy čudoval, že nám niekoľkým v šesťdesiatych rokoch vydávali romány tak, ako sme ich napísali, napríklad Johanidesov román *Nie* či moje *Zdesenie*, veď tie nemali so socialistickým realizmom nič spoločné. Keď sme sa občas s Johanidesom stretli, nemuseli sme ani slovko povedať, len sme sedeli, dve hodiny popíjali a fajčili a chvíľami sme sa rehotali ako hovädá s pocitom, že sme ostražitých „kulturtrégrov“ dostali, že nám naleteli... Spomínam si, ako mi pomocníci súdruha hlavného stranického tajomníka tlmočili, že súduh tajomník by si predstavoval „toto“ takto a „ono“ tak, ba vlastne „ono“ by bolo dobre aj vypustiť, veď je to len tridsať strán a namiesto „toho“ by bolo dobré pridať „ono“... Keď som poznamenal, že súduh tajomník mi tam mohol láskavo sám pripísať dve-tri vety, aby to bolo socialistickejšie, tí adlátusi z Ústredného výboru komunistickej strany sa zháčili, urazili a dali pokoj. Rukopis som, pravdaže, odložil na „čakačku“, ako sme tomu hovorili... Spomínam si, ako mi raz pán tajomník zavolať, vraj by sa chcel so mnou stretnúť a porozprávať sa o mojom novom rukopise. Vedel som, čo ma asi čaká, a vyhováral som sa, že som chorý. „Ale, ale,“ oponoval mi, „veď vás predvčerom videli v krčme...“ „Veď práve

preto som chorý,“ vyhovárал som sa ďalej. „Ale, ale, veď vás aj včera videli v tej krčme,“ oponoval znova. „Veď o to viac som chorý, súdruh tajomník!“ „Prečo nechcete prísť?!“ spýtal sa ostro. „Bojím sa, že ma dáte zavrieť, a taký chorý by som nechcel sedieť v base,“ vyhovárал som sa stále. Rozosmial sa a smial sa asi desať minút do telefónu a ja som vedel, že som mu ulahodil. „Teraz práve vás chcem pochváliť,“ povedal. „Čítal som váš nový román *Nemé ucho, hluché oko* a páčil sa mi...!“ A tak som sa vybral na stretnutie. Najprv ma pochválil, že dbám na historické reálie, a potom mi navrhol tridsať strán vypustiť – o tom, ako maďarskí revolucionári, vojaci Bélu Kuna, vešajú na južnom Slovensku našich krajanov... „Ale to bola tiež historická pravda,“ oponoval som... „Áno, áno, bola, bola, ale čo by na to povedali maďarskí súdruhovia, keby to v preklade čítali... Veď ten váš román na tom nestojí... Ak súhlasíte, dám pokyn do vydavateľstva, že to môžu aj zajtra tlačiť.“ Prikývol som, a keď román vyšiel, nechýbalo len tridsať strán, ale až sedemdesiat... Nech vás čerti berú, rezignoval som, raz to vyjde kompletne, ako som to napísal...

Podobné nefér praktiky sme zažívali aj v Slovenskej filmovej tvorbe na Kolibe, kde som pracoval ako dramaturg a scenárista. Vždy keď sme nakrútili dobrý, ale pre schvaľovateľov problematický film, boli problémy. Za všetky prípady spomeniem aspoň vulgárny „harmatanec“ okolo Hanákovho filmu *Ja milujem, ty miluješ*. Na schvaľovaní bol, ako vždy, tajomník z oddelenia kultúry Ústredného výboru komunistickej strany súdruh J. Pozeral, díval sa, oči si išiel vyočiť, občas si niečo poznamenal, náš kolibský riaditeľ, jeho námestníci, celý filmový štáb okolo „hlavného“ diváka, všetci ho pozorovali, registrovali všetky jeho reakcie, a keď sa film skončil, keď sa v premietacej miestnosti rozsvietili svetlá, bolo hrobové ticho a všetci čakali na prvé slová „hlavného diváka“, na jeho súd, a po chvíli do toho napätého ticha riekol tajomník či „hlavný divák“ zlovestnú vetu: „POJEBALA KOZA VOZI!“ To bolo jeho hodnotenie, jeho hláška vtedy, keď sa mu film nepáčil, a všetci sme vedeli, že sa bude opäť strihať, opäť prerábať, hoci ešte nikto nevedel, čo sa bude prerábať... To sme sa dozvedeli o pár dní z posudkov „odborných“ poradcov súdruha tajomníka... Hanákovmu filmu vytkli, okrem iného, že vo filme dominuje estetika oškľivosťi, že niektoré dialógy sú nenáležité, provokatívne a tak ďalej a tak podobne... A už sa muselo strihať, prerábať, mrzačiť hotové dielo...

Spolu s Jakubiskom sme boli aj v Amsterdame na festivale s jeho filmom *Postav dom, zasad' strom*. Scenár napísal básnik Mikuláš Kováč. Keď sme sa vrátili, mal som so Zuzankou Kristovou (dnes je to moja drahá žena) rozhovor do Večerníka, v ktorom som okrem iného povedal, že film mal úspech hlavne preto, ako otvorene hovorí o rozkrádaní verejného majetku u nás. Aj vtedy ma k sebe pozval stranický tajomník, pred sebou na stole mal článok s mojím

rozhovorom vo Večerníku a každý odsek, vari každá veta mojej odpovede bola podčiarknutá červenou fixkou. Nuž a za tie odpovede ma riadne zvozil a vyhrážal sa mi, že aj keď som dramaturg, už ma na nijaký zahraničný festival nepustí. Zároveň mi oznámil, že Jakubisko má na istý čas stop pri režírovaní filmov zo súčasnosti... Po čase mu však povolili nakrúcať krátke filmy alebo filmy s historickou tematikou. A tak ma nahovoril, aby sme napísali scenár podľa môjho románu *Tisícročná včela*. Za tri roky Jakubisko rovnomenný film aj nakrútil. Medzitým sa zmenila aj politická situácia, stranicky tajomník odišiel, nahradil ho liberálnejší človek, začala aj na nás v Česko-Slovensku pôsobiť Gorbačovova perestrojka. S filmom *Tisícročná včela* sme boli (s celou tvorivou delegáciou) na filmovom festivale v Benátkach, kde sme získali Zlatého Fénixa a ohromné uznanie, ovácie a režisér dostal veľa ponúk na režírovanie...

Obdobie veľkej pretvárinky sa pomaly končilo. My umelci (nie všetci) sme sa v tých časoch často tvárili ako šašovia straníckej verchušky, dovolili sme jej, lepšie povedané, umožnili sme jej baviť sa na nás aj nás trestať, aby sme sa, naopak, my mohli zabávať na nej, na všemohúcej straníckej verchuške, aby sme ju mohli usvedčovať z hlúposti často geniálnymi dvojzmyslami, metaforami, ba občas aj priamo, z mosta do prosta...

■

To, čo sme v živote zažili a prežili, nám nemôže nikto ukradnúť. Zážitky, za ktoré ďakujeme horám, moru, lyžovaniu, chôdzi, turistike, behaniu, atletike vôbec, sú našou minulosťou (najistejším bytím), ktorú nemožno zrušiť, zmeniť ani zničiť a ktorá obsahuje okrem športu (o ktorom V. E. Franke napísal, že je modernou formou askézy) aj všetky vytvorené diela, všetky naše sny, lásky, ktoré sme milovali, utrpenia, ktoré sme znášali... Nech to tak aj zostane...!

■

Platón, Husserl, Pascal či Leibniz – všetci považovali matematiku za vzor pravdivého poznania a matematika ich priviedla k filozofii... Rôzni „estrádni“ umelci, ktorí sa chvastajú, že nevedia presne, ani koľko je 2×2 , nemôžu byť predsa nikomu vzorom... Hlúposť ľudí odpudzuje... Aj to by malo pretrvať...!

Štefan Zajíček: U františkánov, 2014

POVEDAŤ PRAVDU O DLHÝCH ROKOCH PÄŤDESIATYCH

(ROZHOVOR SO SPISOVATELOM
JÁNOM BÁBIKOM)

Ján Bábik (1956) pracoval v rokoch 1979 – 2003 v Slovenskom rozhlase ako redaktor literárnej redakcie a po roku 1995 ako vedúci redakcie umelecko-dokumentárnej publicistiky. Pripravil okolo 250 literárnych a dramatických pásiem, dramatisácií z diel slovenskej i svetovej literatúry, životopisných hier o osobnostiach kultúry a dejín. Venuje sa procesom v päťdesiatych rokoch. Je autorom štvordielneho cyklu rozhlasových dokumentov Múzy za mrežami o osudoch slovenských spisovateľov väznených v tomto období. Za prvú časť cyklu získal hlavnú cenu na rozhlasovom festivale Prix Bohemia, Novinársku cenu Nadácie otvorenej spoločnosti a hlavnú cenu Literárneho fondu. Napísal knihu Klenoty v tónoch o vzniku slovenských hymnických piesní.

/DK/

DUŠAN KERNÝ: Ste autorom rozhlasového pásma *Múzy za mrežami* väčšinou o spisovateľoch, ktorí už nežijú. Čo bolo vašou motiváciou?

■ **JÁN BÁBIK:** V rozhlasovom dokumente *Múzy za mrežami*, doteraz mal štyri pokračovania, som sa snažil priblížiť osudy slovenských spisovateľov, ktorí boli väznení v päťdesiatych rokoch. Podľa mojich skúmaní išlo približne o päťdesiat-šesťdesiat spisovateľov, ktorých možno rozdeliť do niekoľkých kategórií. Do prvej by som zaradil spisovateľov, ktorí v čase svojho zatknutia pravidelne publikovali – Laco Novomeský, Ivan Horváth, Ivan Stodola, Theo H. Florin (u týchto možno povedať, že vtedy išlo o špičkových slovenských spisovateľov), ďalej Alexander Vaško, J. C. Pastorello (vlastným menom Jozef Cehula), Karol Guliš, Jozef Telgársky, Vsevlad Jozef Gajdoš, Ladislav Hanus, Jozef Kútnik Šmálov. Potom to boli mladí ľudia, ktorí v čase zatknutia sa len na spisovateľskú dráhu chystali a až po prepustení začali pravidelne publiko-

vať – Rudolf Dobiáš, Anton Hykisch, lekár Paľo Bohuš, Bibiana Wallnerová. Ďalší nie sú spisovatelia v pravom zmysle slova, ale napísali spomienky o svojom väznení – Anton Srholec, Viktor Trstenský –, a potom väzni, ktorí neboli spisovatelia, ale za mrežami napísali silnú umeleckú výpoveď o svojej tragédii – Alexander Rodan, Vojtech Belák, Pavol Brodňanský. K väzneným spisovateľom treba prirátať aj tých, čo svoj tragický osud prežívali v gulagoch – Mikuláš Gacek, Dušan Slobodník, Ján Košút, ba aj polyglot Vladimír Krivoš, to bol asi prvý slovenský väzeň v gulagoch, už v dvadsiatych rokoch minulého storočia. (O ňom napísal knihu Rudolf Tibenský, sám niekdajší väzeň a autor dokumentu *Jáchymovské peklo*, pozn. dk.) A zaradil by som sem aj tzv. pétépakov – Kornel Földvári, Jozef Tóth. Najhoršie skončil diplomat, spisovateľ a novinár Vladimír Clementis, ktorého roku 1952 popravili. Výpovede niektorých už mŕtvych spisovateľov som našiel v archíve Slovenského rozhlasu, ktorý je mimoriadne bohatý a predstavuje vzácny kultúrny poklad.

D. K.: Prečo ešte poldruha desaťročia po začiatku 21. storočia sú biele, nepoznané miesta v našich literárnych dejinách?

■ **J. B.:** Päťdesiate roky 20. storočia, tento symbol krutosti a násillia, nie sú v slovenskej literatúre dostatočne preskúmané. A nielen v slovenskej literatúre, ale v histórii vôbec. Aj keď sa publikujú početné články, predsa len pri akomsi globálnom pohľade na päťdesiate roky sa im dávajú relatívne zľahčujúce prívlastky.

Kým normalizácia je krutá, brutálna, tragická, noc, ktorá trvala dvadsať rokov, o päťdesiatych rokoch, po Stalinovej smrti, ale najmä o období po XX. zjazde KSSZ, sa hovorí ako o období odmäku, oteplenia a o šesťdesiatych rokoch už vravíme ako o zlatých. V čom vlastne spočívalo to „oteplenie“? Dozvedáme sa, že tu boli už amnestie, revízie procesov, že odsúdení sa dostávali na slobodu. To je len čiastočná pravda. Amnestie tu boli. No ale na slobodu sa dostalo len niekoľko tisíc politických väzňov, z toho množstva (celkovo sa uvádza, že počet politických väzňov bol v päťdesiatych rokoch 200 000). To bola len kvapka v mori. Prepustení boli predovšetkým vysokí funkcionári komunistickej strany (Josef Smrkovský, Vilém Nový, Ludvík Svoboda, Artur London, Marie Švermová) a brutálni vyšetrovatelia, prokurátori, sudcovia, ktorí boli odsúdení v rámci vnútrostraníckeho boja „za porušovanie socialistickej zákonnosti“ (Juraj Vieska, prokurátor v procese proti Milade Horákovéj, Karel Vaš, prokurátor v procese proti generálovi Píkovi, Bohumil Doubek, Vladimír Kohoutek, Bedřich Pokorný, Miroslav Pich-Tůma, Oskar Valeš, Ivo Milén, Josef Pavel). Po prepustení získali pomerne slušné miesta, kým ich obeť naďalej živorili v Jáchymove, v Leopoldove, vo Valdiciach a inde.

O politických procesoch v tomto období sa hovorí, že keďže už boli v čase odmäku, tak to už neboli tresty smrti, ale „len“ dvadsať rokov. Otepelenie sa napríklad údajne prejavovalo tak, že v koncentračných táborech sa zlepšila strava, zmäkčili sa pracovné normy, väzni častejšie mohli písať domov, prijímať návštevy. Nuž toto sa považuje za zlepšenie pomerov. Potom prišli dve amnestie, roku 1960 a 1962. Nie však pod tlakom reformných síl v KSČ, umelcov alebo zahraničia (tu treba pripomenúť, že demokratické zahraničie sa vtedy takmer vôbec o politických väzňov v Československu nestaralo). K amnestii prišlo v podstate z ekonomických dôvodov, urán už bol takmer vyťažený, jeho ďalšia ťažba, aj keď otrokmi, nebola rentabilná, veľké náklady si napríklad vyžadovala prevádzka koncentračných táborov, stráženie väzňov, tak režim pristúpil na takéto gesto, akože dáva šancu zradcom a nepriateľom socializmu začleniť sa do civilného života.

D. K.: Ale netýkalo sa to všetkých...

■ **J. B.:** ... ešte aj po tých dvoch amnestiách zostalo 1 430 „zvlášť nebezpečných“ politických väzňov. A tak „zlaté roky šesťdesiate“ si do roku 1965 odkrútil v base Ladislav Hanus, doc. Alexander Hirner, tvorca *Príručného encyklopedického slovníka*, bol väznený do roku 1966, budúceho kardinála Jána Chryzostoma Korca a evanjelického kňaza Jozefa Juráša prepustili až v roku 1968! Osud drvivej väčšiny amnestovaných na tzv. slobode bol v šesťdesiatych rokoch veľmi tristný, mohli vykonávať len tie najpodradnejšie manuálne práce, boli sledovaní ŠtB, museli sa pravidelne hlásiť, nebolo výnimkou, že amnestovaní boli vystavení provokáciám ŠtB a potom premenili podmienku na ďalší trest. Naďalej sa v šesťdesiatych rokoch tiež zatváralo, súdilo, vyhadzovalo zo škôl či zamestnania, preverovalo, strieľalo sa na hraniciach, odsudzovalo za emigráciu, aj keď už nie v takej miere ako v päťdesiatych rokoch.

Nuž a keď k tomu prirátame aj katastrofálnu ekonomickú situáciu, keď plánované hospodárstvo krachovalo, treba konštatovať, že to boli skutočne „zlaté roky šesťdesiate“? V šesťdesiatych rokoch síce prišlo aj k rehabilitačným procesom, ale skôr išlo o populistické gesto ako o vyrovnanie s minulosťou alebo napravenie zločinov, o čom napokon svedčí aj zlý zákon o rehabilitáciách z roku 1968, ktorého jediným pozitívom bolo, že vôbec vznikol. Aj v politickom a novinárskom žargóne zločiny, perzekúcie a teror boli nahradené eufemizmi ako „kult osobnosti“ a „deformácie“.

Kto bol v roku 1968 mocou predovšetkým považovaný za politického väzňa, naznačuje aj udelenie vysokých štátnych vyznamenaní v máji, z obetí politických procesov to boli výlučne vysokí komunistickí funkcionári a prí-

služníci represívnych zložiek, napr. Gustáv Husák, Josef Smrkovský, Bedřich Geminder, Leopold Hofman, Osvald Závodský, do zatknutia náčelník ŠtB, André Simone. Vyznamenanie dostal aj minister vnútra Josef Pavel, vo februári 1948 hlavný náčelník štábu Ludových milícií, do zatknutia veliteľ Pohraničnej stráže, potom námestník ministra vnútra a zakladateľ táborov nútenej práce (TNP). Vyznamenaný nebol ani jeden nekomunistický politický väzeň. V bezpečnosti pracovali stále brutálni vyšetrovatelia, v justícii pôsobili sudcovia, ktorí kedysi vynášali drakonické rozsudky. Môžem byť aj trochu osobný a konkrétny – neviem, čo sa stalo s eštabákmi Zelom, Buberníkom a Davidom, ktorí pri vyšetrovaní do krvi mlátili môjho dedka, viem len, že sudca mjr. justície Antonín Merta, ktorý ho takmer poslal na šibenicu, napokon ho odsúdil na devätnásť rokov, asi aj za ďalšie procesy získal ešte dve hviezdičky a v hodnosti plukovníka v roku 1968 zastával funkciu náčelníka kancelárie ministra národnej obrany.

Neviem, čo sa stalo s prokurátorom mjr. justície Františkom Zichom, ale dočítal som sa, že sadistický veliteľ jáchymovského koncentračného tábora Rovnosť Albín Dvořák, pre svoju nízku postavu prezývaný Paleček, bol v roku 1968 stále v službách ZNB. Ďalších neľudských bacharov dedko v pamätiach spomína len pod ich prezývkami: Panenka, Pamatovák, Sarka Farka, Tatuldo, Napoleonek. Myslím, že ani jeden sa v roku 1968 nemusel obávať o svoju kariéru, a obavy nemusel mať ani ako penzista s lukratívnym dôchodkom po roku 1989.

D. K.: Do akej miery ste narazili na doteraz neznámu faktografiu?

■ J. B.: Usiloval som sa vytiahnuť neznáme fakty o perzekúciách slovenských spisovateľov v päťdesiatych rokoch. Keď som začal asi pred piatimi rokmi zbierať materiály na reláciu, pamätal som si, že v Romboide po roku 1990 asi štyri roky vychádzal cyklus o prenasledovaných slovenských spisovateľoch. Keď som si preštudoval jednotlivé ročníky, zistil som, že sa tam písalo len o postihnutých spisovateľoch z obdobia normalizácie, z postihnutých a väznených spisovateľov z päťdesiatych rokov je tam jedine Anton Hykisch. Začal som hľadať v prácach o konkrétnych spisovateľoch (Ivan Horváth, Ivan Stodola, Jozef Kúttník Šmálov, Ladislav Hanus, Paľo Bohuš), ale, samozrejme, musel som vedieť, ktorí boli väznení, a mať ich zoznam. Záslužnú prácu urobil v súčasnosti Ján Čomaj, ktorý vo svojich reportážach priblížil osudy encyklopedistov, tvorcov *Príručného encyklopedického slovníka*, A. Hirnera, F. Oktavca, J. Telgárskeho, ale aj neznámeho spisovateľa Karola Guliša. (Texty zverejnil matičný týždenník SNN aj Slovenské pohľady, pozn. dk.) Chýba však štúdia, ktorá by komplexne spracovávala problematiku väznených spisovateľov.

D. K.: Na oné časy na Slovensku a v živote Slovákov sa teda nemožno pozerat zjednodušene...

■ J. B.: Myslím, že sme si umelo vytvorili legendu ako o najprenasledovanejšom spisovateľovi komunistickej totality Dominikovi Tatarkovi. Samozrejme, bol šikanovaný normalizačnou mocou, ale máme tu okolo päťdesiat spisovateľov, ktorí boli v päťdesiatych rokoch postihnutí oveľa krutejšie, boli väznení, odsedeli si spolu približne jedno štvrtisicročie, čiže asi dvestopäťdesiat rokov, niektorým aj skonfiškovali majetky, a o nich, o ich utrpení nevieme takmer nič. Kým proti rozsudku smrti nad manželmi Rosenbergovcami na západnej pologuli protestovali spisovatelia Jean-Paul Sartre, Jean Cocteau, Bertolt Brecht, Dashiell Hammett, ale aj ďalší umelci Frida Kahlová, Pablo Picasso, v Československu v čase politických procesov v päťdesiatych rokoch sa mnohí spisovatelia priam pretekali, kto napíše krvilačnejší článok, básničku či rezolúciu o zradcoch národa, žiadajúce čo najprísnejšie potrestanie.

Kým Francúzsko malo na prelome 19. a 20. storočia svojho Zolu, v Československu sa napriek približne dvestotisíc dreyfusovcov (myslím, samozrejme, všetkých politických väzňov v päťdesiatych rokoch) nenašiel ani jediný Zola. Preto sa vytvára legenda o odpore niektorých spisovateľov, ale aj formovaní reformistov vo vnútri komunistickej strany už krátko po Stalinovej smrti. Slovom, dodatočne sa vyrábajú odporcovia režimu z oficiálnych straníckych kruhov. Áno, vznikli v tom čase niektoré umelecké diela kritizujúce vtedajšiu dobu, medzi iným aj Tatarkov *Démon súhlasu*, ale treba si takisto uvedomiť, že vtedy destalinizácia a odsúdenie tzv. kultu osobnosti boli prioritou straníckej línie a zároveň i jednou z úloh kultúrnej politiky. Zaujímavé je, že Tatarka nebol za *Démona súhlasu* v období, keď sa zatváralo ako na bežiacom páse a vo vyfabrikovaných procesoch sa odsudzovali nevinní ľudia, nijako vážnejšie postihnutí. Docent Alexander Hirner, František Oktavec, Jozef Telgársky, Eduard Tvarožek, tvorcovia *Príručného encyklopedického slovníka*, odsúdení v roku 1959 na dlhoročné tresty, už také šťastie nemali.

D. K.: Hovoríte aj o prelomovej jasnozrivosti Jána Smreka...

■ J. B.: Ak chceme vyzdvihnúť skutočne významné literárne dielo z tohto obdobia, tak je to zbierka básní Jána Smreka *Proti noci*. Je neuveriteľné, že básnik, ktorý miloval život, opájal sa ženskou krásou, bol schopný na takú výstižnú poetickú i politickú analýzu už štyri dni po februárovom prevrate roku 1948: „... netiekla nikde krv, len z môjho srdca. / Preto tak nepevne mi sedí hlava.“ V tento deň básnik predpovedal brutalitu nastupujúceho režimu, ktorý v politických procesoch zúčtuje nielen so svojimi protivníkmi, ale aj s oddanými stúpenkami: „Žerú sa deti revolúcie, / pes zožral vlastný chvost. /

Zbohom buď sloboda, / ach, sloboda, ty skvost.“ 10. júna 1950, teda dva dni po vynesení štyroch rozsudkov smrti nad Miladou Horákovou a jej spoločníkmi, Ján Smrek píše *Slávičí spev*, hádam najsilnejšiu báseň nielen tejto zbierky, ale aj tohto krutého obdobia. Píše ju v čase, keď väčšina umeleckej obce viac z fanatickeho presvedčenia ako zo strachu podliehala orwellovským hodinám nenávisťi. Proti tomuto besneniu stavia Smrek poéziu ľudskosti a súcitu s ne-

Štefan Zajiček: V Lucca II, 2014

vinnými obetami, ale aj verše plné zdesenia z teroru: „Človeka vešať budú: mužov, ženy, / a, Bože, ty len spievaš, oblačný, / život je nádherný, len ľudský nemá ceny, / človek je prach, len vták je zázračný. // (...) Človek tak umiera jak steblo slamy. / V zemi mu dajú hniť, či v hnojnici. / Na Boží obraz sme? Sebaklamy. / Na Božiu podobu sú sláviči.“ Ján Smrek nebol revolucionár-búrlikáv, verše písal v ťažkých chvíľach, ukrýval ich v priechínku stola, nikdy ich nechcel publikovať, ani anonymne, ani v zahraničí. Po básnikovej smrti našla rukopis jeho manželka, odovzdala ho susedovi literárnemu vedcovi Vladimírovi Petříkovi, ktorý ho po roku 1989 edične pripravil na vydanie. Táto neznáma a zabudnutá zbierka by nemala chýbať v nijakej štúdií o päťdesiatych rokoch v slovenskej literatúre!

D. K.: Boli spisovatelia väznení v oboch totalitách – ľudáckej aj komunistickej?

■ J. B.: Spisovateľ a novinár Karol Guliš bol väznený aj za slovenského štátu, aj v päťdesiatych rokoch. Evanjelický biskup Fedor Fridrich Ruppeltd, prekladateľ, autor náboženských spisov, bol takisto väznený v oboch režimoch. Bizarný je prípad básnika, evanjelického farára Vladimíra Rolka. Za článok v Národných novinách, v ktorom kritizoval režim slovenského štátu, bol roku 1940 odsúdený na 30 dní väzenia. Po prepustení napísal režimistickú zbierku *Na rúbanisku* a národnosocialistickej ideológii poplatný cyklus básní *Kontinent*. Na základe toho bol roku 1945 zaistený a o rok neskôr odsúdený na osem rokov väzenia. Niekedy sa natíska otázka, akoby asi skončili niektorí spisovatelia, keby sa rovnaký meter uplatňoval aj na ich tvorbu v päťdesiatych rokoch.

D. K.: Podľa vášho datovania päťdesiate roky sa začali v septembri roku 1947 a skončili sa až v roku 1966 – prečo?

■ J. B.: Päťdesiate roky nemôžeme definovať len podľa kalendára, čiže od 1. januára 1951 do 31. decembra 1960. Päťdesiate roky chápem ako synonymum neludskej vlády a brutálneho pošliapávania základných ľudských práv. V slovenskej literatúre sa päťdesiate roky začali 25. septembra 1947, teda presne päť mesiacov pred pražským komunistickým prevratom. V ten deň zatkli hneď dvoch slovenských spisovateľov – prvý je dnes v podstate neznámy autor sci-fi románov Alexander Vaško, dôstojník, náčelník topolčianskej vojenskej posádky, odsúdili ho na doživotie, v roku 1960 na amnestiu prepustili, a druhý je spisovateľ a publicista Imrich Kružliak, obaja sa stali obeťou provokácie komunistov proti Demokratickej strane. Pár dní nato zavreli aj literárneho vedca Vševlada Jozefa Gajdoša, vtedy profesora na gymnáziu v Nových Zámkoch. Treba si uvedomiť, že už v tom čase bolo väznených niekoľko spisovateľov za činnosť počas slovenského štátu, najznámejší je Tido Jozef Gašpar, ale aj Ivan Javor, Vladimír Rolko a ďalší. A prečo som dal za druhý hraničný rok päťdesiatych rokov v slovenskej literatúre rok 1966? Vtedy väzenie opúšťa doc. Alexander Hirner, ktorý bol v roku 1959 odsúdený na trinásť rokov za prípravu *Príručného encyklopedického slovníka*. Tým chcem len naznačiť, že päťdesiate roky ako symbol teroru pokračujú, aj keď v umiernenej forme, i v šesťdesiatych rokoch, a chcel som tak vyjadriť nesúhlas s akýmsi romanticko-naivným chápaním tzv. zlatých šesťdesiatych rokov.

ZHOVÁRAL SA DUŠAN KERNÝ

ŽENY SO ZÁZRAČNÝM ŠTETCOM

(ANGELIKA KAUFFMANNOVÁ
A SLOVENSKÉ REÁLIE
SVETOVÉHO VÝZNAMU)

Nadané maliarky sú od čias starých majstrov v tieni svetoznámych výtvarných umelcov. Viaceré mali pozoruhodný osud, rovnako ako ich diela.

Judith Leysterová (1609 – 1660), žiačka Fransa Halsa, je takmer zabudnutá. Jej *Mladého lutnistu* vystavujú v Národnom múzeu v Štokholme, *Autoportrét* v Národnej galérii vo Washingtone. Kto si prezrie katalógy Worcester Art Musea v americkom meste Worcester, zistí, že tam visí jej malba *Hra tric-trac...*

Bola manželkou maliara Jana Mienseho Molenaera (1610 – 1668) a s najväčšou pravdepodobnosťou domalúvala postavy a portréty na jeho malbách.

Holandánka Rachel Ruyschová (1664 – 1750) skvele maľovala kvety. Treba si však uvedomiť, že ženy v tom čase na rozdiel od mužov nemohli maľovať v ateliéroch podľa živých modelov, nevytvárali ani portréty či historické scény. V odbornej literatúre sa táto umelkyňa nevyskytuje, hoci jej obrazy vlastní aj slávna Uffizi vo Florencii...

Rosa Bonheurová (1822 – 1899) si za života užila veľa slávy: mala len devätnásť rokov, keď jej malby prijali do Salónu a v nasledujúcich rokoch ich začali odmeňovať. Obrazy si u nej objednávala francúzska vláda i jej priateľky anglická kráľovná Viktória a francúzska cisárovná Eugénia – tá sa postarala, aby dostala Veľký kríž Čestnej légie. Poznali ju aj v Nemecku. V čase prusko-francúzskej vojny roku 1870 nemecká vláda zakázala vojakom z jej ateliéru čokoľvek odnieť.

Parížske noviny často opakovali, že veľa fajčí, do pánskej spoločnosti chodí oblečená ako muž a pri jazde na koni nenosí dámsku bielizeň. Tajomstvo menšieho zámku neďaleko Fontainebleau parížski novinári čoskoro odhalili: žila tam s Natalie Micasovou, a keď roku 1889 zomrela, nahradila ju nová priateľka Anna Elizabeth Klumpkeová.

PO NIEKTORÝCH ZOSTALI LEN STRUČNÉ HESLÁ, NA ĎALŠIE SA ZABUDLO...

Aj Marie Bracquemondová (1840 – 1916) bola talentovaná, kritik Gustave Geffroy ju nazval „jednou z najväčších dám impresionizmu“. Prvý úspech zaznamenala ako sedemnásťročná: jej obrazy prijali v Salóne. Obrazy si u nej objednával gróf N. Nieuwerkerke, generálny riaditeľ francúzskych múzeí, cisárovná Eugénia a iné známe osobnosti.

Ako päťdesiatročná – dvadsaťšesť rokov pred smrťou – prestala tvoriť a starala sa len o rodinu, lebo si to tak želal manžel Félix, hoci maľby podpisovala jeho priezviskom, ktoré získala vydajom. Manžel rytec nevytvoril nič mimoriadne, „vynikal“ len mimoriadnou zatrpknutosťou a neprijemnou povahou. Manželke sa usiloval vnútiť svoj vkus a stále kritizoval jej diela. Dnes sa nimi pýšia viaceré – najmä francúzske – inštitúcie.

Berthe Morisotová (1841 – 1895) bola vnučkou rokokového maliara Jean-Honorého Fragonarda a manželkou Eugèna Maneta, brata impresionistu Édouarda Maneta. Maľovala krásne, no napriek tomu ju kritizovali a zosmiešňovali. Tridsaťsedemročná porodila dcéru Juliu, manžela prežila o tri roky. Zomrela pravdepodobne na chrípku, ktorou sa nakazila pri opatere chorej dcéry.

Jej plátna vlastní Musée d'Orsay v Paríži, Národná galéria v Londýne a vo Washingtone a iné popredné múzeá a galérie.

V Skagene, mestečku v najsevernejšej časti Dánska, vystavujú v múzeu zaujímavý dvojportrét. Maliarka Marie Krøyerová (1867 – 1940) na ňom zobrazila manžela, nórskeho umelca Pedera Severina Krøyera (1851 – 1909), takmer ako diabla. Celú tvár má neprirodzene sfarbenú, v očiach sa mu zračí duševná choroba. On ju stvárnil na pravej polovici – krásnu a príťažlivú. Melancholickú, akoby nedosiahnuteľnú...

V Skagene prežili leto dva roky po svadbe. Mali sa veľmi radi, ale časom sa jeden druhému odcudzili. Rozviedla sa s ním a vydala sa za švédskeho skladateľa Huga Alfvéna (1872 – 1960). Zomrela opustená, lebo ani druhé manželstvo jej nevyšlo, trápili ju depresie...

Väčšie problémy mal jej prvý manžel P. S. Krøyer, od ktorého bola mladšia o šesťnásť rokov. Roku 1899 upadol do hlbkej depresie, trpel stihomamom, jeho psychická choroba sa natolko zhoršila, že až do smrti musel žiť pod lekárskeym dohľadom. Maliarka ho prežila o vyše tridsať rokov.

Kanadská maliarka Helen Galloway McNicollová (1879 – 1915) začala mať problémy so sluchom už ako trojročná, zomrela v Anglicku ako tridsaťšesťročná – úplne hluchá. Študovala v Európe, získala viacero prestížnych ocenení, bola aj členkou združenia Royal Society of British Artists.

Po niektorých maliarkach zostali len stručné heslá v encyklopédiách, napríklad o Grandme Mosesovej, ktorá žila stojeden rokov a tvorila iba posledných tridsať rokov života: „Mosesová, Grandma (vl. menom Anna Mary Robertsonová Mosesová, 1860 Greenwich/New York – 1961 Hoosick Falls/New York) – americká maliarka, pôvodne farmárka. Vzdelávala sa ako samouk a až ako sedemdesiatročná sa začala naplno venovať maľovaniu. Tvorila veselé... navičné krajinky s výjavmi z každodenného života na vidieku...“

Na niektoré maliarky sa takmer zabudlo. Patrí k nim i Francúzka Marie Laurencinová (1883 – 1956), autorka portrétov Heleny Rubinsteinovej, lady Cunardovej a iných. Chýrna módna návrhárka a producentka parfumov Gabrielle Coco Chanelová objednaný portrét od nej neprijala, lebo sa sama sebe na ňom nepáčila. Dostal sa do parížskeho Musée de l'Orangerie.

O Marie Laurencinovej sa kde-tu vyskytujú zmienky v súvislosti so slávnymi priateľmi – Picassom, Braquom a najmä Apollinairom, jej milencom.

Do zabudnutia upadla aj americká surrealistická maliarka Dorothea Tanningová (1910 – 2012). Z jej obrazov priam sálal erotizmus. V dejinách maliarstva sa častejšie spomína ako štvrtá manželka známeho nemeckého maliara Maxa Ernsta, s ktorým žila najmä v Paríži.

Svoje miesto v česko-slovenskom umení by mala aj brnianska rodáčka Dina Gottliebiová-Babbittová (1923 – 2009), keby do jej života nebol zasiahol fašizmus. Ako židovku ju v Osvienčime týrali a na príkaz povestného Josefa Mengeleho musela portrétovať väzňov pred smrťou v plynových komorách. Mengele jej vyčítal, že maľuje len pekné Rómky. Jej portréty visia v Múzeu a pamätníku holokaustu v Osvienčime.

„Prikázal jej maľovať chorých, starých a telesne postihnutých ľudí,“ napísala Jana Shemeshová. „Spomína si, ako raz priviedol desaťročného Róma, ktorého hmotnosť a výška zodpovedali hmotnosti a výške oveľa mladšieho dieťaťa, a prikázal jej, aby ho namalovala s otvorenými ústami. Ťažko podvyživený chlapec mal namiesto zubov len akési zhnité kýptiky, a keď sa ukázalo, že nevládze udržať otvorené ústa, Mengele dostal záchvat nepríčetnosti. Maľovanie Rómov Dine zachránilo život. Bola ‚krytá‘ prácou pre Mengeleho, jej mame však hrozila plynová komora. Dina Mengelemu povedala, že ak mamu nevyškrtnú zo zoznamu, spácha samovraždu – vrhne sa na plot napustený elektrinou...“

Mengele ju požiadal, aby portrétovala i jeho. Namalovala ho s očami mŕtveho muža...

Dina Gottliebiová a jej matka sa dočkali slobody a z Česko-Slovenska odišli do Paríža. Po vydaji za Američana sa odsťahovala do USA, kde pracovala ako animátorka pre Walta Disneyho. Roku 1973 sa dozvedela, že jej

portréty Rómov sú v Osvienčime. Odvtedy o ne bojovala, pokladala ich za svoj majetok. Pomáhala jej aj dcéra Shelley Berkleyová, kongresmanka.

Redaktorovi denníka *New York Times* roku 2006 povedala: „Hitlerovci mi zobrali všetko, psa, nábytok, dokonca bielizeň... Obrazy sú moje, a oni mi ich nechcú dať. Cítim sa rovnako bezmocná ako v čase, keď som ich maľovala...“

Riaditeľ múzea odpovedal, že jej obrazy nikdy nevráti práve tak ako ani železnú táborovú bránu – nech ju odliat hocikto.

Na svoje portréty mala Dina nepochybne morálny nárok, no majú zostať v múzeu, aby aj budúcim generáciám vydali svedectvo o fašistickej zbesilosti.

UPADLA DO ZABUDNUTIA, OBJAVILI JU PO ŠTYROCH STOROČIACH

Sofonisba Anguissolová (Anguisciolová) bola prvou ženou maliarkou v novoveku a už za života dosiahla uznanie aj mimo rodného Talianska. Napriek tomu nevieme o nej veľa. Narodila sa niekedy okolo roku 1532 v Cremona a skonala vo vysokom veku niekedy roku 1625 v Palerme. Bola jednou zo siedmich detí bohatých šľachticov, všetkých šesť sestier maľovalo, ona však bola najúspešnejšia.

Pracovala na panovníckom dvore v Mantove a Parme, v Madride portrétovala v službách španielskeho kráľa Filipa II., bola dvornou dámou jeho iba pätnásťročnej manželky Izabely; vzhľadom na toto postavenie nemohla svoje obrazy predávať, ale len darovať. Písal o nej Giorgio Vasari v knihe *Životy vynikajúcich architektov, maliarov a sochárov*, obdiv jej vyjadril Michelangelo (požiadal ju, aby mu venovala niektoré svoje dielo, a sám jej daroval viaceré kresby), učiteľ Bernardino Campi si ju primaloval do autoportrétu...

A po smrti predsa upadla do zabudnutia a historici umenia ju objavili až po štyroch storočiach.

Tri sestry stvárnila na obraze *Šachy*.

„Maliarka upúšťa od zmeravených formálnych póz a namiesto toho maľuje svoje tri sestry – vľavo Luciu, uprostred Európu a vpravo Minervu... pri uvoľnenej hre šachu,“ napísala o tomto diele Wendy Osgerlyová. „Štvrtá žena, asi slúžka, tu môže figurovať ako gardedáma s cieľom naznačiť cnosť dievčat, ale predstavuje tiež triedny a vekový kontrast k trom dievčatám urodzeného pôvodu. Šach sa pokladal za mužskú hru, vyžadujúcu si logiku a stratégiu, atribúty prisudzované ženám len zriedka. Napriek humornosti malby Európio šelmovské potešenie z Luciihno skorého víťazstva znamená, že sestry brali hru vážne...“

Talentovaná S. Anguissolová tvorila najmä portréty a medzi prvými rozšírila tento žáner o portrét v portréte. Tak namaľovala aj svojich dvoch

manželov (prvým bol sicílsky šľachtic don Fabrizio de Moncada, skoro po sobáší zomrel, druhým námorný kapitán Orazio Lomellino), obrazy sa však nezachovali.

Roku 1585, štyridsať rokov pred smrťou, začala mať vážne problémy so zrakom. Zavše smutne postála pri stojane, ale už nemohla naniesť farbu na plátno... Roku 1623 ju navštívil slávny Anthonis van Dyck, no nevidela jasne jeho tvár.

UČITEĽ KRESLENIA JU ZNÁSILŇOVAL A POTOM JU OBVINILI Z PROSTITÚCIE

Rodáčka z Ríma Artemisia Gentileschiová (1593 – 1653) mala dvadsaťtri rokov, keď sa stala – ako prvá žena – členkou Florentskej umeleckej akadémie.

Od roku 1638 portrétovala na dvore anglického kráľa Karola I. Jej malby vystavujú v Ríme, vo Florencii, Bologni, Ženeve, Madride... Žila v čase, keď ženám nedovoľovali učiť sa u niektorého známeho umelca. Pomohol jej však otec maliar a Mediciovci. Tvorila celý život, ale známych je iba jej 34 obrazov. Čítať sa naučila až dospelá...

„Pre vysoko kvalitné dielo tejto autorky sú charakteristické prepracované kompozície a vynikajúca kresba spolu s dobre modelovanými a výnimočne pôsobivými, spravidla ženskými postavami, predchnutými manierizmom,“ napísal Jordi Vigué. *„Obrazy Artemisie Gentileschiovej sú plné vysoko pôsobivých a originálnych prvkov a detailov. Jej formálne klasicistický štýl v duchu toskánskej tradície bol predmetom obdivu i pohrdania...“*

V osobnom živote zažila hlbokú traumú. Učiteľ kreslenia Tassi, otcov priateľ, ju znásilňoval, preto roku 1612 podala naňho žalobu. Súdny proces sa však obrátil proti nej – pôrodné baby ju na príkaz sudcu podrobili ponižujúcim „skúškam“. Tassiho napokon poslali do väzenia, no začali ju obviňovať z klamstva i z prostitúcie, a tak proces zanechal v jej duši následky na celý život. K jej doživotnému bilagovaniu za ženu nízkych mravov prispelo to, že sa pohybovala v bohémskej spoločnosti a k jej priateľom patrili maliari Caravaggio, ktorý mal veľmi zlú povesť.

Florentský maliar Pierantonio di Vincenza Stiattesi nedbal na reči a zosobášil sa s ňou. Dlho však spolu nežili, Artemisia sa odsťahovala do Ríma (stretla sa tam s van Dyckom), odtiaľ do Neapola. Do tohto mesta sa vrátila aj po pobyte v Londýne a je tam pochovaná. Onedlho na jej náhrobnú tabuľu vyryli urážlivé slová...

Najpôsobivejším dielom Artemisie je *Judita odrezáva hlavu Holofernovu*. V Biblii sa Judita usiluje zachrániť Izraelčanov pred krutým asýrskym vojvod-

com Holofernom. Zviedla ho a potom mu chladnokrvne odrezala hlavu – krv striekala na všetky strany...

Mnohí dlho neverili, že rozmerné plátno (200 x 163 cm) namaľovali ženské ruky. Historik umenia De Longi napísal: „*Tá Judita je strašná. Je jej autorkou skutočne žena? Potom by sme mali začať prosiť o milosť...*“

Maliarkin otec Orazio Gentileschi (vl. menom Lomi, 1563 – 1639) bol talentovaný maliar, viaceré jej diela v minulých storočiach pripísali jemu.

ÚSPEŠNÚ I KRÁSNU ZBAVILI OBČIANSKÝCH PRÁV A ZBAVILI JEJ VŠETOK MAJETOK

Louis Vigée nebol chýrny maliar, nemá heslo v encyklopédiách, ale dcéru Marie Louise Élisabeth (vydatá Lebrunová, tiež Le Brunová, 1755 – 1842) naučil skvele kresliť. Matka kaderníčka jej často upravovala vlasy, čo veľmi ani nemusela – bola to jedna z najväčších krásavíc v Paríži.

Élisabeth vytvárala skvelé portréty už od pätnástich rokov. Devätnásťročná sa stala členkou Akadémie sv. Lukáša a začala hojne vystavovať.

Prvým veľkým šťastným rokom jej života bol rok 1776: brat kráľa Ludovíta XVI. si u nej objednal portréty a vydala sa za obchodníka s obrazmi a maliara Jeana-Baptistu-Pierra Lebruna. Neskôr portrétovala kráľovnú Máriu Antoinettu a iné popredné osobnosti, stala sa vyhľadávanou portrétistkou. Žila v úplnej pohode, tešila sa z dcéry...

Medzi umelkyňou a kráľovnou sa vytvoril srdečný vzťah. Ako panovníčkina oficiálna portrétistka ju maľovala vyše tridsaťkrát. Azda najznámejšie sú obrazy *Mária Antoinetta s ružou* a *Mária Antoinetta s deťmi*.

V Pamätiach si maliarka na prácu spomínala: „*Počas prvého sedenia ma predovšetkým veľmi zneistil kráľovnin majestátny výzor. Jej výsosť sa však na mňa obrátila s takou láskavosťou, že jej pôvab a dobrota zaplašili počiatočný dojem. Práve vtedy som maľovala jej portrét, na ktorom je zobrazená v saténových šatách s ružou v ruke. Podobizeň bola určená pre jej brata cisára Jozefa II. a kráľovná si želala, aby som urobila z neho dve repliky – jednu pre ruskú cárovnú, druhú pre jej komnatu vo Versailles alebo vo Fontainebleau...*“

Umelkyňa roku 1789 opustila Paríž, ktorý sa zmielal v revolúcii, a odišla do Ríma. Keď sa roku 1794 vrátila, zistila, že je na čiernej listine. Zbavili ju všetkých občianskych práv, revolučná vláda jej odňala všetok majetok. Naďalej však ostala presvedčenou rojalistkou a na Máriu Antoinettu nedala dopustiť.

Cestovala po kráľovských dvoroch, vo Viedni, v Petrohrade a inde maľovala emigrantov z Francúzska. V ruskom hlavnom meste ju prijali za členku Akadémie krásnych umení a tam vydala dcéru.

Roku 1802 sa vrátila do Paríža, maľovala Napoleonove sestry, cestovala, hoci ju trápila artérioskleróza. Ako osemdesiatšedemročnú ju pochovali na parížskom cintoríne Louveciennes.

**— SVOJE MALBY DOVOLILA NIČIŤ PSOM, VTÁKOM,
MYŠIAM...**

Národné múzeum v Krakove vystavuje niekoľko autoportrétov a maliieb Oľgy Boznańskiej (1865 – 1940), rodáčky z tohto mesta. Celý život však prežila v cudzine, najmä v Paríži, kde aj zomrela.

Ako ženu ju neprijali na vysokú umeleckú školu v Krakove a v Mníchove, vzdelávala sa u slabého maliara Carla Kricheldorfa. Mala zvláštnu povahu. Niektoré jej diela by sme mohli označiť za nie veľmi vydarené, napriek tomu bola mimoriadne kritická k najväčším maliarom: „*Áno, tak ako sú mi blízki Španieli a niektorí nizozemskí maliari, nechávajú ma Taliani chladnou. Tizian, pravdaže, ale Raffael je pre mňa priveľmi suchý, málo maliarsky... Takisto neupadám do mdlôb, keď vidím Rembrandta...*“

Vysoko hodnotil jej tvorbu (roku 1912) dnes úplne neznámy výtvarný kritik Louis Vauxcelles: „*To je umelkyňa! Slávna Polka nás prenasleduje, očarúva, sme ňou posadnutí...*“

A tridsať rokov po jej smrti poľský umenovedec Ignacy Witz tvrdil: „*Boznańskú pokladáme (...) za najväčšiu poľskú maliarku a jednu z najväčších maliarov v Európe. A to bez nadsádzky...*“

Prehnal to mimoriadne: jej diela okrem Krakova vystavujú v zahraničných galériách veľmi skromne.

Ona sama o svojej tvorbe roku 1909, ako štyridsaťštyriročná, napísala: „*Moje obrazy (...) sú pravdivé, poctivé, noblesné, niet v nich malichernosti, maniery, nezmyselnosti. Sú tiché a živé...*“

Odmietla sa vydať za bohatého Viedenčana Victora von Backa a zasnúbenie s maliarom Józefom Czajkowským stále predlžovala, až ho on zrušil. Nechala si však v parížskom ateliéri jeho portrét, ktorý namaľovala roku 1894, a jeho listy opatrovala až do smrti. V jednom jej napísal: „*... dal by som všetko na svete, aby som Vám mohol pozlátiť a osladiť život...*“

Zdravie si ničila fajčením, elektrické svetlo zhasínala a pri petrolejke pracovala neraz až do druhej hodiny ráno...

Zožala viaceré úspechy.

Roku 1894 jej arciknieža Karol Ľudovít, cisárov brat, odovzdal vo Viedni Zlatú medailu za *Portrét maliara Pawla Nauena...*

Roku 1896 porota Sociétés des Beaux-Arts prijala jej obrazy na výstavu...

V rokoch 1901 a 1904 francúzska vláda kúpila jej maľby *Bretónka* a *Portrét slečny Dygatovej*...

Roku 1912 a 1923 na výstave v Pittsburgu reprezentovala spolu s Monetom a Renoirom Francúzsko...

Roku 1938 taliansky kráľ kúpil na benátskom Bienále jej *Portrét Konštanacie Dygatovej*...

Život ju však neušetril ani trápenia.

Sestra Ira čoraz väčšími psychicky upadala, oddávala sa alkoholu, brala drogy, roku 1934 spáchala samovraždu. Ona sama trpela depresiami, sklerózou, tvár jej špatil ekzém. Podporovala hladných, a sama si nedožičila. Francúzske občianstvo odmietla, no domov sa vrátiť nechcela...

Z poľského veľvyslanectva v Paríži poslali do Varšavy roku 1934 správu: „*V pani Boznańskiej je tolko bolesti, tolko utrpenia, tolko smútku, život ju už tak vyčerpáva, navyše je natolko tvrdohlavá, že naozaj nevieme, ako by sa jej dalo pomôcť...*“

Jej situáciu plne odzrkadľoval ateliér. V tom istom roku Marcin Samlicki napísal: „*Nahromadené predmety vyvolávajú stiesňujúci pocit. Uprostred sa nachádza rozmerná pohovka pokrytá hromadou starých textílií neurčitých farieb, pri nej kreslo v štýle Ludovíta XV. Naproti je baldachýn z vyblednutých žltkastých tkanín. Všade, kam oko dovidí, sú stoly, stolíky, skrinky, pohovky, kufre, batožina, komoda, klavír, posteľ, stojan, všade sa povalujú denníky, porcelán, zvädnuté kvety, knižky, listy, skice, lampy, samovar... Na stenách sú asymetricky rozvešané obrazy... Nikde nijaké ozdôbky, nijaká paráda ani okázalosť. Je to život vo svojej nahote, bez akéhokoľvek predstieranania, ťažký údel, pravda, nesený dôstojne...*“

Po ateliéri lietali papagáje a behali nielen dva psy, ale i myši. Aj tie kýmila – pochutnávali si na jej obrazoch...

Bola veľmi pracovitá. Niektoré maľby ani nepodpísala a darovala ich – dodnes sú nezvestné.

Oľga Boznańska nemá heslo v *Lexikóne maliarstva a grafiky* od Lothara Altmanna ani v rovnako svetoznámom diele *1000 obrazov, ktoré musíte vidieť* či v *Slovníku svetového maliarstva*. V rozsiahlej knihe *Maliarske umenie od A po Z* sú o nej len dve vety...

Dnes je táto čudáčka, kedysi slávna a sebavedomá, takmer zabudnutá – vedia o nej v podstate len v Poľsku.

— NAMALOVALA ŽENY Z NEVYRIEŠENEJ ZÁHADY
LUDWIGA VAN BEETHOVENA NA SLOVENSKU

Večer 26. marca 1827 hudobník Anselm Hüttenbrenner zatlačil oči geniálnemu skladateľovi Ludwigovi van Beethovenovi v jeho viedenskom byte. Na druhý deň našli jeho priatelia Stephan von Breuning a Anton Schindler – hľadajúc peniaze na pohreb – v tajnej zásuvke skladateľovho písacieho

Štefan Zajíček: U nás na dvore III, 2014

stola okrem bankových akcií, testamentu, miniatúrnych portrétov obletovaných žiačok Terézie Brunšvikovej, Giulietty Guicciardiovej a neznámej ženy aj list *Nesmrtelnej milenke*, jeden z najslávnejších listov svetových kultúrnych dejín.

Je to podmanivé lúbostné vyznanie: „Môj anjel, moje všetko, moje ja! Dnes iba niekoľko slov, a to ceruzkou (Tvojou)... Či môže naša láska jestvovať ináč ako v obetiach...? Môžeš azda zmeniť to, že nie si úplne moja, že ja nie som úplne Tvoj?... Láska si žiada všetko, a to právom; tak je to u mňa s Tebou, u Teba so mnou...“

Doteraz sa nijakému bádatelovi nepodarilo presvedčivo dokázať, či list

vôbec odoslal, alebo ho adresátka vrátila, a, žiaľ, ani to najdôležitejšie – ktorej žene sa v ňom vyznal.

Je to večná a dodnes neuzavretá téma beethovenológov.

List *Nesmrtelnej milenke* svojou hodnotou a záhadami nemá páru. Vyšli o ňom už tisíce článkov a štúdií, desiatky kníh nielen v Európe, ale aj v USA a inde.

Takú pozornosť doteraz nezbudil ani jeden list, nielen ľubostný, ale nijaký.

Odborníci o ňom ešte vždy zápalisto diskutujú – aj na medzinárodných vedeckých sympóziách. Veď neznáma žena dozaista ovplyvnila Beethovenovu tvorbu. Bádania uvažujú nad každým slovom, hľadajú rozličné súvislosti od vtedajšieho počasia až po dostavníkové spoje na predpokladaných miestach. Zamýšľajú sa nad všetkým možným a ne jeden publicista i beethovenológ už vyhlásil svoje vysvetlenie za „definitívnu“ pravdu...

Bádania dodnes vedú diskusie a spory, či Ludwig van Beethoven napísal list *Nesmrtelnej milenke* v Piešťanoch a adresoval ho do K., čiže Korompy (dnes Dolná Krupá), alebo ho napísal v Prahe, prípadne v Tepliciach, a poslal ho do K. – Karlsbadu (Karlových Varov).

Niektoré ženy, ktoré patria medzi kandidátky na *Nesmrtelnú milenku*, portrétovala ich súčasníčka švajčiarska maliarka Angelika Kauffmannová (1741 – 1807). Po slávnej M. E. L. Vigée-Lebrunovej ju už za života pokladali za najvýznamnejšiu maliarku 18. storočia.

Je aj autorkou portrétu neznámej ženy z tajnej zásuvky písacieho stola Ludwiga van Beethovena. S najväčšou pravdepodobnosťou to bola Anna Mária Erdődyová. V knihe *Záhady Nesmrtelnej milenky (Beethoven, ženy, Slovensko)* som napísal:

„Preštudoval som dokumenty o Erdődyovcoch v archívoch. Zbytočne – nikde sa podobizeň grófkyni Anny Márie nenachádza. Ale i tak som presvedčený, že na portréte, ktorý našli spolu s listom *Nesmrtelnej milenke*, je grófkynia Anna Mária (Niczky), vydatá za grófa Petra Erdődyho, a že ona bola adresátkou slávneho vyznania. Existuje na to niekoľko indícií.

Po roku 1820, keď mal Beethoven päťdesiat rokov, žila neusporiadaným životom, preto ju polícia z Viedne vyhostila. Odcestovala do Mníchova, kde zomrela roku 1837.

Angelika Kauffmannová portrétovala aj princeznú Mariu Hermenegilde z Lichtenštajnska, manželku kniežata Mikuláša II. Esterháziho von Galanta, ktorý podporoval Beethovena.

Otcovi maliarovi Josephovi Johannovi pomáhala Angelika od pätnástich

rokov, spolu cestovali po Taliansku, on ju učil maľovať, no čoskoro ho ako umelca prerástla.

Tvorila aj pre šľachtu vo viacerých krajinách.

V Londýne sa s ňou chcel oženiť o osemnásť rokov starší slávny maliar Joshua Reynolds. Odmietla ho a vydala sa za Fredericka Horna, údajného švédskeho grófa. Bol to však len jeho sluha. Podviedol ju a okradol o peniaze, hoci mala povest najvzdelanejšej ženy v Európe. Po roku ich rozviedli, neskôr sa stala manželkou benátskeho maliara Francesca Zucchiho.

V Ríme si u nej objednal portrét J. W. Goethe (visí v Goetheho dome vo Weimare). Je to pomerne často publikovaný portrét, no nie vždy v súvislosti s autorkiným menom...

Angelika Kauffmannová spolu s Mary Moserovou (1744 – 1819) boli jedinými dvoma ženami medzi zakladateľmi Kráľovskej akadémie v Londýne roku 1768. Anglický maliar a spisovateľ Craig Staff napísal, že toto jej „*presadenie v prevažne mužskej inštitúcii bolo sčasti zásluhou toho, že bola schopná uplatniť sa v historickom maliarstve, žánri, o ktorom sa súdilo, že je vzhľadom na technické a intelektuálne požiadavky kladené na umelcov vyhradený striktno mužským tvorivým schopnostiam*“...

Zomrela v Ríme.

Pred Európou a svetom zviditeľnila v súvislosti s Ludwigom van Beethovnom Slovensko. Zaslúžila by si heslo v našich encyklopédiách...

EPILÓG

Roku 1985 požiar vo Východoslovenskej galérii v Košiciach zničil stovky umeleckých diel. Boli medzi nimi aj litografie Amadea Gabrielliho *Jeseň, Leto a Zima* – kópie malieb Angeliky Kauffmannovej...

ŠTEFAN MORAVČÍK

„TICHÁ CESTA“

Iba jarná barbarčina
dodáva básni lesk.
Lebo staré prestalo,
keď prišli noví ľudia –
nový dych,
krik a vresk.
Dialóg hluchých, tichá cesta
dvoch osamelých, ktorí blúdia
sami v sebe, nič sa nesta...

„PRÍSNOŠŤ A PRIAZEŇ“

Keď jeseňou prebleskujú
ľahké tóny irónie,
básnici vedení Božou iskrou
a ušľachtilým šialenstvom
píšu komentáre o duši,
otročia:
„Treba spievať dobre
a ponad stáročia.“
Prísnošť a priazeň
bije sa,
smutne sa smejú nebesá.

„ZBOHOM, MILENKY!“

Sivá jeseň, sivá hmota,
sivé myšlienky,
zlato stromov premieňa sa
na hnoj, na plienky
budúceho roka.
Kuvik temne toká
v toku času,
srdcia sa nám trasú,
zbohom, milenky!

LÚBOSTNÁ DEMAGÓGIA

Každé ráno na svitaní
dom je krásne obspievaný
hrdielkami drozdov.
Začína sa prostou
ódou na život.
Drž sa – aj keď je ti
ťaživo!

Čo drozd všetko pospomína!
Je to spisovné?
Nalieva čistého vína,
hneď ťa nakopne.

ZA VŠETKÝM VIĎ ŽENU?

Za všetkým viď ženu?
Iste: históriu.
Milujeme minulosť –
spochybňuje páví chvost
dneška.
Kričí:
Človek stále mešká!

BÁSEŇ

Báseň, ty somárik malý!
Báseň, ty slepá mulička,
kam ten svoj náklad vlečieš?
Ta, kde ti naložia
na chrbát väčšie
a krvavejšie skaly?

V kráľovstve skríknutom
na hrote rozkoše
hrajú sa decká.
Nikto tam nemôže.
Kto sa tam vpotáca,
kto tam bláznivo vhubne,
platí drahé vstupné.

ČAS MEDZI OHNICOU A POPOLNICOU

Na to máme oheň leta,
aby sme zas letovali
všetky krásne hrnce sveta,
čo pukajú od nezbedy?
Pozdvihnú nás trošku z biedy:
horedolu, doluhore,
máme more
láskou choré,
pime do dna horké medy.

LETO S HOUELLEBECQOM

Rovnomernými prsiarskymi tempami som doplával po šiestu bóju pomarančovej farby, čo sa vznášala najďalej od brehu, chytil sa slizkého lana, stiahol si plavecké okuliare a vzápätí ma zalial nečakane mohutný príliv šťastia. Objalo ma celého ako plodová voda, vniklo mi cez pokožku do tela, do krvného riečiska a na tvári sa mi usadil debilný úsmev. Veď áno, more mám ešte aj v šesťdesiatich troch rokoch, vlastne o pár dní šesťdesiatich štyroch, veľmi rád, a rok, keď pri ňom z nejakých dôvodov nepobudnem, je pre mňa nedokonálny, neúplný, takmer stratený. Dlhé mesiace by mi chýbala energia načerpaná z mora, zo slnka, z prímorského vzduchu, z tamojších jagavých farieb a tuhých vôní, no najmä z akéhosi erotického ošiaľu, čo sa ma tam pravidelne zmocní; bez mora by som celkom isto rýchlo zoschol.

Obzrel som sa k brehu. Úzka kamenistá pláž ohraničuje sivobiele vápenkové skaly, vyššie sa dvíha borovicový les plný neúnavných cikád a ešte vyššie tá najbelasejšia obloha, akú si len viem predstaviť. Kdesi tam leží na karimateke aj Zuzanka, dievčatko moje pôvabné. Bohaté vlasy má vyčesané do drdola, na sebe dvojdielne červené plavky s bielymi kolieskami, číta knihu alebo po zhruba sedemstokilometrovej ceste drieme, veď sme dorazili iba pred tromi hodinami. Preniesli sme z auta batožinu do apartmánu s výhľadom na more a okolité ostrovy, zvitáli sa s pánom Miloradom, naliali sme si metaxu, štrngli si na šťastný príchod, nato sme zo seba zhodili vlhké tričká a vrhli sa na seba, akoby sme sa najmenej pol roka nevideli, akoby sme nemali pred sebou ešte celých dvanásť spoločných morských dní a jedenásť spoločných morských nocí.

Vyskúšali sme obidve posteľe, moja pod nami vŕzgala o trochu menej, úplne najmenej, keď bola Zuzanka na mne. Užíval som si jej lono plné medu, kolísajúce sa prsia, jemným úsmevom skrášlenú tvár s privretými viečkami,

nos posiaty perličkami potu a drobnými pehami. Najviac vŕzgala, keď mi na pleciah vyložila dlhokánske nohy a búšil som do nej ako zbesnený stredoveký žoldnier na bránu hradu v očakávaní bohatého lupu, nepoškvrnených pánien a ďalšieho bohapustého plienenia prinášajúceho nezabudnuteľné zážitky a pôžitky, ba hrozilo, že sa každým okamihom rozpadne a skončíme na dlážke. Smiala sa, že sa tu vôbec nič nezmenilo, najmä posteľe nie.

Ale zmenilo, pomyslel som si, obaja máme o rok viac a všimol som si, že na súkromnom parkovisku pána Milorada pribudol novučičký zlatý Mercedes-Benz AMG GT so sexi prednou maskou a jagavou trojramennou hviezdou. Usmieval sa na mňa ako šelma, takmer som na ňom oči nechal. Ibaže o takom rýchlom, luxusnom a veľmi drahom kupé sa mne ani neprisní. Prekvapilo ma, že na ňom nie je nemecké, ale francúzske evidenčné číslo, lebo som vedel, že pán Milorad s celou rodinou dlhé roky žil a pracoval v Nemecku, tam si nahonobil aj na tento apartmánový komplex. Minulé leto sem z Mníchova pricestovala na červenom golfe jeho dcéra Ljiljana a celú sezónu pomáhala v rodinnej firme.

„Vlani sme ich riadne rozhegali a rozvŕzgali,“ konštatovala. „Aj rozvzdychali...“ doplnila. V očiach jej zaiskrili spomienky.

„Roztrtkali sme ich,“ spresnil som. „Aj teraz sme pekne začali dovolenku...“ uškrnul som sa, pritiahol si ju, pohladkal jej chrbát a zadok, potom aj stehná. Milujem jej hladučkú pokožku, najradšej by som sa jej dotýkal stále.

„Iné som od teba ani nečakala...“

„Nepáčilo sa ti to?“ zatváril som sa urazene.

„Páčilo.“

Ponoril som si hlavu a predstavil si tie jej hodvábné biele stehná, biele brucho, biely chrbát aj zadok, biele ramená i pleciah, biele hrdlo, biele prsia, čo sa mi tak veľmi páčia, a cítil som šteklenie tam dole. Zuzka mala vo zvyku polovážne, položartom prehodiť, že to je aristokratická bieloba, po meči totiž pochádza zo starého zemianskeho rodu, ešte k tomu je jej urodzená pokožka alergická na slnečné žiarenie. Ak teraz na pláži zadriemala, popoludňajšie slnko ju spáli, hoci sa ponatierala mliekom na opalovanie s vysokým ochranným faktorom, a bude po dovolenke; prinajmenšom niekoľko dní sa bude musieť ukrývať pred pálavou, a čo je horšie, spálená pokožka bolí, nebudem sa jej môcť ani dotknúť... Smutná predstava, neradostná vyhládka. Musím sa vrátiť a zachrániť, čo sa dá, hádam ešte nie je neskoro.

Mohutnými tempami som sa priblížil k brehu. Sivobiele skaly ohraničujúce pláž vytvárali hladkými plochami ideálne miesto na tie najrozmanitejšie odkazy. Pripomínali informačné tabule, ale aj plochy pre pouličných umelcov, čo nezvládajú kypiacu tvorivosť a svojimi grafiti krásšia alebo hyzdia, závisí

od uhla pohľadu, mestá, dediny, konštrukcie mostov, tunely, podchody, autobusové zastávky, železničné vagóny, všetky možné aj nemožné múry a iné objekty. Keď som po rebríku vyliezol z mora, do očí mi udrľal najvýraznejší a aj najväčší nápis. Veľkými tlačenými písmenami čiernej a červenej farby označoval v troch riadkoch celému svetu informáciu, ktorá zaujíma podstatnú časť mužskej populácie a hlboko znepokojuje ženské pokolenie, lebo v ňom vyvolávala žiarlivosť.

PURCERSKE

PIČKE

SU NAJBOLJE

Hmmm, takže purcerské pičky sú najlepšie, ešteže to konečne viem. Zvláštne, že som si ten nápis vľani nevšimol. No nevšimol som si ani všeličo iné. Vľani som nevidel nič, vľani som chodil po tomto mestečku dokonale oslepený láskou. Bolo mi jasné, že ten, kto ho tam nasprejoval, ich musel okúsiť viac, prinajmenšom dve, inak by nepoužil množné číslo. Možno obe naraz, rozbehla sa mi predstavivosť. Alebo tri... Musel však preveriť a preskúmať aj pičky z rôznych miest a krajín, hádam i kontinentov a rás, aby ich mohol porovnať s purcerskými a náležite posúdiť ich kvality. Bohvie, aké kritériá si zvolil. Takmer som mu na okamih kvapku závidel, ale nie, nezávidel. Všetko mohlo byť predsa aj inak. Dokonca úplne inak. Dotýčný sprejer mohol práve tu na jadranskom pobreží prísť počas prázdnin o panictvo s nejakou talentovanou Purcerkou a v návale eufórie vyjadril svoje pocity aj písmom. Nech všetci vedia, že aj on už prekročil tú magickú hranicu a spoznal ženu!

Tušil som správne, Zuzka zaspala, aj bez únavnej cesty je veľká spáčka a vytiahnuť ju ráno z postele je naozajstný kumšt; našiel som ju dole bruchom s románom Pera Pettersona pod pravým lícom, chrbát a stehná vystavovala slnečným lúčom. Nórske mu spisovateľovi, ktorý je odo mňa o dva roky mladší, by sa dozaista páčilo, že sa k nemu pritláča pekná ženská tvár. Necelý meter od nás sedel na múriku vyšportovaný tmavovlasý mladík v červených šortkových plavkách s bohato potetovanými ramenami a okrúhlym logom futbalového klubu Bayern Mníchov vytetovaným na hrudi, fajčil a takmer čiernymi očami jej ako zhypnotizovaný hľadel na zadok. Dokonale ho odhaľovali odhrnuté gatky, čo jej zaliezli do jarčeka oddeľujúceho pologule. Keby to bolo možné, tak by jej tie plavky pohľadom už dávno na bokoch rozviazal a prevrátil by ju na chrbát. Majetnícky som jej napravil tenučké nohavičky, zľahka jej položil dľaň na stehno, je teplé, no nie horúce ani červené, rovnako plecía a chrbát. Aj tak som ju radšej zakryl froté osuškou a na hlavu jej položil slamený klo-

búk. Perovi Pettersonovi to neprekážalo, ani sa pod Zuzkinou tvárou nepohol, iba labužnícky nasával jej pot. Zato mladík sa uškrnul, zahasil o múrik ohorok, zdvihol sa a odpálil hľadať nejakú povolnú Purcerku.

Zvalil som sa dole bruchom, skontroloval, či sa zo Zuzky nezošmykla osuška, a otvoril si román Michela Houellebecqa. Zadná obálka prezrádza, že môj Francúz je o šesť rokov mladší od Zuzkinho Nóra, tuším sú všetci odo mňa mladší a ešte mladší. Srať na nich, na sopliakov! Aj oni každým okamihom iba starnú, tak hlúpo je to na našej planéte zariadené. Narodíme sa, a v tom okamihu to máme zrátané. Michel ma hneď na prvej strane dostal, vedel som, že kniha sa mi bude páčiť. Začína takto:

Před rokem mi umřel otec. Nevěřím teorii, podle níž se stáváme doopravdy dospělými po smrti rodičů; doopravdy dospělými se nestáváme nikdy.

Nad starcovou rakví mě přepadly nepříjemné myšlenky. Užil si života, převít jeden; uměl si to královsky zařídit. „Měls haranty, holenku...“ řekl jsem si energicky; „strkals svý tlustý péro mámě do mindy.“ Prostě je jasné, že jsem byl trochu napjatý; člověku neumírá někdo z rodiny každý den. Mrtvolu jsem vidět nechtěl. Je mi čtyřicet a už jsem pár mrtvol viděl; teď se tomu vyhýbám. Právě to mi vždy bránilo pořádit si domácí zvíře.

Nikdy jsem se ani neoženil. Měl jsem k tomu několikrát příležitost; ale pokaždé jsem ucukl. Ženy mám přitom rád. Po celibátu jsem nijako netoužil. Nepříjemné je to hlavně na dovolené. Na dovolené se lidi dívají na samotné muže od určitého věku skrz prsty; předpokládají u nich hodně egoismu a snad i trochu zvrátenosti; nemohu jim to mít za zlé.

Ale je ten Houellebecq pichlavý, štiplavý, nabrúsený ako britva! A češti-na mu pristane. Aj mne zomrel otec, no nie pred rokom, lež pred pätnástimi a od istého času sa úzkostlivo i zaťato vyhýbam pohľadu na mŕtvolu; naposledy som videl nehybné telo svojej ešte ani nie osemnásťročnej dcéry Fialky. Na zranenej hlave mala nasadenú blondavú parochňu, lebo jej ju v nemocnici oholili, tvár jej nahrubo pokrývali šminky, aby zamaskovali veľké fialovomodré podliatiny pod očami, čo sú sprievodné znaky zlomeniny spodiny lebečnej, akoby to ani nebola ona. Zľahka som sa jej dotkol a v tom okamihu sa mi zamarilo, že otvorila oči a žmurkla na mňa, aj pery sa jej pohli a niečo zašepkala; takmer som zamdlel. Neznášam, keď mŕtvolu rozprávajú.

Otcovu rakvu som pre istotu prikázal zatvoriť ešte pred príchodom pohrebných hostí. Ktovie, čo by mi povedal. Sestra sa čudovala, že sa naňho nechcem posledný raz pozrieť, mama nehovorila nič, topila sa v smútku a váhavo vchádzala do brány samoty. Dúfam, že ani na mňa nebude nikto zízať, keď

raz stvrdnem vystretý na márach; ideálne by bolo, keby ma do rakvy vopchali dole bruchom, zvedavci by ma mohli pohodlne bozať. Možno by sa mi predtým, kým ma šupnú do pece a premenia na popol, ešte posledný raz postavil, aby som si na rozlúčku so svetom užil so Smrtkou. Ani ja som nikdy nechoval nijaké domáce zvieratá, a keď dcéry dovliekli zo školy vši, okamžite sme ich zlikvidovali. Aj ja mám rád ženy, no už dva razy som sa šťastne oženil a po trinástich rokoch ušiel od prvej a po štvrtoročí rovnako od druhej manželky. Aj ja som práve na dovolenke, no nie sám, je so mnou Zuzanka, dievčatko moje milované. Pozrel som sa na ňu, spí ako zabitá, hoci je dokonale živá.

Niet nad to, keď sa čitateľ aspoň čiastočne stotožní s postavou a ešte sa aj dobre baví, pravdaže, najmä na sebe. Už dlhšie som sa na Houellebecqa chystal, len som ho stále odkladal, odsúval, zámerne naňho zabúdal. Pravdupovediac, zdalo sa mi, že je priveľmi módný a všetci ho čítajú podobne ako Murakamiho, potom o jeho knižkách tárajú dve na tri alebo vypisujú sprostosti na sociálnych sieťach a na jeseň ho tipujú na ďalšieho laureáta Nobelovej ceny. Akoby literatúra bola futbalová alebo hokejová liga. Akoby sa porotcovia Kráľovskej akadémie vied v Štokholme riadili kvalitou či hodnotou literárnych diel. Dávno je všetko úplne inak, poznačené politikárčením, intrigami, marketingom a podobnými neliterárnymi záujmami. A tak je to, žiaľ, aj pri mnohých iných literárnych i neliterárnych ocenienciach.

Pred dovolenkou som si vďaka internetu objednal jeho štyri romány a zrejme som urobil dobre. Po prvej prečítanej strane som očakával, že s ním strávim príjemné a podnetné leto ako vlani s Alejom Carpentierom, keď som si tu znova prečítal *Nápravu dle metody, Harfu a tieň* a najmä *Stratené kroky*, tie dokonca tri razy po sebe, tak veľmi sa mi páčili. Mal som chuť prečítať ich hneď aj štvrtý raz, no už by som sám sebe pripadal ako blázon. Spomínam si na niektoré vety zo *Stratených krokov*. Napríklad: *Hoci som nepriateľ každej pohlavnej zdržanlivosti a pokrytectva, pokiaľ ide o telesný styk, predsa ma len rozčuluje každá literatúra alebo výrazy, ktoré ponížujú fyzickú lásku posmechom, sarkazmom alebo hrubosťou*. Pod to sa rád podpisujem, ešte radšej pod toto: *Pri Adelantadovi som pochopil, že najväčšia úloha, akú si môže ľudská bytosť uložiť, je vytvoriť si vlastný osud*. Nie, nemám takú úžasnú pamäť, tieto vety som si spolu s ďalšími zapísal do debilníčka, ako hovorím hrubému linajkovanému zošitu, a podľa nálady si v ňom občas listujem a čítam. Prekvapilo ma, ako sa mení uhol môjho pohľadu, čo sa mi kedysi zdalo dôležité, hlboké a významné, po rokoch úplne stratilo hodnotu a atrofovalo na zbytočnosť či hlúposť.

Moje očakávania z Houellebecqa sa napĺňali, hltal som riadky a občas si nejakú vetu či celý odsek podčiarkol malou drevenou ceruzkou, ktorými

ma zásobuje Ikea. Mám rád rozprávanie v prvej osobe, pretože mi pripadá najprirodzenejšie, najautentickejšie, nie je otravne vševediace a nepredstiera objektivitu, naopak, môže stekať aj do najkrajnejšieho subjektivismu a tých najhlbších intimít. Zdá sa mi, že rozprávačovi totožnému s hlavnou postavou zatiaľ celkom dobre rozumiem, chápem jeho pohnútky, konanie, činy i výčiny, jeho ironické a sebaironické šlahy a ostne, ktorými sa chráni pred čoraz nepochopiteľnejším svetom a jeho hrozbami, pred plynúcim životom, pred neschopnosťou nadviazať hodnotné vzťahy. Páčia sa mi jeho provokácie meštiakov, zosmiešňovanie ich spôsobu života založeného na predstieraní a klamstve, na zhrňnaní peňazí, bohapustom konzume a hromadení zväčša nepotrebných vecí, páči sa mi razancia jeho viet aj všadeprítomný vtíp, humor a sarkazmus. Nepáči sa mi záplava bodkočiarok v pomerne dlhých súvetiach, ale to je naozaj maličkosť. A siahodlhé súvetia mám rád.

Zuzka sa pomrvila, prevrátila sa na bok tvárou ku mne, kloúk sa jej zosunul z tváre a osuška sa zhrnula. Na nose aj na čele sa jej ligotali kvapky potu.

„Smeješ sa zo mňa?“ ozvala sa maznavo. „Lebo som tu zadržichmala ako poleno?“

„Nie, smejem sa na knihe. Páči sa mi. Ak chceš, tak pokojne spi ďalej, veď sme na odmore...“

„Aj ja sa chcem zasmiať.“

„Tak počúvaj,“ súhlasil som a prečítal jej súvetie, na ktorom som sa práve chechtal.

Znechuceně jsem na sebe pohlédl do zrcadla v koupelně; můj křečovitý obličej byrokrata ostře kontrastoval se zbytkem; celkem jsem se naprosto podobal tomu, čím jsem byl; čtyřicetiletým úředníkem, co se pokouší přestrojit za mladěho po dobu dovolené; bylo to skličující.

„To nie je vôbec smiešne,“ usúdila. „Skôr smutné...“

„Ako myslíš, ale mne sa to zdá smiešne, a je mi to dosť blízke, lebo spoznávam seba...“

„V čom?“

„Nosím predsa synove tričká, pretože majú mladistvý švih, a jemu sa zdajú už nemódne alebo sú mierne obdraté...“

„Všimla som si,“ usmiala sa.

„Asi by som chcel byť tak o desať alebo ešte lepšie o pätnásť rokov mladší,“ priznal som sa.

„Prečo? Keby si bol mladší, možno by si ma nechcel.“

„Ale chcel.“

„No neviem... Prečo by si vlastne chcel byť mladší?“

„Prinajmenšom preto, aby sme tu denne trtkali od rána do večera a od večera do rána. Ani na pláž by sme nechodili...“

„Ježišmária, to ti nestačí, čo sme tu vlani stvárali? Každý deň ráno, poobede aj večer... Aj teraz, ešte sme sa ani nevybalili, už si bol na mne...“

„A ty na mne,“ doplnil som ju.

„Áno, a ja na tebe.“

„No ale také mladé baby ako ty to chcú stále, či nie?“

„Nie, nechcú. Nehovorím, že to nemám rada, ale chcem sa aj poriadne vyspať, válať na pláži, plávať, večer sa poprechádzať, posediť si v krčmičke pri vínku a pozrieť sa na našu Umelkyňu,“ uškrnula sa.

Chvíľu som myslel na to, že sa stal zázrak a naozaj mám o pätnásť rokov menej. Kým som vtedy vlastne bol? A čo som robil? Celkom isto som mal viac síl a energie. Pokúšal som si spomenúť na tie roky. Aha, niečo už mám, šéfoval som v literárnom časopise s týždennou periodicitou, čo bola po rokoch otročiny v denníkoch úľava, písal a vydával som knihy ako posadnutý. Popravde som si myslel, že písaním sa nejako vyrovnám s Fialkinou tragickou smrťou, čo ma takmer ustavične mätala. V tom čase som dost intenzívne smútil, obviňoval sa, a ak sa dobre pamätám, tak aj chľastal, miloval a blúdil. Päť rokov po dcére mi zomrel otec, zavřšil sedemdesiatku a viac-menej sme rátali, že rakovina bude silnejšia než on. Bola. Kto je na rade, aby zvýšil počet našich rodinných hrobov? Hádám nie ja...

„Som strašne smädná,“ vzdychla.

„Aj ja.“

Vybrali sme sa na pivo, a keď sme prechádzali okolo nápisu, čo ma tak zaujal, ukázal som ho Zuzke.

„Fííííha,“ zhodnotila ho. „A ten Purcer je kde?“

„Neviem, pravdepodobne niekde v Chorvátsku... Nejaké mesto alebo dedina, možno celý región ako u nás Kysuce, Liptov, Malohont alebo Šariš. Keď sa vrátíme, pohľadám ho na internete.“

Predpokladal som, že to bude jednoduché, no ako sa neskôr ukázalo, nijaké také mesto ani mestečko v Chorvátsku nie je, skúsil som aj v susednom Srbsku, Bosne a Hercegovine, Čiernej Hore, Slovinsku, a, pravdaže, nič som nenašiel. Zato mi *Google* ponúkol dlhý zoznam priezvisk Purcer zo Spojených štátov amerických, Kanady, Veľkej Británie a iných krajín, no ani jeden nebol z Balkánu. Prvý sa objavil Kevin Purcer, po ňom Mike, Evan, Sarah, Richard, James, Gary, Jim, Derrick, Charles, John, Bruce, Phyllis, Taylor, Tim... a tak ďalej. Bol som vedľa jak tá jedľa, záhada ostala záhadou.

Usadili sme sa v konobe na pláži, a kým nám čašník priniesol dve veľké čapované pívá, zbadal som, že tu sedí aj potetovaný mladík s logom Bayernu

Mníchov na hrudi, čo zísal Zuzke na zadok a aj teraz ju priam spaľoval pohľadom. Upozornil som ju na to. Odvetila, že si ho už všimla, nato sa ku mne nahla, nežne ma pohladkala po tvári a pobožkala.

„Nech vidí,“ povedala.

„Možno si myslíš, že som tvoj obstarožný otec,“ poznamenal som. „O chvíľu sa zdvihne a príde ma požiadať, či ťa s ním večer pustím na diskotéku. Ale neteš sa, nepustím ťa, na dnešný večer mám úplne iné plány...“ uškrnul som sa. „Môžeš tri razy hádať aké. Vlastne nie tri razy, iba raz.“

„Ach, diskotéka, to nie je moja parketa, veľmi som ich neoblubovala ani ako stredoškolačka, na vysokej už vôbec nie... A nevymýšľaj si, dobre predsa vieš, že takíto ucháni ma nezaujímajú.“

„Veď len žartujem.“

„Tvoja hádanka je jednoduchá, budeme sa mojkať, trtkať a popíjať, možno aj trocha čítať,“ usmiala sa a opäť ma pobožkala. „Teda ak nám zvýši čas... Uhádla som?“

„Na prvý pokus.“

„Nebolo to ťažké.“

„Už ma akosi pridobre poznáš...“

„Bol by si radšej, keby som ťa nepoznala?“

Dopili sme pivo a vrátili sa na pláž. Kým sme sa zbalili a pobrali do apartmánu, ešte sme si spolu zaplávali po šiestu bóju, chytil som sa jej a druhou rukou som pohľadzal Zuzku po bruchu, po zadku, dlaň mi na chvíľu vklzla do tých červených plaviek s bielymi kolieskami, slano sme sa pobožkali a vzápätí som cítil jej prsty v mojich plavkách. Potom ma objala rukami i nohami a perami sa mi prisala k ústam, keby som sa nedržel bóje, utopíme sa.

„Peter?“

„Áno?“

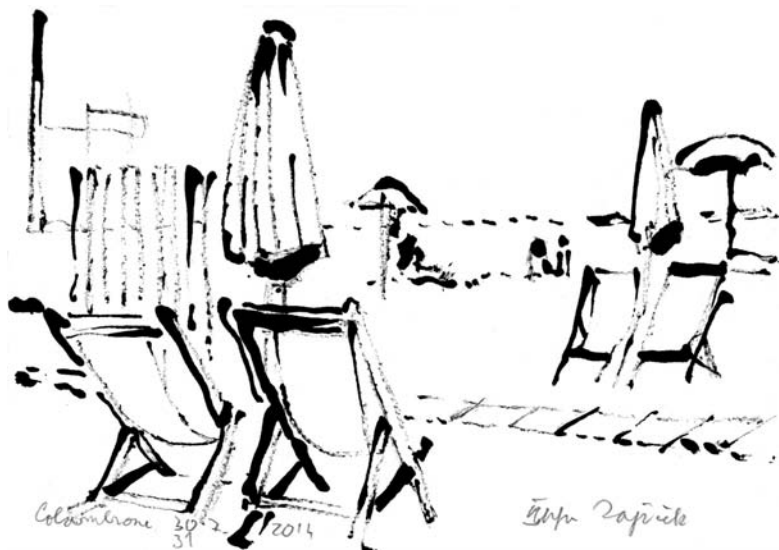
„Lúbim ťa.“

Podvečerné slnko sa blýskalo na pokojnej hladine, oslepovalo nás a znova som pocítil ten úžasný príliv šťastia. Áno, vďaka Zuzanke som požehnaný a láskou obdarený muž. Síce tomu nerozumiem, neviem, čím som si v svojom veku zaslúžil toľké dary, nie som nijaký krásavec, nemám tučné bankové konto, nablýskaný mercedes či iné majetky. Ale čo keď som ani nemal čomu rozumieť, nemal som si nad čím lámať hlavu. Láске pravdepodobne netreba rozumieť, treba ju prijímať a rozdávať s dokorán otvoreným srdcom. Možno v tom je skryté celé tajomstvo.

Večer sme sedeli v prítmí na terase apartmánového domu a trocha popíjali červené víno; schválne som nerozsvietil, aby som neprivábil komáre. Dohodli sme sa, že sa pôjdeme prejsť a pozrieť Umelkyňu až zajtra, hoci Zuzku

to za ňou už ťahalo. Bol som unavený, veď som vstal o druhej po trojhodinovom spánku-nespánku, viac som sa prehadzoval z boka na bok, myslel som na cestu a nekonečné zápchy pred mýtami na chorvátskej diaľnici, než sníval, a od tretej som šoféroval, no moje dievčatko je sova, zároveň so súmrakom ožíva, aj keby celý deň iba zívalo.

Umelkyňa sme nazvali speváčku, čo vlni večer čo večer účinkovala v pizzerii na nábreží, presnejšie pred pizzერიou, medzi ňou a hosťami za sto-

Štefan Zajček: Pohoda na pláži, 2014

líkmi bola úzka cesta plná korzujúcich dovolenkárov. Občas po nej zarachotil moped alebo skúter s nejakým miestnym krásavcom. Prefarbená blondína spievala za sprievodu syntetizátora staré svetové hity, čo všetci poznali a pospevovali si s ňou, aj sladké domáce odrhovačky, ktoré sa zas páčili najmä miestnym; nosila kratučké sukne, stačilo, aby sa trocha predklonila, už ukazovala gatky, raz čierne, inokedy červené, tyrkysové alebo krikľavo pomarančové. Podchvíľou sa zavesila na nejakého hosťa alebo korzujúceho turistu a vyzývavo s ním tancovala. Odhadli sme ju na striptérku prípadne go-go tanečnicu, čo sa zvrta pri tyči v nejakom záhrebskom či splitskom nočnom lokáli.

Miestna katolícka komunita mala s Umelkyňou veľké problémy, lebo jej sukne boli naozaj prikrátke, výstrihy prihlboké, správanie frivolné, raz sa im

dokonca pripitá úplne povyzliekala a ukázala aj to, čo sa v bohabojnej spoločnosti neukazuje. Aspoň na verejnosti nie. Pochyboval som, že by s ňou majiteľ pizzerie uzatvoril zmluvu aj na tohtoročnú sezónu. No ale, človek nikdy nevie, zrejme aj jej zásluhou bol podnik večer čo večer natrieskaný, čašníci a čašníčky v ustavičnom pokluse, ani chvíľu si neoddychni. Pravdou je aj to, že v nijakej inej krčme tu živá speváčka nevystupovala.

Zazdalo sa mi, že už tretí či štvrtý raz nám popod terasu niekto prechádza a uprene na nás gáni. Pravda, dobre som nevidel, lebo štíhla mužská silueta sa hýbala v tieni či polotieni. Zišlo mi na um, že je to ten potetovaný fanúšik Bayernu Mníchov z pláže... Ale čo by tu robil? A odkiaľ môže vedieť, že práve tu sme sa ubytovali? Nie, nie, to si niečo namýšľam, aby som sa trápil. Bayern sa znova vynoril z tmy, zastal pod nami a zapálil si cigaretu. Je to on!

„Tuším tu máš nápadníka,“ povedal som.

Zuzka sa nahla cez múrik zábradlia a zahľadela sa naňho.

„Hmmm, zdá sa mi, že je to naozaj on...“ usúdila.

Už-už som ho chcel osloviť, no silueta sa rozplynula, mladík nás zrejme počul a pohltila ho noc.

Nahla sa ku mne a bozkala ma na hrdlo, prisala sa k nemu, potom aj na pery, dotkli sa nám jazyky, vymenili sme si sliny a šikovnou dlaňou mi zašla pod vytáhané bavlnené trenírky. Ani som sa nenazdal, stiahla si nohavičky a sedela obkročmo na mne, zblízka som jej hľadel do peknej tváre, na prívreté oči, mierne pootvorené ústa a ľahký úsmev. Stolička pod nami stonala takmer ako ja, a potom som už nepočul ani nevidel nič, neprenikali ku mne nijaké zvuky či iné podnety zvonka, vnímal som iba penis zasunutý v jej lone a celého ma prestúpila stupňujúca sa slasť, akoby som bol ponorený v sude agátového medu.

„Všade dobre, v tvojej pičke najlepšie...“ zastonal som.

„Sú tu nejakí ľudia...“ šepla.

Nepočul som nijaké cudzie hlasy, nijaký hovor alebo smiech, našťastie sa neprestala na mne hýbať, naopak, pokračovala tak usilovne a majstrovsky, až sa mi jasne rozžiarilo v mozgu a zdalo sa mi, že explodujem. Pomedzi vzdychy a stony som vykrikol, muselo ma byť počuť až v centre mestečka, ba aj ďaleko na šírom mori. Marilo sa mi, že od rozkoše zomieram. Nato som si ju pritiahol a naplnený vďakou a vrúcnosťou som ju pobozkal na ústa, na hrdlo, na oba prsníky.

„Ani nevieš, aký som šťastný, že som ťa stretol,“ zašepkal som.

„Naozaj?“

„Naozaj.“

Zatvoril som oči, orgazmus vo mne ešte doznieval ako tóny nádhernej organovej hudby v gotickom chráme; keď som bol mladý, tak som si ho veľmi neužíval, nevychutnával, na všetko treba dozrieť. Až potom sa mi pomaly vrátilo vedomie a schopnosť vnímať aj niečo iné než tú dokonalú fyzickú rozkoš. Vtedy som už aj ja započul nejaké hlasy, zdalo sa mi, že hovoria po francúzsky. Chvíľu na mne nehybne sedela, ešte v tej milostnej polohe sme si vínom zvlážili vysušené hrdlá, napokon som z nej vykľzol a s prázdnyimi pohármi sme sa vrátili do apartmánu.

Pred spánkom sme v posteliach trocha čítali. Houellebecq píše: *Žít bez čety je nebezpečné, musíte si vystačiť se životem, a to může vést k riskování.* O pár strán ďalej ma zamrazilo, radšej som dialkovým ovládačom vypol klimatizáciu. No nechladil ma studený vzduch, bol som presvedčený, že Francúz píše o mne, o mojich pocitoch i o mojich pochybnostiach. Posadil som sa a podčiarkol si: *Měl jsem pocit, že se ztrácím v prostoru, žil jsem jen penisem, kterým procházela neuvěřitelně prudká vlna rozkoše. Dlouze a několikrát jsem ejakuloval; úplně ke konci jsem si uvědomil, že řvu. Za takovou chvíli bych položil život.* Doriti, moje mimoriadne, moje osobité i jedinečné zážitky nie sú až také jedinečné, sex zrejme viacerí starší chlapi prežívajú rovnako, takmer rovnako alebo veľmi podobne. Zamarilo sa mi, že Houellebecq sedel s nami na terase, z prítmnia nás pozoroval, potom napísal tieto vety... Rád by som ho stretol, hneď by som sa ho na to opýtal. Na ďalšej strane som sa už nezdržal, vyrušil som Zuzku a nahlas jej prečítal:

„Valerie...“ *řekl jsem váhavě, „co na mě vidíš? Nejsem ani zvlášť hezký, ani zvlášť zábavný; nedokážu pochopit, co je na mně přitažlivého...*

„To je fakt o mne, vlastne o nás,“ upozornil som ju.

„Nie je, ja nie som Valerie, ale Zuzka, a ty si aj pekný, aj zábavný, s ním som sa doteraz toľko nenasmiala čo s tebou,“ presviedčala ma.

„Počúvaj ďalej: *Sedím tady, vyžilý, ne zrovna družný chlap, smířený se svým nudným životem. A ty ke mně přijdeš, jsi přátelská a laskavá a děláš mi strašně dobře. Nerozumím. Mám pocit, že ve mně hledáš něco, co tam není. Budeš nutně zklamaná.* Presne na toto som dnes myslel... Rozumieš tomu?“

„Rozumiem, ale to nie je o nás,“ zaprotestoala. „Ja som s tebou šťastná a ty si ku mne láskavý aj priateľský a robíš mi veľmi dobre...“

„Naozaj?“

„Naozaj.“

„Ale som o tridsatsedem rokov starší,“ pripomenul som jej. „Keby som sa v mladosti poponáhľal, mohol by som byť aj tvoj starý otec...“

„V láske predsa roky neplatia, nehrajú nijakú rolu, prečo ich stále tak obsedantne počítaš?“

„Lebo skôr či neskôr sa zmením na nemohúceho starca s podlomeným zdravím a budem rád, že ešte udržím moč... Ale ty budeš, dajme tomu o desať rokov, ešte mladá, vitálna žena na vrchole síl. Úplne jasne to vidím: budem ti visieť na krku ako stokilový balvan. Čaká ťa úžasne radostná budúcnosť...!“

„Ale no tak, čo ti to dnes vošlo do hlavy?!“ pozrela sa na svoju knihu s červenou obálkou a s úsmevom dodala: „Petrisko, ak ma budeš hnevať, tak ti toho Houellebecqa skonfiškujem.“

„Houellebecq s tým nemá nič spoločné, pripomenul mi iba to, čo je vo mne, na čo som už dosť dávno myslel, len som tie úvahy celkom úspešne potláčal či vytesnil. Tak je to.“

„Už ma nechceš?“

„Chcem, a ako veľmi. Len mi ťa je ľúto, pretože viem, ako trápne sa to všetko skončí...“

„To nemôžeš vedieť.“

„Ale môžem,“ trval som na svojom.

Pera Pettersona odložila na nočný stolík, nahla sa ku mne, pohladkala ma po tvári, po hrudi a znova po tvári. Zblízka mi uprene hľadela do očí, takže som jej mohol zrátať pehy na nose a okolo neho, čo jej vyťahlo slnko. Páčili sa mi, veľmi jej pristali.

„Lúbim ťa,“ povedala. „Nezaujíma ma, čo bude o desať rokov, vlastne si to ani neviem predstaviť, dôležité je, čo je teraz.“

„Veď aj pre mňa je prítomnosť najdôležitejšia, užívam si každý okamih,“ priznal som sa. „Každý okamih s tebou,“ doplnil som a vzápätí si uvedomil, že som na hranici presladeného gýča ako v tej populárnej piesni, čo sa celé leto valila zo slovenských rádii, pravda, ak som ju už neprekročil. Zahanbil som sa. No ale ľudský život sa predsa nemôže premeniť na bezcenný gýč. Alebo áno?

Zľahka ma pobozkala, oblizla mi pery a opýtala sa, či by sme si nemohli naliať ešte za pohár metaxičky, aby sme spláchli tie moje pochmúrne a evidentne aj dosť skľučujúce myšlienky. Pravdaže sme mohli, hneď som vstal, vošiel do kuchyne a naliel nám nekrčmové dávky. Potom ešte raz. Cítil som, ako ma alkohol znútra rozsvetľuje, rozžaruje ako lampu, rozpúšťa temravu a úzkosť, zároveň mi oťažievali viečka. Zvalil som sa na posteľ, ešte som stihol rozprestrieť na seba plachtu.

Asi som zabudol zamknúť, lebo nadránom nado mnou stál úplne nahý Michel Houellebecq, okamžite som ho spoznal, hoci vyzeral ako bezdomovec: prešedivené, dlhé, masné a rozstrapatené vlasy sa podobali na oštatú slamu, bol bledý, kostnatý a vychudnutý ako trlo, vták a vajcia mu viseli medzi tenkými stehnami, vodnaté sivomodré oči popretkávané červenými žilkami mi

hypnoticky upieral na tvár, pod nimi tmavé poopicové kruhy. Nasralo ma, že mi nad postelou s pôžitkom fajčil a popol arogantne odklepával na vykachličkovanú podlahu, ba aj rovno na mňa, akoby som bol nejaká mŕtva vec.

„To tu musíš fajčiť?!“ ozval som sa vyčítavo. „Veď tu spíme,“ upozornil som ho. „A obaja sme už nefajčiari.“

„Zavri zobák!“ vyprskol. „Fajčím, kde chcem a kedy chcem,“ oznámil mi, akoby sa tým chválil. „Vlastne fajčím stále, takže z toho logicky vyplýva, že úplne všade. Ešte aj v posteli,“ priznal sa.

„Aj ja som kedysi tak besne fajčil, len čo som ráno rozlepil oči, zapálil som si a smradil som, až kým som nezaspal... Ale sekol som s tým, aj Zuzka,“ chválil som nás.

Pokrčil plecami, akože mu je to jedno, vzápätí mu na tvári zahral pohľadavý úšklabok, akoby ma lutoval, lebo som sa zbavil fajčiarskej vášne. Väšne sú predsa na to, aby im človek podliehal, aby sa im oddával, vychutnával ich a naplno si ich užíval.

„Čo tu vlastne chceš?“

„Akože čo?!“ vyštekol. „Veď si ma celý deň usilovne privolával, či nie? Tak ma tu máš.“

„Aha...“ vydýchol som.

„Posuň sa, lahnem si k vám,“ oznámil mi pokojnejšie. „Tá tvoja mladá nás obsluží oboch...“ zachechtal sa. „Videl som vás, ako si užívate na terase... Je naozaj šikovná,“ pochválil ju.

„Šibe ti?! Nijaká trojka sa tu organizovať nebude!“

„Prečo nie? Len sa jej opýtaj, či na to nemá chuť, môžeš rozhodovať za seba, nie za ňu. Uvidíš, bude celá bez seba, že ju pretiahne sám veľký Michel Houellebecq.“

„Nenamýšľaj si!“ vyprskol som. „Vystačíme si sami dvaja. Nechce ňa, patríme totiž k sebe, ja k nej a ona ku mne, spolu tvoríme niečo ako komplementárny pár,“ argumentoval som. „Napísal si predsa: *V živote se může stát cokoliv, a hlavně nic. Tentokrát se ale v mém životě přece jen něco stalo: našel jsem milenkou, která mě činila šťastným.* Aj mne sa to prihodilo, Zuzka ma zaplavuje naozaj veľkým šťastím, na niečo také som v svojom veku už ani nepomyslel. Tak sa mi do toho nepleť a neposer mi to.“

Uprene som naňho civel, nech sa o ňom hovorí čokoľvek, bolo v ňom niečo démonicky príťažlivé, na vyžitej tvári skrivenej úškrnom dominovali pichlavé i skúmané oči a nosisko, za ktorý by sa nehanbil ani Cyrano z Bergeracu, z úst a nosných dierok mu stúpala cigaretový dym. Zvláštno, hoci si ustavične potahoval a po každom druhom ťluku odklepával popol, z tej diabolskej cigarety mu vôbec neubúdalo, akoby bola nekonečná. Napokon sa mi predsa

len podarilo odlepiť od neho zrak, obrátil som sa mu chrbtom a pozrel sa na Zuzku. Ležala na chrbte s rukami rozhodene nad hlavou ako dieťa, vystreté nohy mierne od seba, ako dýchala, prsia sa jej sotva badateľne dvíhali a klešali, v pupku sa jej ligotal pírsing, pod bruchom dohľadka vyholený venušin pahorok, na ňom materské znamienko v tvare a veľkosti šošovicového zrnka.

„Je naozaj chutná,“ mľaskol. „Hoci na bruchu sa jej už tuším ukladá tuk, a to do budúcnosti neveští nič dobré ani pekné...“

Nahol sa nado mňa a natahoval k nej ruku, aby sa aj dotykom presvedčil o svojich slovách. Prudko som mu po nej capol a odstrčil ho. Chcel som zakryť jej nahotu, aby si ju toľko neobzeral, no plachtu mala dôkladne skrkvajú pod sebou. Keby som ju spod nej nasilu vytiahol, zobudil by som ju, a to som nechcel, nech sa aspoň cez dovolenku vyspí do sýtosti. Zakryl som ju teda svojou plachtou, ak má Houellebecq záujem, nech si ma obzerá, mne je to jedno. Aj tak som predpokladal, že je čistý heterosexuál, veď napísal, že ženy má rád a nežiada sa mu žiť v celibáte. Mal by som mu vraziť pästou do toho ratafáka, až by sa mu z neho vyrinula krv; celkom isto by sa na tých tenkých nožičkách neudržal a po prvom údere by sa porúčal na podlahu. Iné si ani nezaslúži, bez pozvania sa sem nadržanom vkradne a chce si užívať s mojím milovaným dievčatkom. Rozbijem mu rypák, kohútovi nadržanému! Či nie? Radšej nie, cápanie po papuli je síce tradičný a silný slovenský argument, ale zmlátiť významného francúzskeho či dokonca svetového spisovateľa je predsa len tuhá káva... Vtedy mi zišla na um spásna myšlienka.

„Počuj, Michel, niečo ti prezradím,“ obrátil som sa k nemu. „Ak si chceš naozaj poriadne užiť, tak si nájdi nejakú šikovnú Purcerku, tie majú najlepšie pičky.“

Očividne ho to zaujalo. nadvihol obočie, potom zmraštil vysoké čelo a potiahol si z cigarety.

„Purcerku?“

„Dobre si počul, Purcerku.“

„Chceš povedať, že sú lepšie milenky než Thajčanky? Ach,“ vzdychol si pri spomienke a dodal: „Bangkok, Patthajá...“ a mľaskol jazykom.

„Purcerské pičky sú najlepšie,“ presviedčal som ho.

„A keď ti poviem, že ti neverím?“ nedal sa.

„Poď so mnou, presvedčíš sa,“ naliehal som.

Vstal som, navliekol si vyťahané bavlnené trenírky, druhé, zánovné s drobnými modrosivými štvorčekmi, ktoré som mal veľmi rád, lebo boli z príjemného materiálu, ľahúcké ako pierko a vôbec sa nekrčili, som vybral zo skrinky nad posteľou a ponúkol mu ich, nech sa po mestečku nepremáva s hollým zadkom. Z nočného stolíka som pre istotu zobral baterku. Napočudovanie

ma poslúchol, obliekol si moje trenírky, ešte si hlboko potiahol, vyfúkol v izbe dym, odhodil cigaretu, bosou nohou ju pristúpil, a nezaujúkal od bolesti, potom vyšiel za mnou. Po strmom vybetónovanom chodníku sme zišli popri kamennom múriku nejakých tridsať metrov k moru. Zdalo sa, že hladina v noci zamrzla alebo sa premenila na hladké tmavé zrkadlo, neďaleko nás zaškriekala čajka. Nasledoval ma až pod skalu s nápisom, zastal som a namieril naň lúč baterky. Odkaz zažiaril, akoby bol namaľovaný fosforeskujúcimi farbami.

„Čo to je?“ opýtal sa po chvíli. „Po chorvátsky neviem ani ceknúť...“

„Ako vidíš, je to nápis, čo celému svetu oznamuje, že purcerské píčky sú najlepšie.“

Houellebecq odniekiaľ, asi spoza ucha, vytiahol cigaretu, potiahol si z nej a sama od seba sa rozhorela. Začalo nesmelo svitať, znova zaškriekala čajka, zatrepala krídlami a rozčerila morskú hladinu, nato sa v borovicovom lese pokusne ozvala prvá cikáda. O chvíľu už všetko navôkol vŕzgalo a cvrlikalo, samčeky vábili samice, ak si dobre pamätám, tak zhruba mesiac budú usilovne kopulovať a poberú sa do chrobačieho neba; samičky ešte naznášajú do kôry borovic oplodnené vajíčka a následne zdochnú. Mám šťastie, že nie som cikáda.

„Už mi veríš?“ opýtal som sa.

Neodpovedal. Obzrel som sa, Houellebecq nebolo, akoby sa vyparil, nebol na chodníku vpravo ani vľavo; pozrel som dohora k oblohe, či sa mi nevznáša nad hlavou. Žeby vošiel do mora, aby si hneď zrána zaplával? Viacerí to tak robia. Nie, neplával, zato si pomaly vykračoval v mojich trenírkach po zrkadlovej hladine ako Ježiš Kristus po vlnách Galilejského mora, keď sa jeho učeníci plavili do Kafarnauma, pri chôdzi si poťahoval z cigarety a nad hlavou sa mu vznášali biele obláčiky dymu. Kam sa vybral? Isto je bystrejší než ja, z nejakej tajnej šifry v nápise na skale pochopil, kde sídlia Purcerky, a mieri k nim, zjavne na niektorý z okolitých ostrovov. Len aby neskončil ako Odyseus na Ogýgii, dlhých sedem rokov v náručí zamilovanej Kalypso. Lebo mám po obľúbených trenírkach, pomyslel som si. A, priznávam, rád by som sa s ním ešte stretol a porozprával, pravda, za úplne odlišných okolností.

Prebral som sa veľmi neskoro, nechýbalo veľa do ôsmej, hoci v lete sa zvyčajne spontánne budím okolo piatej. Zrejme som dospával predchádzajúcu noc a únavu z cesty. Moje prekvapenie z prvého morského rána ešte vzrástlo, pretože Zuzka už nespala, na vedľajšej posteli čítala svojho Nóra.

„Fíha, ty už nespíš?“

„Zobudila som sa, lebo sa mi zdalo, že nám niekto chodí po izbe a fajčí... Ešte teraz tu cítim cigaretový dym,“ ozvala sa ponad Pettersona. „Začal si znova fajčiť?“ opýtala sa.

„Nie, nezačal. To Houellebecq, dymil tu ako parná lokomotíva a popol odklepával na podlahu, ba aj na mňa a do postele...“ žaloval som.

„Houellebecq?“ na okamih sa odmlčala, akoby nad tým uvažovala. „Tak ten nech si fajčí, kolko sa mu zachce,“ poznamenala. „Ale prečo musí smradiť práve v našej izbe?“

Odpoveď nečakala, znova sa zahĺbila do knihy. Asi by som jej mal prezradiť, že sa tu zjavil, pretože si s ňou chcel užiť. Ale nie, radšej si to nechám pre seba. Je lepšie, keď niektoré veci, záležitosti či skutočnosti zostanú zatajené alebo aspoň nevyslovené; vypovedanými alebo napísanými slovami na seba občas privoláme kliatbu alebo nešťastie, lebo sa úplne neočakávane a proti akejkolvek logike naplnia. Doteraz som si neodpustil, že som kedysi napísal poviedku, v ktorej sa rozprávač ocitol v sne na pohrebe; popod okná hotelovej izby, kde nocoval, mládenci niesli na pleciach bielu rakvu s mladou dievčinou. Vybehol z hotela a zaradil sa na koniec nevelkého smútočného sprievodu. Myslel som si, že to symbolizovalo pohreb jeho mladosti a mladíckych túžob. Neprešiel však ani rok a v rovnakej rakve ležala moja dcéra Fialka...

Ešte aj teraz mi stiahlo hrdlo a zvlhli mi oči, mal som čo robiť, aby mi nevyhrkli slzy. Pozrel som sa na Zuzku, nie, našťastie si to nevšimla, sústredene číta, nohy má pokrčené a tie krásne biele stehná od seba. Neviem si predstaviť, že by som sa nečinne prizeral, ako sa jej medzi nimi kolíše Houellebecqov kostnatý zadok. Alebo ešte horšie, že ten sviniar leží na chrbte a chrochtá od blaha, lebo Zuzka jazdí na ňom a vzdychá rovnako, ako stone na mne...

„Čo je?“ odlepila sa od Pettersona.

„Nič,“ nasilu som sa usmial.

„Tak nejako čudne sa pozeráš...“

„To sa ti len zdá, ešte som sa celkom nevyvliekol zo sna.“

Posadil som sa, na podlahe pri mojej posteli ležala pristúpená cigareta, zdvihol som ju, ovoňal, prečítal si sivý nápis *GITANES*.

S KOŽOU NA TRH

(ROZHOVOR S LITERÁRNOU
VEDKYŇOU, SPISOVATELKOU A KRITIČKOU
MÁRIOU BÁTOROVOU)

Prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc. (Ústav svetovej literatúry SAV a PF UK Bratislava), je popredná literárna vedkyňa (germanistka, slavistka, komparatistka a pedagogička). Knižne mohla publikovať až po roku 1989. V rokoch 1995 – 1998 prednášala na univerzite v Kolíne nad Rýnom. V monografiách a štúdiách reflektuje problematiku tabuizovaných tém slovenskej literárnej histórie 20. storočia. Novou komparatistickou metódou rekonštruuje miesto slovenskej literárnej moderny v kontexte európskej literárnej moderny.

Známa je aj ako autorka umeleckej a esejistickej literatúry. Za novelu Zvony v kameni (1992) získala cenu v Kanade Hronský '92. Zbierky Tiš (1993), Tell (1998, Cena Literárneho fondu a Spolku slovenských spisovateľov), Biele steny (2003) sú komponované ako striedanie prózy a poézie. Samostatný výber z poézie autorky vyšiel pod názvom Púšte a oázy (2008), v roku 2010 vydala román Stred. Diela Márie Bátorovej boli preložené do angličtiny, nemčiny, ruštiny, srbčiny, litovčiny, poľštiny, japončiny, hindčiny a arabčiny. Monografia o Jozefovi Cígerovi Hronskom a európskej moderne vyšla vo Vede v roku 2000 a v zahraničnom vydavateľstve Peter Lang v roku 2004. V roku 2006 vyšla vo vydavateľstve Petrus monografia o živote a diele Pavla Straussa (Paradoxy Pavla Straussa). Monografia Dominik Tatarka slovenský don Quijote (Veda 2012) je jej siedmou vedeckou monografiou a vychádza vo vydavateľstve Peter Lang v anglickom jazyku. Je držiteľkou viacerých domácich a zahraničných ocenení, viedla a vedie vedecké kolégiá a umelecké spolky (predsedníčka SC PEN v rokoch 2006 – 2008). Dnešný rozhovor bude o šesťstostranovom výbere z esejí a publicistiky Medzi ideálom a ničotou (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2014). Kniha je od roku 1990 štrnástou v poradí od tejto autorky.

E. F.

ETELA FARKAŠOVÁ: Na úvod tohto rozhovoru ti postavím dosť neoriginálnu otázku, ale pri knihe, ktorá obsahuje eseje, úvodníky, glosy, recenzie, fejtóny, rozhovory, štúdie, nekrológy, sa jej jednoducho nedá vyhnúť, čiže: ktorý žáner ti najviac vyhovuje, v ktorom sa cítiš najviac „svoja“ – a prečo?

■ **MÁRIA BÁTOROVÁ:** Neviem, či máme hovoriť o žánroch, ich hraniciach, keď zároveň hovoríme o tom, v čom sa dobre cítime. Totiž žáner je umelé zaradenie, vymyslel ho teoretik a aj ho zdôvodnil na základe znakov, ktoré by mal autor rešpektovať a stále na ne myslieť, aby neurobil prešlap cez hranice žánru, ale potom aj smeru, prúdu, generácie a ich poetík. Ako teoretičke ti to nemusím hovoriť, pretože tak nejako to musí byť aj vo filozofii. To všetko je umelé a „vyrobené“ ex post na utriedenie poznatkov. Pokúšam sa vysvetliť aj študentom, že to, čo sa učia, platí len rámcovo... Samozrejme, noviny, aby si zachovali štruktúru, musia mať isté rubriky, ktoré majú svoj špecifický charakter, no mne sa napríklad stalo, že som napísala poviedku *Da Vinciho kódy*, a tá bola tak na pulze – aktuálna (komentovala totiž tie „pravdy“ D. Browna) –, že ju zaradili v Literárnom týždenníku ako úvodník (bolo to niekedy v roku 2008?). Z tohto textu potom vznikol román *Stred* (2010).

E. F.: Iste, máš pravdu, že je to konštrukcia... ibaže konštrukcie sa nám niekedy viac presadzujú a nanucujú v živote, ako by sme si priali... ty napríklad hovoríš študentom o žánroch slobodomyselnejšie, ale napríklad ako diplomová práca (nehovoriac o doktorandskej práci) sa im nemôže započítať esejistický text... Eseje, hoci sa pokladajú za kráľovský žáner, nemajú ani v súvislosti s postupmi vo vedeckej kariére výraznejšie bodovanie, žánre majú nielen teoretický, ale aj – povedala by som – byrokratický podklad... Ale tam som svojou otázkou nemierila, na mysl som mala tvoj osobný, ešte lepšie – osobnostný vzťah k jednotlivým žánrom, po ktorých ako autorka siaháš a konkrétne, po ktorých si siahla v knihe *Medzi ideálom a ničotou*...

■ **M. B.:** Ak hovoríme o vedeckej práci, ktorá má spĺňať kritériá povedzme citovania, presného uvádzania bibliografických údajov atď., nepochybne máš pravdu a to všetko aj ja, keď školím, vyžadujem. Ak skúmame a najmä prinášame nové veci, vzhľadom na komunikatívnosť textu a dôkazov musíme byť transparentní. To musí každý študent aj vedec na vzostupe. Tá fáza sa mňa, žiaľ, už netýka. Možno preto táto kniha prichádza až teraz a má takú tvár. Študentov treba viesť k dodržiavaniu pravidiel, no aj k tomu, čo je „za“ nimi. Esej je žáner na rozhraní, tým sa vyhýba aj „byrokracii“ a akejkolvek jednoznačnej štruktúre. Ale, ako hovoríš, o iné ti ide v tejto otázke, takže sa pokúsím k tomu: postmoderna zaznáva autora, ale autor je kľúčový. V jednej debata vystupovala horolezkyňa, ktorá hovorila o nádhere krajiny, ktorú vidí

z nejakého vrcholu, a bol v tej debate aj Max Tegmark – americký (pôvodom švédsky) fyzik, ktorý ju upozornil na to, že tá krajina je taká, pretože ju ona tak vidí, čiže zdôraznil subjektívne cítenie človeka. Je to prírodovedec, teda exaktne uvažujúci človek, a napriek tomu vyslovil taký názor... Pre mňa je to potvrdenie mojich úvah o podstatnej role subjektivity aj jedinečnosti autora, jeho vnímania skutočnosti a následne jeho umeleckého diela.

V úvode k tejto knihe píšem, že by som najradšej všetky tie texty nazvala esejami, pretože je v nich všetkých značný osobnostný vklad. Tak napríklad aj tie, ktoré by mali byť objektívne – štúdie, sú v zmysle zásadného osobnostného vkladu esejami, pretože som tam zaradila len texty, ktoré riešia nejaký zvláštny problém a autorský pohľad je v nich zásadný a netradičný, teda formulujú a riešia nové otázky: kánonu, periodizácie, obracajú a spochybujú vžitú odbornú „pravdu“. Preto nie sú súčasťou mojich vedeckých monografií. Sú to diskusné texty. Sú publikované vo vedeckých zborníkoch a provokovala som nimi na vedeckých fórach... Samozrejme, len minimum kolegov vnímalo ich prínos. Napríklad rigidní vedci, ktorým vyhovuje neuvažovať a len opakovať už stokrát povedané, nikdy nepriznávajú zdôvodnenia o diele Janka Kráľa ako o „prahu slovenskej moderny“ v tom istom čase, keď moderna vzniká vo Francúzsku. Ako by to tu bolo možné? Jediný Oskár Čepan bol mojou štúdiou okamžite nadšený. Naplnila som totiž dôkazmi tézu, ktorú on vyslovil – že Kráľ bol „iný“ ako ostatní štúrovcí. No my tu, pravdaže, musíme byť aspoň 30 – 50 rokov pozadu po vývine ostatných, nota bene, okolitých, krajín! Len preto, že to hlásajú naše prvé dejiny literatúry? (Hlásajú, lebo nič nedokazujú!) No a toto sú veci, ktoré mňa vedú k tomu, že sa usilujem dokázať, že staré tézy, často politicky účelové, nemusia platiť.

E. F.: Skúsila by som teda preformulovať svoju otázku v zmysle toho, čo si povedala a s čím v podstate súhlasím... Zhoduje sa tvoja autorská skúsenosť s názorom, že žáner síce rámcovo vplýva do istej miery na spôsob tvojho vyjadrovania, ale v zásade určujúce je to, čo je pre teba špecifické, osobnostne charakteristické napriek všetkým žánrom, teda tvoja poetika, tvoj štýl a vlastne aj náklonnosť k preferovaným témam...?

■ **M. B.:** V tejto knihe sú len texty, ktoré nesú moju osobnosť v provokatívnych, niekedy krajných polohách – akoby kožu na trh. Každý z tých textov má svoj príbeh, svoj konkrétny podnet, na ktorý text reaguje. Vždy ide o zažitú nerovnováhu, nespravodlivosť, neetické alebo hrubé porušenie zásad. Sem patria preto aj polemiky. Dve z nich, tie najväznejšie v mojom živote, som vynechala, lebo chcem na ne zabudnúť, aj keď jedna z nich ma profesionálne veľmi posunula dopredu. To už tak býva, že veci, ktoré sú v živote najtristnej-

šie (a táto kauza sa pohybovala na hranici mojej „sociálnej smrti“, o ktorú istý človek z mocenskej pozície usiloval), môžu sa zmeniť na prínos. Pravda, ak sú na to spoločensko-politické podmienky, a tie tu, našťastie, v mojom prípade boli. Väčšinou však v týchto textoch ide o veci, ktoré všetci vidia, ale nik ich nepomenuje. A kde beriem právo ich pomenovať? To súvisí azda s výchovou, ktorá bola heterogénna v zmysle náboženského a politického presvedčenia, takže v debatách rodičov, v ich argumentáciách som musela hľadať svoje cesty a vedieť svoje názory aj argumentačne podporiť. Je to ako v športe, čím viac sa cvičí, tým sú svaly väčšie, a v uvažovaní, čím viac sa načítava a zažije, tým väčší sa rozširuje obzor, je s čím porovnávať a dôkazová báza je väčšia. A doviest tento vnútorný proces do konca, teda publikovať názor na isté veci, súvisí azda s pocitom zodpovednosti a s presvedčením, že sme všetci zodpovední za vývin možností, ktoré dnes v tejto demokracii máme k dispozícii.

E. F.: Nadviažem čiastočne na predchádzajúcu otázku – na otázku preferencie tematických okruhov. V knižke obsahuješ veľmi široké spektrum rôznorodých tém, napokon, je to prierez tvorbou v období dlhšom ako dve desaťročia, no predsa však sa tu opakujú isté „návrtné“ témy ako identita, sloboda, kultúra, civilizácia, hodnoty, morálka, étos. Máš v nich pre seba nejakú hierarchiu?

■ **M. B.:** Časovo je to viac, lebo – ako píšem v úvode – chýbajú prvé práce: recenzie, ktoré sa nezachovali alebo by ich bolo treba ťažko vyhľadávať. Už i tak bol proces kompletizácie textov a vyhľadávanie bibliografických údajov, ktoré napriek snahe asi v dvoch či troch prípadoch absentujú, komplikovaný a zdĺhavý. Témy, čo si vymenovala, sú samostatne závažné životné entity, ktoré majú svoje opozitá, buď implicitne, alebo zjavne prítomné aj v mojich textoch, mnohé z nich sú zažitá. Tvoria komplex akýchsi podmienujúcich sa a stále prítomných hodnôt. Nehierarchizujem ich, skôr je to tak, že ak sa niektorý z nich porušuje, zapne sa mechanizmus, vyvstane mi pred očami a do vedomia, čo som si naštudovala a čím môžem tieto hodnoty nasvietiť a analyzovať. Potrebujem na to sústredenie, pretože o týchto veciach treba hovoriť jasne a pomerne jednoznačne, inak by to nemalo význam.

E. F.: V textoch, ktoré sú zahrnuté do knihy, je veľa takých, v ktorých si všímaš osobnosti slovenskej (svetovej) literatúry a vôbec umenia a kultúry – či už vo forme esejí, príležitostných glos, nekrológov... Čo je pre teba kritériom „osobnosti“ (najmä vzhľadom k súčasnej devalvácii pojmu)?

■ **M. B.:** Pod hlavičkou „osobnosti“ sú zahrnuté tiež rozličné „žánre“ a v podtitule je často uvedená aj príčina, prečo ten-ktorý autor je v tejto rubrike. Sú tu autori, ktorých dielu som sa venovala z literárnovedného hľadiska

a osobne som ich nezažila, napríklad Janko Jesenský, Štefan Krčméry, Laco Novomeský, Alfonz Bednár, Václav Černý, a potom sú tu osobnosti, ktoré som zblízka zažila, poznala a rozhodne ich pokladám za výnimočné vďaka ich tvorbe, životným postojom, hodnotám, ktoré svojou tvorbou predstavujú. Ako si možno všimnúť, sú to často osobnosti s úplne odlišným charakterom, až protikladné, no pre mňa je rozhodujúci prínos. Práve v rozličnosti druhov a typov „prínosu“ do kultúry vidím klad.

Osobnosť sa pre mňa vyznačuje výrazným charakterom, svojskosťou, ktoré sa prejavujú v tvorbe. Niekedy, najmä tam, kde to treba, pretože výrazný autor je „odsúvaný“ na vedľajšiu koľaj, usilujem sa opodstatniť jeho prítomnosť na literárnej scéne, poukázať na jeho originalitu (povedzme Ľubo Dobrovoda ako „autor novodobého pikara“). Možno sa spýtaš, ako mi môžu konvenovať konfesionálne a politické protipóly a vôbec charakterovo pomerne heterogénne typy, no to je práve niečo, čo som dostala tiež výchovou: nikdy by som nevyučovala človeka pre jeho náboženské cítenie, stranícku príslušnosť a iné životné rámce, pozerám sa vždy výlučne na to, čo ten-ktorý autor v živote napísal, urobil a vytvoril, ako zaobchádzal so svojimi danosťami. A aby to bola osobnosť v mojich očiach, majú to byť pozitívne hodnoty.

E. F.: V úvode vymedzuješ žáner eseje (je to môj najobľúbenejší žáner, preto sa k nemu vraciam ešte raz), čitatelia knihy si tvoje slová prečítajú, ale ako by si na tomto mieste stručne vymedzila podstatu tohto žánru...

A azda ešte ťažšia otázka (lebo ani vymedziť esej vo všeobecnosti nie je celkom ľahké, roky som viedla výberovú prednášku Esej ako forma filozofovania, a veru aj pri množstve textov, s ktorými sme pracovali, nebolo vymedzenie vždy jednoznačné...), ak sa zhodneme v tom, že v eseji sú autor či autorka veľmi silne osobnostne prítomní, čo pokladáš za špecifické pre svoje eseje, čo najviac charakterizuje bátorovskú esej?

■ **M. B.:** Myslím, že je to môj temperament, ktorý v nich preniká na povrch väčšmi ako v iných mojich žánroch. Ukazuje sa v lexike – v expresívach, v tóne, ktorý sa prejaví v opytovacích a zvolaciach vetách, v častej dialogickej forme, ktorá avizuje apel na čitateľa a úsilie vtiahnuť ho a angažovať za predmet „rozhovoru“ či uvažovania... Toto všetko však nie je vopred premyslené. Rekonštruujem to teraz spätne a je možné, že je to celkom inak. Isté je, že v textoch, ktoré nazývam esejami, „žijem“ nezakrytejšie ako v iných svojich textoch. Samozrejme, čitateľom sa tak vydávam napospas, tiahnem „do prvej línie“, akoby zdanlivo bez brnenia, no nejaký „arzenál“ so sebou nesiem. Nie tajne, ale zjavne ho uvádzam: sú to argumenty, ktorými dotujem svoje názory na zásadné problémy, pre ktoré ten-ktorý text vzniká.

E. F.: Na Bibliotéke, kde sme spoločne prezentovali svoje nové knihy, si vyjadrila pochybnosti, či bolo najsprávnejšie venovať toľko času písaniu všetkých tých textov (rozsah cca 800 rukopisných strán), ktoré vznikali popri tvojej beletristickej a vedeckej produkcii... Čo pre teba znamená písanie takýchto textov „pomimo“?

■ M. B.: Ak je sebaíronia pochybnosťou, potom áno, totiž mnohé z tých textov som naozaj „musela“ napísať. Ale keby som mala ľahostajnejšiu povahu, bola by som išla radšej povedzme plávať... tancovať... skrátka nejakoby som v sebe prehlušila to, čo odrazu jasne pred vnútorným zrakom vidím, ten tlak, ktorý ma núti písať tento typ textov. Rozsah (vyše 800 rukopisných strán, ktoré som musela zredukovať) mňa samu šokoval, nečakala som ho, neuvedomovala som si, že som toľkokrát reagovala...

Áno, táto kniha je iná ako moje knihy beletristické a odborné, hoci aj v tých vlastne ide o mne blízke témy, ale tie sú inej povahy: nemusela som ich nutne napísať. Teda nie z vnútornej potreby. Na tvorbu odborných som mala povedzme iný dôvod, pretože tými si zarábam a boli vždy plánované ako grantové úlohy. Okrem dizertačnej práce, ktorú mi nanútili ešte v čase perestrojky – tabuizovanú tému, ktorú bolo treba vypracovať prísne literárno-historickou metódou, všetko dokázať, podporiť citátmi atď. Ostatné výskumné témy som si už vyberala, a síce vždy aj s istým rizikom, že nebudú akceptované (ako Hronský), ale vždy aj s podporou agentúry VEGA. Svoj výskum som si pred odbornými komisiami obhájila. Som však toho názoru, že veda (akákoľvek) nemá byť jazykovo neprístupná. Mnohí „vedci“ sa schovávajú za vedecký jazyk a stáva sa, že sami nerozumejú, čo hovoria, nieto aby sprostredkovali aj iným, čo vyskúmali. Taká veda – „veža zo slonovej kosti“ – nie je môj zámer. Literatúra, ktorá je predmetom nášho literárnovedného bádania, je predsa zo života idúci prúd. Preto sa usilujem, aby moje analýzy a syntézy boli zrozumiteľné. Jedno je však to, čo si človek myslí, že robí, a druhé to, ako to vidia čitatelia. Hovorím teraz o svojej beletrii, o ktorej som si tiež myslela, že je jazykovo dostupná... až mi napísal jeden človek, ktorý vynikajúco robí svoje remeslo a všetko možné aj číta, že sa „predieral“ mojím románom *Stred*, že mu veľa dal, ale musel ho čítať so slovníkom cudzích slov v ruke. Pravdaže, ten román je o ľuďoch, ktorí tak rozprávajú, čiže jazyk je priliehavý. Vždy keď píšem beletriu, myslím v metaforách, obrazoch, vymýšľam a vždy sa zabávam. Ak by som naozaj z týchto všetkých žánrov mala písať to, na čo mám chuť, pri čom relaxujem, písala by som len krásnu literatúru. Je to asi zložité, celý ten proces tvorby v rôznych žánroch, ale azda podstatné je, že miera sily autorskej intervencie do textu – jazyka a štýlu diela – je v každom žánri rôzna. Uhádnuť ju znamená uvedomovať si

neustále seba (vedieť svoje ja zredukovať – najmä vo vedeckých rozpravách), tému aj publikum.

E. F.: Zopár ráz si sa vyjadrila v tom zmysle, že tieto texty – úvodníky, fejtóny, eseje, komentáre a ďalšie, ktoré sú obsiahnuté v knihe – si jednoducho „musela“ napísať, cítila si veľmi naliehavo, že ich musíš vydať zo seba, inak by ťa omínali, nedali by ti pokojne prežívať dni... Keby si ich ale nebola napísala, neboli by sa postupne pretransformovali na motívy – dajme tomu – poviedok, noviel alebo aj románov? Neprišla si takto o inšpirácie pre iné typy textov? Alebo opýtam sa ešte inak: S čím u teba súvisí „stupeň naliehavosti“, s istým typom témy, so vzťahom na isté typy udalostí, alebo ešte s niečím iným?

■ **M. B.:** Keď bola kniha hotová, upozornili ma, ale je to aj evidentné a sama som si to uvedomovala, že kniha je plná podnetov nielen pre beletriu, ale aj pre odborné historické, sociologické a iné práce. Tieto „skratky“ neľutujem, lebo ich sila a naliehavosť trvali presne toľko, aby som ich napísala v tejto podobe, možno so zámerom ešte predsa niečo ovplyvniť. Krátky útvar ohnivo napísaný je ako happening alebo performance. Transformovaním do klasického umenia – poviedky, novely, románu – by sa ich sila stratila a otupila, pretože by sa „rozdrobila“ a „rozložila do priestoru“. Vychádzajú z nejakého aktuálneho momentu, preto sú to eseje, a doň by mali vchádzať, ten by mali ovplyvniť, a ak sa podarí vystihnúť ich všeobecný rozmer, nadobúdajú aj nadčasovú platnosť.

E. F.: Čo dôležité v súvislosti (najmä) s touto knihou by si rada povedala na záver rozhovoru?

■ **M. B.:** Každý z tých textov má za sebou svoje okolnosti, ako som už povedala, svoj „príbeh“. Z niektorých ho cítiť väčšmi, z iných nie je taký zjavný. Nemyslela som si, že kniha bude ľuďom tak „chutiť“. Dostávam nadšené reakcie. Stála ma viac času ako iné knihy a viac námahy s presnými bibliografickými údajmi, ktoré, žiaľ, niekde chýbajú... Túto prácu si každý autor musí urobiť sám, nik by to za mňa takto nezostavil. Vďačná som svojim doktorandkám, ktoré vyrábali menný register, 26 strán, ktorý poukazuje na šírku záberu uvažovania ako otvoreného systému. Vďačná som redaktorke a grafičke za nápad použiť fotky z verejného života, ktoré umiestnila podľa seba a často náhodne, čo však ilustruje onú „ľahkosť verejného bytia“, pod ktorou sa skrýva veľa námahy a úsilia, preto sú tie fotky nielen ilustráciou a odľahčením množstva textov, ale aj faktografickým dokladom angažovanosti za našu kultúru na domácich a medzinárodných fórach.

DUŠAN KERNÝ

**DAR
Z TAGANSKÉHO
VRŠKA**

Vo februári dostala katedra rusistiky na Univerzite Komenského v Bratislave dar. Vyše tristo najrozličnejších kníh v ruskom origináli. Za touto jednoduchou oznamovacou vetou sa skrýva aj nemálo príbehov. Bol to dar knižnice Fondu pre ruské zahraničie. Od roku 1995 sa nazýva Dom ruského zahraničia Alexandra I. Solženicyna. Sídli v Moskve na Taganskom vršku. Preto film o jeho práci premietli v Bratislave pod názvom *Vyslanectvo na Taganskom vršku*. Pokiaľ ide o knihy, bol to druhý dar tohto druhu na Slovensku. Prvý putoval v novembri 2014 na katedru rusistiky na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre.

Dom ruského zahraničia šíri knihy do sveta masovo, doteraz okolo pol milióna výtlačkov ruských kníh, kníh o Rusku. Podujatie v Bratislave zrejme nebude na Slovensku posledné, je však výnimočné. Pripomenulo osudy ruskej diaspóry, ktoré sa dotkli aj Slovenska a jeho univerzitného, akademického života. Československo po svojom vzniku, po roku 1918, v rámci tzv. ruskej akcie podporovalo ruskú emigráciu, ruský exil okrem iného vytvorením vysokoškolského štúdia v ruštine – dokonca podľa zásad ruského univerzitného poriadku z roku 1884.

Študenti dostávali štipendium, predpokladalo sa, že po očakávanom páde bolševického režimu bude nové Rusko potrebovať vrstvu vzdelancov vo všetkých smeroch vrátane štátnej správy. Po roku 1918 nastala totiž najväčšia vlna ruskej emigrácie – odišlo viac ako dva milióny Rusov, v mnohom vzdelanostná smotánka. Výrazným spôsobom tomu pomohol V. I. Lenin, keď zamenil rozsudky smrti nad aktívnymi odporcami sovietskeho režimu za trest vysídlenia. Tak vznikol nielen ním osobne zostavovaný zoznam, ale aj v svetových dejinách unikátny program tzv. parníkov filozofov, inteligencie vysídľovanej na parníkoch, prvý „náklad“ 160 ľudí, medzi nimi vedci svetového mena, od-

išiel z Petrohradu v roku 1922 do Štetína. Ale odchádzali aj lode z Odesy, Sevastopola či vlaky z Moskvy do vtedy nezávislého Lotyšska, všetko v rámci Leninovej koncepcie dlhodobej „očisty Ruska“. Paradoxom parníkov filozofov bolo, že vysídľovali odporcov či kritikov nielen boľševikov, ale aj odporcov či kritikov cárizmu, väčšina ľudí nepatrila medzi stúpencom cárskeho režimu, ba naopak. Medzi najznámejších cestujúcich na „filosofskom parachode“ bol azda napr. aj Nikolaj A. Berďajev z vojenskej dvoranskej rodiny, za cára obvinený z rúhania a odsúdený na deportáciu, Sibíri unikol, keďže vypukla vojna. V exile v rokoch 1942 – 1948 bol sedem ráz nominovaný na Nobelovu cenu za literatúru. Je to filozof, ktorého diela dnes odporúča čítať šéfom štátnej správy, gubernátorom súčasný ruský prezident. Berďajev sa stal jedným z prednášateľov na pražskej univerzite. Podobne vysídlený Nikolaj O. Losskij s doktorátom z univerzity v Göttingene prednášal v rokoch 1941 – 1945 v Bratislave, kam sa utiekal, aby sa zachránil pred protektorátom, a potom v roku 1945 zasa v USA pred Červenou armádou. Ruská akcia a ruský exil zanechal v Bratislave a na Slovensku množstvo stôp, príbehov spojených so vznikom dodnes špičkových pracovísk SAV, v mnohom príbehov nevy povedaných, nedopovedaných. Časť z nich sa skrýva v knihách, časť vo vypovedanej i nevy povedanej či nenapísanej pamäti.

Medzi tristo knihami, ktoré prišli do Bratislavy ako dar Domu ruského zahraničia, je aj jedna z najnovšej knižnej produkcie, ale týkajúcej sa minulosti pred sedemdesiatimi rokmi, kniha plná príbehov, ktoré by možno inak boli zabudnuté... kniha vybratá z množstva spomienok má názov *Detstvo 45 – 53. A zajtra bude šťastie*.

Pred rokom, vlni v júli, dostala jedna z najznámejších spisovateľov v Rusku, dnes 72-ročná, Ludmila Ulická Rakúsku štátnu cenu európskej literatúry. Udialo sa tak v rámci Salzburských slávností venovaných storočnici vypuknutia prvej svetovej vojny. Okrem iného autorka vtedy pripomenula, že nejde len o výročie, storočnicu vypuknutia prvej svetovej vojny, ale azda najmä o to, ako sme sa z toho nepoučili. V eseji zverejnenej v týždenníku *Der Spiegel* (č. 34/2014) sa vracia k prejavom politikov, ktoré odzneli pri tej príležitosti v Salzburgu: „Zažívam po prvý raz, že politik apeluje na kultúru, ale možno je prineskoro.“

V Salzburgu išlo o porovnanie dvoch historických chvíľ – situácie pred vypuknutím vojny v roku 1914 na začiatku 20. storočia s aktuálnou situáciou roku 2014 na začiatku 21. storočia. „Dnes už nestojíme pred voľbou medzi mierom a vojnou, ale pred voľbou medzi mierom a úplným zničením ľudstva. Dnešný svet už nie je čierno-biely, rozdelený na Židov a Arabov, moslimov a kresťanov, na chudobných a bohatých, na vzdelaných a nevzdelaných, ale

na tých, ktorí túto voľbu chápu, a tých, ktorí to pochopiť nechcú.“ Esej vrcholí obavou a smútkom, že po tristo rokoch ako keby sa končila éra, v ktorej veľká ruská kultúra žila vedno s európskou z tých istých prameňov a ruská kultúra nikdy sa nevzdala nádeje patriť do európskej rodiny národov. Ale teraz tá malá časť kultúrnych tvorcov v Rusku, ku ktorej autorka patrí, o túto nádej európskej prináležitosti stráca vinou samovražednej politiky ruského štátu. Túto politiku vzhľadom na ťažkú porážku kultúry v Rusku jej tvorcovia nemajú síl, možností zmeniť.

Hoci je autorka veľmi známa a prekladaná, zapísala sa do ruskej i európskej literatúry ojedinelým projektom, knihou, ktorej je „iba“ zostavovateľkou. Prvá veta knihy znie: „Ani história, ani geografia nemajú mravný rozmer. Ten do nich vnáša človek. Neraz hovoríme ‚kruté časy‘, no všetky doby sú svojim spôsobom kruté, ale svojsky zaujímavé. Doba vytvára ľudské charaktery, no čo utvára charakter doby? To je nerozlúštená otázka!“

Kniha je podľa doslovu vydavateľa výsledkom veľkej spoločnej práce mnohých jednotlivých osôb, ako aj organizácií. Vznikla ako ohlas na literárnu súťaž podnietenú jednou z kníh L. Ulickej. Len za prvé tri mesiace prišlo 700 ohlasov, spontánne, bez reklamného propagovania sa rozšíril podnet za hranice Ruska a ohlasy prišli z Kazachstanu, Ukrajiny, Bieloruska, Izraela, USA, Kanady, Nemecka a Austrálie. Odvšadiaľ sa hlásili svedkovia, chceli porozprávať o svojom detstve. Vo vydavateľstve si neraz kládli otázku, či by sa to všetko tak rozbehlo, nebyť Ludmily Ulickej. Ľudia nechceli len uverejniť spomienky, ale najmä mať kontakt, nadviazať dialóg so spisovateľkou. Nakoniec sa vydavateľstvo muselo ospravedlniť, ale aj poďakovať všetkým, pretože z toľkých ohlasov museli vyberať. Do knihy všetko nevošlo, ale to, čo tam mohlo byť, a to, čo tam je, je výsledok ohlasu na snahu vydať skutočne ľudovú, národnú knihu, konštatuje sa vo vydavateľskom doslove. Všetci účastníci sú uvedení menovite, aj tí, ktorých spomienky sa nepodarilo zaradiť do knihy. V poďakovaní všetkým sú aj takí, čo zo spomienok vydali audioknihu.

Je to teda výnimočné dielo. Spoločné spomienky na detstvo jednej generácie, generácie čoraz väčšmi ubúdajúcich svedkov na detstvo v rokoch 1945 – 1953, teda povojnové detstvo, vo vtedajšom Sovietskom zväze. Je ohraničené výrečným, mnoho hovoriacim dátumom roku 1953. Je to rok smrti Jozefa Visarionoviča Stalina. Dátum, ktorý generácii L. Ulickej, miliónom príslušníkov viacerých generácií v šestine sveta, v ZSSR, ale nielen tam, hovorí veľmi veľa.

Autorka-zostavovateľka vybrala spomienky na detstvo medzi dvoma prelomami. 1945. Koniec ničivej vojny, ktorá stála tridsať a podľa niektorých aj

viac miliónov ľudských obetí, obetí obyvateľov ZSSR, vojenských i civilných. V roku 1945 sa skončila éra etnických čistiek, masového vyvražďovania obyvateľstva, to sa začalo práve na území ZSSR v smutne známom Babom Jari pri Kyjeve. Skončila sa éra najväčších, najmasovejších obetí – nimi totiž boli sovietski vojnoví zajatci, masovo vyvražďovaní. A medzi rokmi 1945 a 1953 tí z nich, čo prežili zajatie a nemecké koncentračné tábory, z nemeckých koncentrákov putovali rovno do stalinských, do gulagu. Nádej, že sa ich utrpenie – ak ešte aj to prežili – skončí, nastalo práve po onom roku 1953. Pravda, celý názov znie výrečne *Detstvo 45 – 53. A zajtra bude šťastie*.

Rozpätie dátumov a sľubované šťastie – pravda, až zajtra – znamená dodnes v ruskom národnom, spoločenskom vedomí veľa. Zachovanie pamäti individuálnej a zároveň vytvorenie možnosti poskladať pamäť spoločnú, generačne kolektívnu je obrovskou silou knihy, ktorá veľa hovorí aj príslušníkom iných generácií a iných národov. I keď pravdepodobne tí, ktorí žili v podobnom systéme, ocenia nielen literárne kvality výpovedí.

Skúsenej autorke sa ozvala viac ako tisícka ľudí, najmladší mal dvanásť a spísal spomienky starého otca. A najstarší 93 rokov. Všetci sa ozvali „drahocennými spomienkami (...), v ktorých si dali tú robotu rozpamätať sa na dávno zabudnuté, oživiť, vyvolať minulé, niekedy veľmi bolestivé, trýznivé“. Autorka podľa vlastných slov strávila nad pravdivými, neprikrášľujúcimi dokumentmi mnoho hodín a našla v nich veľké príklady súcitu a milosrdnosti. „Dokonca aj mne, ktorá som sa narodila uprostred vojny, prežívúcej biedne a ťažké povojnové časy, sa zjavila akási nová pravda o charaktere nášho národa – prстодушном, nekonečne trpezlivom, statočnom a milosrdnom – a o povahe moci vždy neľudskej a cynickej. Tento kontrast sa stal pre mňa objavom.“

Výše 500-stranová kniha je dômyselne rozdelená tak, že hovorí veľa aj neruskému čitateľovi. Prvá časť sa týka spomienky na Deň víťazstva, nasledujú časti Ako sme jedli, Ako sme pili, Ako sme sa umývali, Ako sme sa odievali, Ako sme sa hrali, Život na dvore.

Pre cudzinca sa odkrýva pohľad na fenomén drastickej bytovej krízy, do spoločných bytov – komunálok. Vo veľkých mestách, napr. Petrohrade, sú ešte aj dnes realitou. Po časti Komunálky a susedia nasledujú kapitoly spomienok na zvieratá, školu, detský domov, život mesta, život na dedine. Spomienky na povojnový masový zjav o tom, aký bol osud invalidov, vojnových zajatcov, uväznených, oslobodených, ukazuje surovosť, bezohľadnosť, horor a povojnový strach rokov až do Stalinovej smrti.

Kniha vrcholí štrnástimi textami listov osobných životopisov, vyzrápaní života jednej osoby. Všetky časti majú konkrétnych autorov a sú názornou

ukázkou toho, čo pociťujú Rusi, nielen keď sa obzerajú späť, ale keď rozmýšľajú, ako stráviť napríklad Deň víťazstva. Je zrejmé, že nielen v spomienkach, ale aj v reálnom živote putujú k hrobom svojich pradedov a pramaterí, starých rodičov, rodičov, blízkych i vzdialených príbuzných, bratrancov a sesterníc z druhého či tretieho kolena, dvojurodných, trojurodných...

Kniha za začína spomienkou Julie Lalikovej. Spomína, ako ňou otriaslo, keď na dvore v časti plných „specifičeských arómatov“, typického zápachu častí moskovských dvorov vyhradených na kontajnery na smeti, pri jednom „videla, ako vietor prevracia listy vyhodeného starého albumu s fotografiami. Kto to len vyhodil? Vnuci alebo cudzí ľudia, ktorí sa nastahovali do bytu? Takto zomiera pamäť o rodných, blízkych, ktorá sa zbierala a ochraňovala v každej rodine. Život sa veľmi zmenil za tých posledných pätnásť-dvadsať rokov, jeho formy, takzvané artefakty už z fyzického tvaru prešli do virtuálneho priestoru, kde už nezaberajú toľko miesta. Mnohé vyšlo z módy, práve to sa stalo so starými rodinnými albumami. Ale vyhodíť? To si nezasluhujú. Zbaviť sa starej skrine, divána, stoličky, no prosím. Ale zbaviť sa pamäti?“

Nové mestá nerátajú s pohodlným životom starcov a starcom a starenkám na dedine ostáva len plakať. Po živote mojich rodných sa prevalili kolesá všetkých ruských historických udalostí a zanechali na nich nezmazateľné v podstate iba tragické stopy, ako píše Julia Laliková, aby povedala to hlavné: bez oných drobných, „málo významných“ ľudí, v rodinách, kde nebolo ani generála, ani poslanca, bez takých miliónov ruských ľudí by nebolo nijakého veľkého a mohutného štátu, bolo by iba územie, ktoré by prechádzalo z rúk jedných vládcov do rúk iných, „naši predkovia nielen majú právo, aby sme na nich pamätali, ale aj uchránili čriepky svedectiev o ich živote, čo ešte zostali, a odovzdali ich svojim deťom“...

Hneď v prvých riadkoch prvej kapitoly autorka-zostavovateľka knihy pripomína: za Stalinovho života bol 9. máj štátnym sviatkom iba dva razy, v roku 1946 a 1947. Od roku 1948 to bol už pracovný deň. Sviatočným dňom sa stal až po takmer dvoch desaťročiach, červeným písmom v kalendári bol 9. máj vyznačený až roku 1965, keď sa začala aj tradícia s vojenskými prehliadkami.

„V roku 2012 oznámili, že 36 000 veteránov dostane nové byty, v krajine je 364 000 veteránov, 220 000 byty už dostalo. Ak si uvedomíme, že od konca vojny ubehlo viac ako šesťdesiat rokov, ostatným veteránom v rade čakajúcich prichodí žiť do 110 rokov, aby sa dožili samostatného bytu... V našej krajine sa každá udalosť rozpráva nie na jeden, ale na viacero spôsobov: je pravda voja-

Stefan Zajicek: Lodky I, 2010

ka a pravda generála... no sviatok je skutočne národný sviatok, o tom svedčia listy očitých svedkov toho veľkého dňa, 9. mája 1945, búrlivého jasotu, radosti a slúz, ktoré sa ako vlna prehnali od Červeného námestia do námestí veľkých i malých miest, obcí, dedinských ulíc...“

Úvodné slová autorky rámcujú každú kapitolu – v časti Čo sme jedli ne- treba čakať recepty, nie sú tu nijaké ukážky ruskej kuchyne, ale hlad. Hovorí sa o strašnom hlade. V najkrutejších časoch dochádzalo aj k ľudozrútvu. O tejto hrôze, sprievodnom znaku v novodobých ruských dejinách nebývalého hladu, vypovedá príbeh leningradskej blokády. „V Rusku je hlad bežnou vecou, prvý raz sa hlad spomína v 11. storočí, v 20. bol veľký hladomor v rokoch 1921 – 1922, 1932 – 1933 a 1946 – 1947. V roku 1947 v ZSSR zomrelo 508 000 detí do jedného roka. Bolo to prvé povojnové pokolenie, pokolenie, ktorému sľubovali komunizmus... Celou krajinou sa prevalila vlna zbedačovania, dosiahla predtým nevídané rozmery, podľa len približných odhadov počet bedárov, núdznych dosahoval dva až tri milióny...“

„Ako nakŕmiť deti, ako netrpieť neustálym hladom – to ovládalo mysle žien, mužov, starých i detí... Medzi tisíckou listov, ktoré prišli, niet jediného, kde by sa nehovorilo o chlebe, bochníku, veke, dôvažku chleba, prídele, porcii, krajci...“

„Do roku 1947 bol lístkový systém a ja som raz stratil prídelové lístky na celý mesiac, matka ma bila po holom zadku povrazom a pritom plakala,“ tak zapísala vnučka dedkovo rozprávanie. „Ješť nebolo čo, krajina hladovala... Pamätám si ten prídel, robotnícky štyristo gramov chleba, dvesto detský... Po kúskoch mrkvy sme sledili, keď priviezli pokrm pre kone... A keď zrušili prídelové lístky, narástli dlhé rady pred pekárňami, vtedajšie deti si na to spomínajú, ako by to bolo včera, otec si stával do radu už o štvrtej ráno. Keď už mal ísť do práce, chodili ho deti sriedať, ale až keď všetkých presvedčil, že to je jeho rodina, ktorej vystál miesto a zapísal im číslo atramentovou ceruzkou do dlane, a okolitý rad to prijal, odišiel do práce... Na čo si všetci živo spomínajú a nemôžu zabudnúť, je ustavičný hlad, a ako len bolo ťažko vychádzať v zime na mráz za chlebom...“

„Celý rok sme šetrili prídelové lístky na cukor, aby mama raz do roka uvarila sestre na narodeniny lekvár z čiernych ríbezlí a jahôd a nám trom k tomu delila malý kúsoček čierneho chleba... Matka nám rozprávala o tom prekrásnom dni 9. mája, ako ľudia kričali, smiali sa, niekto plakal, objímali sa a navzájom bozkávali, ako mnohé ženy čakali na svojich mužov, i naša mať čakala svojho muža, no nedočkala sa, žili sme biedne, ale nech už je akoľkoľvek, hovorte si, čo chcete, bolo to pre mňa dobré detstvo, povedal Peter Nikolajevič a rozplakal sa ako dieťa...“ končí vnučka zápis.

Jednou z málo známych kapitol sovietskej reality zakrytej, ba zatajenej mnohými filmami a propagandou Veľkej vlasteneckej vôbec sú osudy invalidov. Poukazom na to končíme upozornenie na výnimočnú knihu autorky-zostavovateľky *Detstvo 45 – 53. A zajtra bude šťastie...*

Podľa jedného oficiálneho súpisu invalidov bolo v roku 1946 dvanásť a pol milióna. Invalidi dostávali dôchodok v závislosti od svojej poslednej výplaty pred vojnou. Pokiaľ bol systém pridelových lístkov, dokonca aj tieto mizivé sumy im stačili, aby vykúpili tovar na prídel, ale keď lístky zrušili a rozkvitol čierny trh, vyžiť z malej penzijky sa prakticky nedalo. Cena jedného bochníka chleba u špekulantov bola vyššia ako mesačný dôchodok. Na ulicu sa vyvalila žobratá armáda invalidov, trhy, ulice okolo staníc, električky, doslova všetko poobsadzovali beznohí, bezrukí, slepí spievajúci sprevádzaní harmonikou. Boli to vojaci, čo vyhrali vojnu – špinaví, spití, sklesnutí. Jedného pekného dňa, vlastne v jednu noc, z veľkých miest zmizli... Jestvuje oficiálny dokument, správa ministra vnútra Kruglova pre vedúcich predstaviteľov štátu Chruščova a Malenkova z 20. februára 1954. Minister hlási, že „napriek prijatým opatreniam vo veľkých mestách a priemyselných centrách sa ešte vždy vyskytuje neprijateľný jav, ako je žobrota“. Vo veľkých mestách sa uskutočňovali záťahy, každoročne milícia a príslušníci ministerstva vnútra zadržali státisíce ľudí, v 1951 vyše 107 000, v roku 1952 vyše 156 000, v roku 1953 vyše 182 000 – sedemdesiat percent z nich boli vojnoví invalidi a ľudia po pracovných úrazoch. Uplatnili na nich diabolský vynález, zobrali im doklady, vojenské knižky, bol zákaz navštevovať ich, strážili ich prakticky ako v táboroch trestancov väzňov, označenia na ich hrobch zmizli, cintoríny, kde ich pochovávali, sú zabudnuté, iba v posledných rokoch sa zjavili publikácie o osudoch týchto neľútostne zo života vyhodенých ľudí...

MARTIN CHUDÍK

IZBA

I

steny oblepené tapetami
tlačia nemú izbu
iba podlaha na ktorej stojíš
pozná váhu tvojho ticha

cez popraskanú kožu
vnímaš vydýchaný vzduch
za hranicou je každý nádych
ostrejší

II

pery pokryté prachom
za všetky dni keď
si skúšal zachovať
rovnováhu medzi
myšlienkou a slovom

okolo teba sú prázdne miesta
ktoré sa bojíš zaplniť
nikto sa ich nedotkne
kým ti bude duša tesná

III

vnútri je bolesť presná
pozná tvoju hĺbku
opatrne odkryješ ťažké vrstvy

pomenuješ obraz
a otvoríš v sebe dvere
izba stratí svoje tajomstvo

NAHÍ

I

neskryješ sa za viečka
sme nahí v sebe aj pred sebou
dotyk si pamätá našu pravdu
a všetko čo v nás zostalo

II

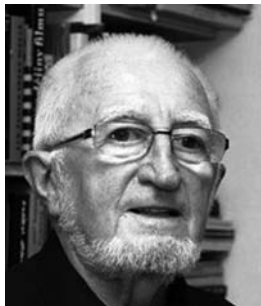
možno je splynutie
len rečou stratených
nájsť sa v druhom
vždy neznamená
nájsť seba

III

zablúdím v твоjich dlaniach
a vrátim sa až keď pochopím
že sme si ešte príliš cudzí

IV

neskryješ sa za viečka
sme nahí v sebe aj bez seba
z dialky počuť ozvenu
ak sa obzrieš
skamenieš

IVAN STADTRUCKER

SEN O VOJTOVEJ VERONIKE

Nad púšťou veje vlahý vánok a pobáda ich do kroku.

Nie je ešte ráno, už nie je tma. Rozodnieva sa. Ticho ako v hrobe, nikde ani človeka. Idú úvozom a neďaleké búdky, stany a stánky sú opustené.

„Where are you from?“ nedobiedzajú do nich arabskí výrastkovia ani predavači suvenírov, kovotepci a veršotepci, výrobcovia ametystových náhrdelníkov, strieborných prsteňov a zlatých príveskov na počkanie, nenúkajú svoj tovar dnes za výhodnú cenu.

„Tamhľa, nezabudol si? V tom treťom stánku od konca, nechal si zhotoviť včera zlatú kartušu s mojím menom. Nemohla som, stále nemôžem tomu uveriť. Som nesmierne šťastná. Ďakujem ti a ľúbim ťa!“

Veronika! Prtlačí sa k Vojtovi celým telom a on si uvedomuje, že prsia jej spevneli, v drieku je ohybnejšia aj zovretie jej stehien je mocnejšie.

Veronika, plná života a mladistvej krásy, nemá nič spoločné so ženou, nevravnou a nevlúdnou, s ktorou v nedeľu pricestovali z Košíc. Vojto netuší, čo tú premenu spôsobilo. Nezamýšľa sa nad tým. Ďakuje nebesiam, že existuje taká Veronika, do akej sa kedysi zamiloval a ktorú ešte vždy miluje.

Biely pes. Zatúlaný biely pes bez pána pobehuje pomedzi chatrče. Ani neštekne, ale je tu a jeho prítomnosť je neklamná. A znepokojujúca.

Piesok. Nohy v sandáloch piesok príjemne chladí, poddáva sa a prispôsobuje sa chodidlám.

Vojto a Veronika sa držia za ruky. Tak nežne ako už dávno nie. Nenáhľivo napredujú. Mlčia a Vojto uvažuje, či je, alebo nie je možné, aby jeho manželka, taká milá k cudzím chlapom a taká nemilá k nemu, sa natoľko zmenila. Nie je nenormálne, keď jeden výlet do sveta starovekých pyramíd odsunie do minulosti ich tiché domácnosti? Čo už znamená, z hľadiska tisícročí, ich večné podozrievanie z manželskej nevery? Nie je malicherné? Nie sú výčitky z citového odcudzenia úbohé? A kde je napísané, že uprostred siedmich divov

sveta sa nemôže stať zázrak a ochladnuté vzťahy medzi manželmi nemôžu oteplieť? No kde je to napísané? pýta sa v duchu sám seba Vojto, kráčajúc po Veronikinom boku.

Veronika! Tuho mu stíska ruku – tak to robievala, keď sa veľmi bála alebo veľmi tešila.

„Nie je to úžasné?“ ukazuje dolava. „Neskutočné čosi! Skutočná fata-morgána.“

Naozaj! V opare rannej hmly, v atmosfére snového rána, keď slnko ešte nevyšlo a iba sa rozvidnieva, ten pohľad sa nedá porovnať s ničím, čo v živote videli.

Bieloskvúci chrám. Nad ním čnejú červené útesy; majestátna, ale už-labinami a roklinami popretfhaná skalná opona. Spodok opony je zdvihnutý, aby na úpäti bralísk ešte väčšmi vynikol monument lásky, postavený zo snehobieleho mramoru. Geniálny! Nie však svojou veľkosťou, ale výtvarným podaním geniálny. Chrám v chráme, zakomponovaný a do skaly vytesaný. V tvrdej skale Džeser-Džeseru. Svätá z najsvätejších. Svätyňa, modloslužobná pocta jednej žene.

Optické crescendo vysokých štíhlych okien. Trojradový manuál bielych klávesnic a vnútrociernych otvorov. Skamenené finále Messiaenovho *Quatour pour la fin du temps* zaznieva ponad čas. A navzdory času.

V blízkosti takeého chrámu a takej Veroniky Vojto má zriedkavý pocit – pocit zabudnutého šťastia.

Aj Veronika je vzrušená. „Môj ty Bože,“ zastane v nemom obdive pred vzdialeným chrámom. „Tá faraónka Hatšepsut mala v architektovi Senenmutovi ale geniálneho milenca. Vojto, vieš si predstaviť, ako sa tí dvaja museli milovať?“

„Láska robí zázraky!“ prisvedčí Vojto.

Ty by si ma tak ako Senenmut ľubiť nikdy nevedel! rypla by doňho teraz Verona, tá pôvodná, včerajšia.

„Ale aj ty mňa veľmi ľúbiš, no nie?“ Veronika, tá dnešná, sa dievčensky zavlní v bokoch a dodá: „My dvaja viditeľné chrámy nestaviame, ale máme sa veľmi radi!“

„Nech je velebený Ra, boh slnka, ktoré práve vyšlo, že mi dožičil zažiť taký krásny utorok, plný pokoja a lásky!“ zvolá Vojto hlasom žalmistu.

„Bojím sa povedať čosi nahlas. Všetko je tu také posvätné.“

„Posvätné a nádherné!“ povie potichu Vojtech. „Podľa mňa svätyňa venovanej Hatšepsut ani Cheopsova pyramída nemôže konkurovať. V porovnaní s ňou vyznieva len ako strohá kopa kvádrov, úbohý štvorboký ihlan bez štipky fantázie!“

„Všetko je také krásne,“ Veronika sa privinie k Vojtovi, „chcem sa s tebou milovať.“

„Tu a teraz? Na piesku v púšti?“ obzerá sa Vojto navôkol.

„No a? Ved' my dvaja sme sa už aj na snehu milovali. Či nie? Vtedy v noci, keď sme sa vracali z Modrej hviezdy, hore na Palisádoch, nepamätáš?“

„Nie som proti ani teraz,“ usmeje sa Vojto. „Sme za hranicami všedných dní a sú chvíle, ktoré si človek nesmie dať ujsť!“

„V to dúfam! Aha –“ nestačí Veronika dopovedať a ukáže pred seba; krížom cez cestu, vystúpanú ťavami mnohých karaván, beží púštna líška.

„Líška v púšti znamená nešťastie,“ bojzливо dopovie.

„Lepšia púštna líška ako čierna mačka,“ zľahčuje Veronikinu predtuchu Vojtech.

„Hoci zase,“ Veronika uvažuje nahlas, „Saint-Exupérymu líška priniesla šťastie...“

„Nech sa deje, čo sa má!“ Vojto sa načiahne a – nečakajúc na Veronikin súhlas – uvoľní jej stužku uviazanú okolo hrdla. „Stane sa, ako si povedala. Ideme sa milovať. My dvaja. Tu a hneď teraz!“

Veronika si ľahké letné šaty pridrží na hrudi.

„Si si istý, že sexom nezneuctíme toto posvätné miesto?“

„Absolútne som! Zneuctili ho arabskí teroristi, tí, čo tu povraždili nemeckých turistov! My si milovaním uctíme Hatšepsut najlepšie, ako sa len dá!“

Šaty z Veroniky spadnú.

„Praxitelova Venuša uprostred púšte!“ zvolá Vojto. „To je sen, aká si krásna.“

„Som ešte málo opálená...“ kriticky sa pozerá na seba Veronika.

„Naliehavo sa mi žiada kľaknúť si pred teba –“

„Ahúú! Ahúú, húúúúááá!“ ozývajú sa im za chrbtom nenávistné výkriky.

„Stráž Hapšetsutinho chrámu nás odháňa,“ povie Vojto, no myli sa. Sú to púštni beduíni.

Ich výskyt je nečakaný – tak nemotivovane sa zjavujú iba rozprávkové príšery v televíznych večerníčkoch. Beduíni ako šváby vyliezajú zo svojich dier, štvornožky sa štvorajú hore svahom a okolo nahej Veroniky sa hrčia ako faraónske mravce okolo kúska spadnutého mäsa.

Všetci majú šatkou zakrytú tvár a v rukách moderný kalašnikov. Ak je to typ AK 12, určite sú to preoblečení džihádisti, preletí myslou Vojtovi.

Štyria beduíni alebo kto to je, Vojto si nimi nie je celkom istý, zdrapia nahú Veroniku a vlečú ju smerom k palme. Pripadá mu to ako únos Veroniky.

„Veronika, láska moja!“ vykrične Vojto, vrhne sa medzi nich, ale tupý úder do hlavy zozadu (asi pažbou guľovej strelnej zbrane) ho pripraví o vedomie.

Ako dlho trvá zatemnenie mysle, Vojto nemá predstavu. Prvé, čo si uvedomí, je voda. Ktosi mu ju leje na vlasy. V hlave mu duní, cíti tupú bolesť. Keď príde k plnému vedomiu, zistí, že ruky má za chrbtom zviazané, že kľačí pred televíznou kamerou a že na kamere svieti červené svetielko.

Všetko ostatné mu pripadá neisté, akoby snové.

Extrémisti mieria naňho samopalmi, piesok pod nohami sa im vlní. Veroniku nahú priviazali o palmu, jedinú na púšti – pohľad na ňu mu pripomína biblický výjav.

Arabský extrémista, terorista rovnako preoblečený za nevinného beduína, spolubojovníci ho oslovujú Ali Baba, ale Vojto si je istý, že je to sám Abú Bakr al-Bagdádí, položí pred neho na piesok zdrap papiera a naznačí mu, aby čítal.

Ali Baba má zženštené pohyby, papier je pokrčený, text je v angličtine, navyše napísaný nevypísaným rukopisom. Vojto si v duchu číta ťažko čitateľný text, a ako slovo za slovom prekladá, chytá sa ho čoraz väčší strach: moslimské bratstvo vyzýva amerického prezidenta, nech prestane bombardovať moslimské mešity, nech zakáže mučenie moslimských bratov, nech zastaví vraždenie nevinných moslimských žien, a hlavne nech dá ruky preč od islamského kalifátu, lebo ak to neuposlúchne, zapríčiní smrť nespočetného množstva džaurov. Arabskí bojovníci za slobodu im zotnú hlavy a prvému tomu, kto toto vyhlásenie prečíta pred kamerou.

Vojto od strachu stráca súdnosť. Nielen svoje myslenie, ale ani vnímanie už neovláda: keď mu ponad hlavu, bez jediného zakrákania, preletí krdel havranov, nevie, či tie čierne vtáky letia nad ním naozaj, alebo sú výplodom chorej fantázie. Nemusia byť, ale môžu! Nemusia byť len dôsledkom otrasu mozgu; úder pažbou do hlavy nemusel nevyhnutne poškodiť mozgovú centrá. Môžu byť aj výsledkom asociácie ideí, efektu, ktorým sa zaoberal už staroveký Platón a ešte pred ním Aristoteles. Idey vznikajú združovaním ideí, učil ich profesor Ďulovič ešte na gymnáziu, na základe ich podobnosti alebo príčinnej súvislosti.

Situácia, jeho situácia, keď spútaný kľačí pred kamerou v púšti, je zlá: nápadne sa podobá na situácie, ktoré pozná z televízneho spravodajstva.

Áký to paradox! prebleskne mu myslou; pred chvíľou túžil kľaknúť si pred Veroniku a – no áno, chcel ju bozkať na ohanbie – a teraz ho neznámi teroristi, banditi bez štipky citu, nútia kľačať pred televíznou kamerou!

A Vojto nikdy netrpel nedostatkom fantázie a havrany, či už reálne alebo vymyslené, sú za každých okolností zlým znamením. Ale – havranom v päťach

letí lietadlo. Ocelovosivé, bezpilotné. Letí ponad púšť zo západu na severovýchod, rovnakým smerom ako havrany, no na rozdiel od nich ticho šumí. Keby to lietadlo nebolo výplodom jeho chorej fantázie, bolo by to dobré znamenie, pomyslí si Vojto.

Prelety čiernych havranov a bezpilotného lietadla arabskí extrémisti neregistrujú. Asi nie sú pravé a de facto neexistujú, usúdi Vojto.

Ale – Ali Baba je tu; chrbtom k Vojtovi a tvárou ku kamere, pózuje so šablou v ruke. Vojto nemyslí na nezmyselný koniec svojho života; všetku pozornosť upriamuje na šablú. Šabľa je veľká a plochá, zahnutá ako gruzínsky kindžal; áno, je to ten typ šable, ktorý zobrazil Vincent Hložník, keď v jednom zo svojich biblických drevorytoch ilustroval státie hlavy Jána Krstiteľa...

Vojto ráta s tým, že do popravy mu ostáva pár minút života. Logicky predpokladá, že Ali Baba, náčelník púštnych teroristov, bude, ako to majú arabskí zbabelci vo zvyku, pred kamerou machrovať so šablou a cviky, ktoré predvedie, budú presne tie „máchy šavli jedna“ a „máchy šavli dve“, ktoré každé ráno trénoval jeho pradedo Melega Gustáv.

Melega Gustáv, šikovateľ tretej infantérie, v boji na bodáky padol na Pieve. Ale pokiaľ ide o Ali Babu, Vojto nie si je načíslom, nevie, či to je, alebo nie je ten povestný Abú Bakr al-Bagdádí. Šabľa by nasvedčovala, že je to on, pretože americkému novinárovi Jamesovi Foleymu odrezal hlavu obyčajný džihádista obyčajnou dýkou, zatiaľ čo šabľa poukazuje na katovu príslušnosť k elite.

Šabľa takto, paradoxne, dáva Vojtovi nádej, že jeho život sa o pár minút predĺži. Prelet ďalšieho bezpilotného lietadla však jeho umretie urýchli. Vojto s istotou rozoznáva, že je to Predator MQ-1 a arabský extrémista Ali Baba, veliteľ trestného komanda púštnych džihádistov, očividne znervózne, prestane sa pred kamerou mancovať ako primabalerína pred zrkadlom, odrazu má naponáhlo. Vojto čaká, kedy sa rozoženie a šmahom ruky raz a navždy ukončí jeho trápenie.

Neukončí. Ali Baba sa zoširoka nerozoženie, ako Vojto čakal (keďže červené svetielko svieti a signalizuje, že kamera je zapnutá), ale obradne a zákerne, no pritom nežne štrajchne Vojtovi šablou popod ucho. Ostrie šable je mimoriadne ostré a na Vojtovom hrdle ostane ako nitka tenká krvavá čiara.

Vojto dobre vie, že vo svete sa odnepamäti (a na Slovensku prinajmenšom od roku 1210) cení, keď sa hlava odsekne jedným šmahom ruky; je to dôkaz katovho majstrovstva.

Teplá krv steká Vojtovi po šiji, rana (miesto budúceho seku) je takmer neviditeľná, ale štípe, akoby mu ju niekto posolil a – Vojtovi v jeho predsmrtnej agónii jedinou útechou je datľová palma. Palma rastie ďaleko, oveľa ďalej

než na hlasité zavolanie, a Vojto dúfa, že Veronika, priviazaná o palmu, nedovídi, ako sa mu hlava s doširoka vypúlenými modrými očami odkotúla do piesku, ako mu z hrdla vytryskne gejzír krvi a ako sa bezhlavý korpus jeho tela zopár ráz mykne a stuhne v rigor mortis.

„Don't move!“ pokynie Vojtovi Ali Baba so silným londýnskym akcentom a pristúpi k nemu so zdanlivou šetrnosťou chirurga, ktorý sa chystá na pacientovi vykonať bolestivý zákrok.

Držiac šabľu oboma rukami, elitný džihádista sa rozoženie. Vojto zažmúri oči, nadýchne sa a z plného hrdla zakričí: „Veronika, milujem ťa!“ Z hrdla, zovretého smrteľným úžasom, sa však vyderie iba neartikulované zručanie.

Vzápätí ostane tma.

„Vojto, Vojto, prečo tak kričíš?! Čoho sa bojíš?“ začuje v tme tichý Veronikin hlas a na pleci pocíti nežný dotyk jej ruky.

Vedomie, že žije a že sa už nemusí ničoho báť, prinesie Vojtovi úľavu; detinsky úprimne sa poteší, že bude zajtra a že zajtra svitne normálne ráno.

Možno ostré slnečné svetlo dopadajúce cez okno, možno zaštrnganie kľúčov v predizbe vyruší Vojta zo spánku. Najprv s prižmúrenými, potom s očami doširoka roztvorenými sa Vojto prekvapene díva okolo seba: izba je prázdna a manželská posteľ vedľa neodostlaná.

Ak Verona už odišla z domu, urputne uvažuje Vojto, kam sa tak ponáhľala, a keď už, prečo tak bez slova? A ak ešte neprišla domov, uvažuje Vojto ďalej, kde, preboha, celú noc trčí? Nepostihlo ju, nedajbože, nejaké nešťastie?

„Čo nespíš? Ešte je zavčasu!“ osopí sa naňho Verona, len čo otvorí dvere.

Neistým krokom, vlasy strapaté, šaty pokrčené a ledabolo pozapínané, podíde bližšie a ako vrece zemiakov dopadne na neodostlanú posteľ a v okamihu spí. A páchne slivovicou, cigaretovým dymom a hriechom.

VINCENT ŠABÍK

**„IBA KTO STAVIA SVET,
POZNÁ STAVBU...“
(T. SPOERRI)**

V rámci postupnej kompletizácie rozsiahlych životných, vedeckých a tvorivých aktivít profesora Jaroslava Chovanca mi pripadá čestná úloha, ale aj povinnosť čo len pripomenúť jeho plodnú kooperáciu s periodikom slovenských spisovateľov Literárny týždenník, a to najmä ako médiom demokratickej a suverenzizácie Slovenska v historicky prevratnom období na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov minulého storočia, ktoré otvárajú novú kapitolu dejín slovenského národa v znamení udalostí konštituovania vlastnej štátnosti, moderného štátu v duchu európskych princípov demokratizácie, rovnoprávnosti a spravodlivosti kresťanských tradícií.

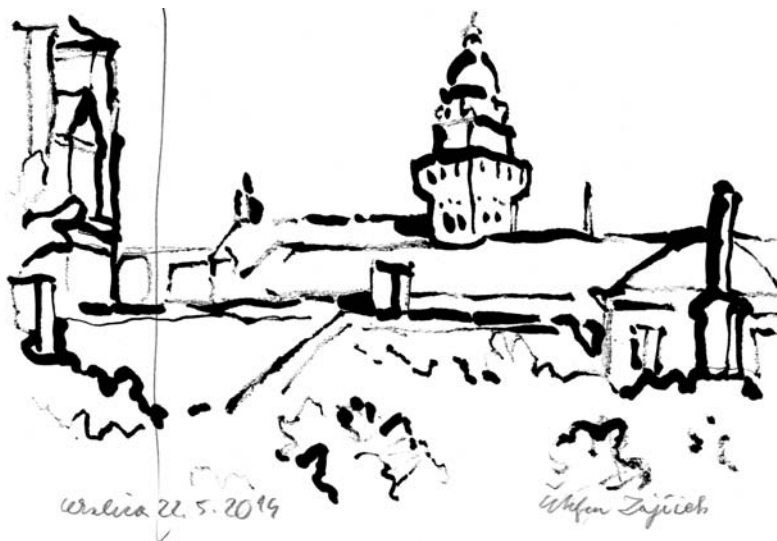
Ak sme celkom nedávno v spisovateľských novinách Literárny (dvoj)týždenník uverejnili rozhovor Tatiány Jaglovej s novým predsedom vrcholnej vedeckej inštitúcie Slovenskej akadémie vied prof. RNDr. Pavlom Šajgalikom, aj medzinárodne renomovaným prírodovedcom, a to hneď na titulnej strane, ktorá ho prezentuje ako nezameniteľnú osobnosť zaujímajúcu stanovisko k celkom konkrétnym otázkam – ako ich naznačuje významný titul *Slovenský vedec – exotická bytosť?* (Literárny (dvoj)týždenník, 2015, č. 9 – 10) –, nie je to náhoda. Tento tlačový orgán spisovateľov sa už vyše 25 rokov (od 1988) podieľa na vývine a rozvoji slovenskej spoločnosti aj ako fórum kultúrnej verejnosti, kde zaujímajú vedci popredné miesto – v duchu programového konceptu anglosaského fyzika a románopisca Ch. P. Snowa o vzťahoch dvoch kultúr – literárnej a vedeckej inteligencie (z roku 1959) –, ktorý nemalo ovplyvniť aj našu generáciu šesťdesiatych rokov, stopy, ktoré zanechala v myslení diskusia o jej hodnotách (A. Huxley), rezonancie jeho prednášky dodnes nielen nestratili aktuálnosť, ale ju, naopak, ožívujú dobové krízy.

O tom, že sa doteraz nepodarilo oslabiť (okrem zníženia periodicity a dotácií) pozíciu literárneho média aj ako fóra kultúrnej verejnosti, svedčia

napríklad diskusie o školstve, vzdelávaní, historickom vedomí a povedomí, vôbec o stave sveta, a to na úrovni vedeckého diskurzu, nielen popularizačného. V tom istom čísle (dvoj)tyždenníka iný vedec, geológ D. Hovorka, rovnako nastoluje ešte vyhrotenejšie otázku postavenia intelektuálov v spoločnosti 21. storočia, zároveň – ako sa zdá – ho väčšmi fascinuje súčasná titulománia (dedičstvo veľkého doktorátu DrSc. ako pozostatok bývalého režimu, ktorý sa síce zaklínal ako „vedecky“ fundovaný, ale byť doktorom – všetkých – vied je preda len nekriticky trúfalá ambicióznosť!). Intelektuál pritom sám manifestuje kľúčový problém vzdelancov, ktorí majú nemalý podiel na krízovom vývine modernej civilizácie – zlyhávajú konzekventnosti, zodpovednosti (ako absolútneho princípu, ako ho nastolil filozof Hans Jonas). Len si pripomeňme podiel prírodných vied na ošialoch prvej svetovej vojny, ktoré sme si nedávno pripomínali, na technizácii zabíjania, masového vraždenia, ktoré dnes inscenuje priam orgie! (Keď nositeľ Nobelovej ceny osobne chodil učiť vojakov, ako majú používať jedovatý plyn v zákopovej vojne...) V mene akej moci sa podieľal Slovak – „cisárov večný vojak“ (ako ho tituluje kniha Ján Martiša ako literárny naratív) – na takýchto dejoch európskej racionality? Úvaha „doktora vied“ vyvoláva aj takéto otázky. Sám je nespokojný so slovenskými intelektuálmi (na rozdiel od maďarských), údajne nikdy neprejavili/nezaujali „kritické stanovisko k akýmkoľvek nesprávnym dejom v spoločnosti“. Ukazuje sa, že aj hypervedec môže narážať na limity svojho poznania – ako na tento fenomén upozorňuje kniha *Du steigst nie zweimal in denselben Fluss* (Nevstúpiš dvakrát do tej istej rieky) od troch popredných prírodovedcov (P. Eisenhardt, D. Kurth, H. Stiehl), vyšla 1988 a inšpirovala nás pri koncipovaní neinscenovaného modelu kritického myslenia v Literárnom týždenníku a v knihe *Intelektuál ako homo politicus*, vyd. Procom, 2007; vychádza z antickej filozofie človeka ako *zoon politikon* a jej aplikácií účasti vzdelancov na budovaní štátnosti v Európe a na Slovensku; teda pravý opak chápania poslania vzdelanca, ktorý vypracoval predseda SAV Štefan Luby v knihe *Moji intelektuáli, 2003 – 2006*, ktorý ich opäť zatvára do veže zo slonoviny, pretože ich nezapája do politiky, nešpecifikuje ich nesuplovateľné miesto v štáte, hoci ho precízne videl už antický Platón – iniciátor polis a politiky, ale aj prvý teoretik moderného štátu Thomas Hobbes v diele *Leviathan*. Vychádzajú z pojmu človek ako spoločenský tvor, ktorý musí vyvíjať úsilie o sebazachovanie, rozvoj bytostných síl, už sám jeho zrod predpokladá ľudské spoločenstvo (*koinonia, polis*), kooperáciu, vzájomnú výmenu, pestovanie vzťahov, regulovanie naturalizmu, zákon (*nomos*), vôbec právo (*dike*), aj moderné spoločenstvo nesebestačných bytostí, ktoré nie sú autarkné, je výsledkom kultivácie, kultúrneho vývinu (ako zdôrazňoval anglický sociológ Ralf Dahrendorf, ktorý trval na zachovaní národ-

ných štátov aj v Európskej únii. Prekérne paradoxné otázky, ktoré nastolujú naši spomínaní akademickí intelektuáli, nepochybne súvisia s historickým vývinom Slovenska, so stratou štátnosti na konci prvého tisícročia (a tým aj rovnoprávneho partnerstva s národnými štátmi a kultúrami strednej Európy a Európy vôbec, absencie akceptácie, ktorá dodnes nie je plnohodnotná), ako na to viac priamo i nepriamo poukazujú naši vedci, hoci problém neusúvzťažňujú s fenoménom „štátnosti“ a jej oneskoreného dozrievania vyrovnaného partnerstva s druhými a hegemonmi dnešnej bruselskej megapolis, ktorá programovo oslabuje princípy demokratickej samosprávy, *oikos* – európskych vlastí a ich kultúr, pretože priveľké štáty – ako to potvrdzujú historické osudy veľkorieš, vrátane tej poslednej sovietskej – nie je možné spravovať ani dobrými zákonmi, dobre usporiadaný štát vždy a dnes čoraz väčší závisí od účasti občanov, od participácie intelektuálov, vôbec jedinečnej kultúry, ktorá nielen napodobňuje a replikuje, ale rozvíja vlastné tvorivé potenciály a neuspokojuje sa s parazitizmom, ktorý dnes priam prekvitá (o negatívnom byrokratizme a ekonomizme ani nehovoriac). Pritom štátnosť, ktorá sleduje jediný zmysluplný cieľ – *bonum omnium* – je spoločným dielom spolunažívania všetkých členov spoločenstva (ako to definoval už klasik Aristoteles). Tieto explikácie pokladám za dôležité na presvedčivé osvetlenie pozície profesora Jaroslava Chovanca, ktorého som pred časom sám analyzoval ako intelektuálnu bytosť *homo politicus* (2007). Opieram sa pritom o jeho vedecké eseje, ktoré v rokoch 1990 – 2012 publikoval v spisovateľskom časopise Literárny týždeník, ktorý – spolu s prispievateľmi, ale aj čitateľmi – konštituoval na rozhraní epochálnych zmien a premien fenoménu „kultúrnej verejnosti Slovenska“, vďaka čomu sa zrodil v tom čase už takmer nepravdepodobný proces „suverenizácie Slovenska“, ktorý vyvrcholil štátoprávnym aktom zvrchovanosti Slovenskej republiky. Profesor Chovanec sa na tomto procese zúčastnil nielen textami, ale aj osobnou účasťou redaktora (1993 – 1994), a to ako jeden z primárnych zakladateľov iniciatívy Zvrchované Slovensko – 61 krokov, Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky, koncipovania jej ústavného zákona a vykonávacích predpisov, nie na poslednom mieste jej inštitucionálneho zabezpečenia, ktoré dodnes patrí medzi najexponovanejšie problémy epochy post- (osobitne na Slovensku, kde sa aj historicky kultúra ako kultivácia neraz presadzovala bez pomoci národných inštitúcií). Niekdajší aktívny účastník federalizačných procesov takto organicky napomáhal exponované konštituovanie suverenizácie štátnosti na všetkých úrovniach, ako o tom vydáva svedectvo Chovancova kniha *Budovanie štátu – Slovenskej republiky*, Bratislava, Procom, 2012. Dokumentárne koncipovaná publikácia *Budovanie štátu* je zároveň príkladom aktívnej účasti slovenskej

inteligencie na konštituovaní štátnosti, je zavŕšením dlhodobých úsilí, ktoré sa mi pri hodnotení desaťročných publikačných a konferenčných aktivít Spoločnosti slovenskej inteligencie Korene a Stálej konferencie slovenskej inteligencie (v týchto dňoch takisto si pripomínáme ich 25. výročie) priam vnucovalo nazvať „cefalizáciou“ (od gréckeho slova *kephalos* – hlava, mozog).

Štefan Zajíček: V Skalici, 2014

Špecifikum participácie inteligencie na udržaní a inštituálnom presadzovaní národnej identity má historicky prekréne modifikácie, korene v našich predkoch, v kultúrno-politickej iniciatíve veľkomoravského vladyku Rastica-Rastislava, ktorá však už syntetizovala (akumulovala) miestny duchovný kapitál kristianizácie a kulturalizácie, ktorý vtedy až priveľmi odvážne anticipoval neskorší európsky vývin, narazil na silný odpor, ale ako idea sa aj neskôr vynáral z kolektívneho podvedomia, až sa napokon vydarene definitívne realizoval 1993, tentoraz v podmienkach oslobodzujúcej demokratizácie aj za podpory mocenskej hegemonizácie Západu, toho istého, ktorý ju pre seba sám realizoval a nám dlho znemožňoval.

Takéto a podobné súvislosti sa vynárajú pri detailnejšom štúdiu napri-

klad knihy popredného predstaviteľa tejto západnej kultúry, s ktorou sme sa ako národ dlhodobo spájali, ale aj konfrontovali, Otta Höffeho *Politická spravodlivosť* (Politische Gerechtigkeit, Frankfurt, Suhrkamp, 1987), autor, ktorý – vzhľadom na vonkajšie historické osudy a dejiny – ako vedec upiera Slovákom štátotvorné myslenie, keďže tisíročia podliehali uhorskému feudálnemu fundamentalizmu a celé storočie tvorili podnožie čechoslovakizmu. So slovenskou „cestou“ (o „ceste k zvrchovanosti a suverenite“ hovorí štátovedec Chovanec, hoci ju jeho nemecký kolega nihilizuje, pretože mu nepasuje do jeho priestoru „politickéj spravodlivosti“ a otázku historického podielu Germánov na jej prekérnej kľukatosti si dodnes nik z nich ani len nepoloží) sa však musí vyrovnáť každý spisovateľ, vedec, intelektuál a dnes napokon i každý svojprávny občan, pravda, ak len nechce zostať hybridným parazitom, čo tiež nie je až taká zriedkavosť. Takto sa mi v rámci spolupráce s našim štátovedcom dostal do rúk nedokončený rukopis jeho monografie *Názory Ludovíta Štúra na štát*, ktorý koncipoval spolu s Červeňanským, presvedčil ma, že bez štátotvorného myslenia by Štúr nemohol byť intelektuálom – *homo politicus*. Tento náš vzdelanec, naopak, konzekventne predĺžil kultúrny rozmer problému štátnosti a politiky až do pragmatického konania hurbanovských ozbrojencov (prof. Hubenák, doktor všetkých vied, by pri hľadaní modelu slovenského kritického intelektuála 21. storočia mohol azda vychádzať aj z týchto protestných aktivít slovenskej inteligencie, ktorých nebolo až tak málo). Intelektuál Štúr ako *homo politicus* dokonca na protest proti „nesprávnym dejom v spoločnosti“ (zrade viedenského spojenca) koncipoval svoj utopistický program „panslavizmu“, ktorý sa dodnes zneužíva ako protizápadný.

Chovancova a Červeňanského monografia analyzujúca štátnopolitické myslenie Ludovíta Štúra nota bene inšpirované veľkým nemeckým intelektuálom Heglom – neinak ako konceptuálna antológia *Budovanie štátu Slovenskej republiky*, v ktorej Chovanec ponúka (okrem dokumentov) 15 príspevkov reflektujúcich kľúčovú problematiku budovania moderného štátu, počnúc jeho ústavnosťou a nekončiac masmediálnou komunikáciou a jej právnou reguláciou, ktoré systematicky publikoval v Literárnom týždenníku – iba potvrdzuje, že slovenským intelektuálom nikdy nechýbalo štátotvorné myslenie. Intelektuál – nielen akademicky graduovaný –, ktorý reflektuje realitu sveta prírody a človeka, spoločnosti, kultúry hodnôt spolunažívania, poriadku a práva a je schopný svoje poznanie formulovať a prezentovať čo najkomplexnejšie (v dobových kontextoch), je aj *homo politicus*, nie je politik z povolania (ako ho definoval sociológ Max Weber), ale jeho činnosť kognitívna a kriticko-konštruktívna je aj eminentne politická. V epoche rastúcej „neprehľadnosti“ (ako našu dobu definuje filozofický sociológ J. Habermas) sveta participácia intelektu-

álov na jej osvetľovaní enormne rastie a stáva sa poslaním. Tento proces sa radikalizoval v rámci veľkých zmien na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, ktorých plodom je aj suverenizácia Slovenska, konštituovanie Slovenskej republiky a jej akceptácia v spoločenstve EÚ. Lenže treba si uvedomiť aj konzekvencie týchto zmien, ktoré vyúsťujú často do ruptúr, prekračovania všetkých hraníc, a to aj kultúrnych a civilizačných. Kultúrna revolúcia 1989, ktorej sme boli účastníkmi a svedkami, dnes v mnohom aj obeťami, pomohla na svet aj silám, ktoré kultúru nevelmi potrebujú, ba stáva sa prekážkou, preto ju marginalizujú a nanajvýš komercializujú. Vôľa rozkladať, ktorá sa v rámci zmeny legitímne manifestovala, deštruovať zaužívané zneužívané, ale aj pozitívne poriadky a hodnoty v záujme inovácií upevňujúcich globálne, aj keď neoverené, pokračuje, rozkladá nielen v malom, ale aj vo veľkom vnútornú úroveň demokracie, ale aj svetovú politiku v službe dominancie silnejších. Rimania ešte hovorili o „*vicon servandi*“, o udržateľnosti – zachovaní rozvoja, energie tvorivosti, dosiahnutého, neskôr odovzdali túto múdrosť Germánom, ktorí dodnes na nej stavajú svojho leviatana (pojem „*udržateľnosti*“ patrí medzi najskloňovanejšie kategórie súčasného strategického diskurzu Nemecka – *Nachhaltigkeit*).

Účasť intelektuálov na „*budovaní štátu*“ sa nikdy nekončí. Treba sa spýtať aj na to, čo očakáva štát od vzdelancov, prečo ich participáciu na rozvoji spoločnosti redukuje (aj v školstve) na záujmy kupeckého ducha, ktorého sme prijali z vyspelého západu, ktorý nás učí, ako biznisová demokracia zapája do svojich technológií profitu všetko (školy, médiá, služby, štát) – „*kapitalizmus ako náboženstvo*“ (W. Benjamin).

Aj trhové hospodárstvo musí raz pochopiť, že potrebuje kultúru, aby sa udržalo spolu s občanmi štátov, že dnes intelektuáli ponúkajú nádejný pojem „*záchranej kritiky*“ (*rettende Kritik*) ako alternatívny pojem „*uvedomujúcej kritiky*“ (*bewusst machende Kritik*). Tieto idey ponúka J. Habermas aj našim intelektuálom. Sú v súlade s myslením jubilanta prof. Jaroslava Chovanca.

(Odznelo na konferencii, ktorá sa konala pri príležitosti jubilea profesora Jaroslava Chovanca 17. apríla 2015.)

ROZHLADŇA
PRE SLOVENSKÉ POHLADY
PÍŠE JURAJ BINDZÁR

„Mravnosť je charakter, nemravnosť, teda ako energia, je tiež charakter. Naproti tomu dvojznačnosť znamená, že niekto nemá ani na to, ani na ono. Rozlišovanie zla a dobra je potom spochybnené ničotnou, povýšeneckou, teoretickou znalosťou zla, nadutou dômyselnosťou, ktorá hovorí, že dobro sa na svete ani necení, ani nevypláca. Byť dobrý znamená takmer to isté ako byť hlúpy. Nikto sa nedá uchvátiť dobrom, nikto sa nedá strhnúť zlom, a tak nemusíme jeden druhému nič vytýkať, ale stále je o čom tárať...“

KIERKEGAARD, 1846

TELEVÍZNE KINO

Európanstvo v oboch slovenských významoch tohto jazykového novotvaru ovládlo a ovláda všetky oblasti nášho každodenného života. Ako je to s ovládaním každého jedného z nás, je ešte vždy otázkou voľby, povedzme, že slobodnej, mno. Porovnaj známe mravoučné príbehy slobodného občana Európy pána Jozefa K.!

Máme európske peniaze, svetácky európske ceny a obchodnícke maniere, máme európsku demokraciu, normovanú a stráženú práve vládnuou politickou partiou európskych Slovákov, ktorí demokraticky, samozrejme, že spravodlivo a jasnozrivo, rozdeľujú v každej *eurokrajine* svojim sympatizantom, teda pusipajtášom, miliardové *eurofondy* atď.

Po tomto viac-menej úsmevne naivnom a neeurópsky slovensky bolestínskom úvode teda k veci.

V rámci *európskeho multikulturalizmu* sa udialo a od istého času naďalej deje čosi, myslím si, pozoruhodné a významné.

Vec sa má tentoraz tak, že v lone EÚ sa bez verejných proklamácií a komisií, ale z nadšenia pre filmové umenie, zo zdatnej orientácie vo filmovom priemysle a kinopodnikateľskom biznise a z odvahy zrodila i pozoruhodná kultúrna misia.

Ambiciózne ciele spoločnosti (riaditeľom je pán Ivan Hronec), pozoruhodné výsledky i solídny súčasný stav sú jedinečným javom v oblasti kultúrneho vzdelávania, filmovej gramotnosti i vnímania umenia vo všeobecnosti.

Je tu predovšetkým televízny filmový kanál Film Europe a odnedávna i kinopodnikanie v rozličných krajinách Európy, je to kinopodnikanie inej úrovne a celkom iného štýlu.

Film Europe – Media Company je mediálna spoločnosť s kancelármi v Londýne, Prahe, Bratislave a Cannes, ktorá šíri výhradne európsku filmovú produkciu, a to prostredníctvom televíznych sietí v jednotlivých štátoch (na Slovensku satelitné stanice Magio a Skylink) i budovaním sietí kín klubového typu (Bratislava, Štefánikova ulica, Pisztoryho palác, denne o 19. hod.).

Bez veľkého propagačného či reklamného ataku tu vznikla a funguje pozoruhodná a dnes už spoľahlivo fungujúca opozícia, protihra, ale i partnerská sila filmovým a distribučným mastodontom à la multiplex a podobné monštrá.

Práve tak si výrazný konkurenčný tlak iste uvedomujú i stredoeurópske televízne stanice, najmä tie dementne nemohúce a paralyzované svojou programovou štruktúrou a sebazáchovnou vazalskou reklamou. A boj o televízneho a filmového diváka sa teda vedie hneď na viacerých frontoch a úrovniach.

(Francúzski filmári trpiaci pod americkým distribučným jarmom nakrútili spurný polodokument, filmovú – povedzme – esej Hitler v Hollywoode, v ktorom zazneli panické hlasy a katastrofické prognózy oznamujúce koniec nerentabilného, ba stratového hraného filmu a definitívny nástup televízneho seriálového priemyslu. Ako ste si však už iste všimli, na Slovensku sme už oveľa ďalej, tu sa už dávno pokladá fabrická televízna seriálová výroba za „pôvodnú tvorbu“. Opäť sme sa zasa raz zaslúžene ocitli na čele svetového kultúrneho pokroku.)

Film Europe

– dramaturgický programový profil

Predovšetkým ma zaujal, navadil a neskôr si ma i natrvalo získal pätnásťhodinový britský cyklus *The Story of Film: Odysea*, VB, 2011.

Vysielali ho opakovane a napriek mnohým *britskoostrovanským* zjednodušeniam a internetovej naivite tvrdení a postulátov autora Marka Cousinsa mala každá tá televízna hodina z dejín filmu spoľahlivý a jasne čitateľný, i keď diskutabilný koncept.

Film sa tu na počiatku traktuje populárnymi prostriedkami ako kultúrno-spoločenský jav a priemysel, až potom ako rodiace sa nové *dramatické umenie*, bytostne vizuálne a masové.

Jednotlivé časti boli, samozrejme, najprv o Lumièrovcoch či Griffithovi a Maxovi Linderovi, ale aj o Mélièsovi, dokument o zázračnom rekonštruovaní jeho *Cesty na Mesiac*, čo je ručne kolorovaný(!) film z roku 1902, bol mocný zážitok. Potom hodinový blok o expresionistoch, mohli sme vidieť krásne elektronicky vyčistené skvosty ako *Cabinet doktora Calighariho* či *Upíra Nosferatu*, ako v ére nastupujúceho zvuku bravúrne spieval načierno nalíčený ruský židovský mládenec Asa Yoelson, alias Al Jolson... a potom už nastúpilo čudné tematizovanie a členenie svetovej filmovej produkcie (*Sex a melodráma!*) do populárnych zoskupení určených na instantné internetové použitie. Ak však v zdraví prežijete tento autorsky servilný spôsob prezentácie storočnice filmového umenia určený na Youtube a Facebook, uvidíte množstvo vzácných archívnych filmových materiálov.

Ale aby som nikomu nekrivdil – v priebehu tých niekoľkých dní či týždňov, čo divák filmovú *Odyseu* sleduje, čaká ho i niekoľko pozoruhodných rozhovorov s filmovými tvorcami rôznych umeleckých profesií i generácií (Godard, Isabelle Huppertová, Fellini, Donen, Jane Campionová, Kagawa a mnohí ďalší).

■

Dokumentárne filmy, ktoré na tomto kanáli môžeme vidieť, sú z celého sveta, napríklad je tu americký dokument Olivera Stonea o Fidelovi, herecké profily hercov a herečiek, publicistické filmové dokumenty o rôznych národných kinematografiách atď.

Dramaturgia hraných filmov je striktne európska, predovšetkým francúzskej proveniencie, stále tu ešte beží skvelá adaptácia *Pani Bovaryovej* či francúzsko-švajčiarska úžasná verzia Kleistovho *Michaela Kohlhaasa*, ako aj priemerný taliansky film podľa *Princa Homburského* toho istého autora.

Videl som tu v priebehu roka až niekoľko desiatok pozoruhodných filmov, ktoré nikde inde na Slovensku nebolo možné vidieť, a viaceré z nich som následne odporučil čitateľom Slovenských pohľadov. Prebehla tu retrospektíva Ingmara Bergmana, reprezentatívna prehliadka súčasného severského filmu, niekoľko filmov Hanekeho, bratov Tavianovcov či Larsa von Triera, americké filmy Andreja Tarkovského či Ivana Passera.

Úroveň uvádzaných titulov je však veľmi rôznorodá a z času na čas som ako divák zarazený komerčným gýčom, ktorý sa vo vysielaní tohto inak exkluzívneho filmového kanála vyskytne.

Aj nasledujúci titul je z noviniek kanála Film Europe, no kým uvediem ten výnimočný film režiséra a scenáristu Andreja Zviaginceva, spomeniem ešte hádam najzaujímavejšieho ruského tvorca súčasnosti.

Nikita Michalkov, potom čo nakrútil heroický paškvil o bájnóm zmrť-vychvstaní generála Kotova (*Odpor, Citadela*), rázne zmenil svoje životné zameranie, votrel sa do priazne malému veľkému mužovi v Kremli a následne požiadal o finančnú podporu svojho najnovšieho monumentálneho projektu.

Vážení čitatelia a filmoví nadšenci, ktorí ste tak ako ja do istého okamihu prijímali veľkého Nikitu ako geniálneho filmového tvorca – pozor, o žiaden fascinujúci filmový zámer nejde, nič také. Režisér a herec Nikita Michalkov zriaďuje po celom Rusku podľa hollywoodskeho vzoru sieť luxusných reštaurácií, čo bude iste drahý špás, takže peniaze potrebuje, mali by sme to pochopiť. Prosim, ale ruský film dnes už reprezentujú celkom iní bohatieri.

■

LEVIATAN

ruský film, 2014, 140 min.

Scenár: Andrej Zviagincev, Oleg Negin

Réžia: Andrej Zviagincev

Genu za scenár na poslednom festivale v Cannes dostali páni Oleg Negin a Andrej Zviagincev, filmu *Leviatan*, ktorý podľa tejto dramatickej predlohy vznikol a bol nominovaný, unikla hlavná cena festivalu len o fúz.

Leviatan je film pozoruhodný, pre mnohých divákov možno i prekvapujúco drsný, surový, ale hlboko a blahodarne presvedčivý, i keď optimizmom ani nádejou jeho posolstvo neprekypuje.

Ten surový, zúfalý a resignovane odovzdaný obraz života Rusov tam kdesi na Sibíri v Murmanskej gubernii sa v priebehu vyše dvoch hodín perfektne načasovanej gradácie plebejského filmového príbehu s monumentálnym a všeplatne desivo prekrúteným posolstvom neprotivenia zlu, ktorého víťazstvo a nadvláda sú absolútne, je mementom par excellence.

(... spenený burácajúci morský príboj ženie proti ozrutným skaliskám na pobreží mohutné vlny a v pološere rodiaceho sa dňa či slabnúcej temnoty noci, v tom medzičase príšer a morských oblúd, ktoré sa môžu v každej chvíli vynoriť spod hladiny, nás tvorcovia filmu nenáhľivo a s bážňou, ktorá je predzvestou nebezpečenstva a skazy, uvádzajú do deja v dlhých panoramatických obrazoch morského pobrežia a hynúcej krajiny s vrakmi ozrutných hrdzavých mechanizmov i vybielených kostier zblúdilych veľrýb...)

Vedú nás divákov – režisér s kameramanom – do tohto baladického filmového príbehu s koncom ochromujúco beznádejným, s pátosom tradične veľkoruským.

Podobne ako u Leskova či v Čechovových poviedkach je meno mesta, v ktorom sa príbeh odohrá, celkom nepodstatné a miestny vládca, prvý tajomník a cár gosudar, nemá ani priezvisko. A ani ho nepotrebuje. Ani bližšia charakteristika či psychologická drobnokresba nebude potrebná. Od prvej chvíle, keď blahobytné korpulentného taviaršča s vyžratou ožratou a omastenou papuľou uvidíme rozvaleného v kresle pod portrétom blahosklonne sa usmievajúceho pána prezidenta Putina, je jasné, že toto je tá obluda z hlbín, *Leviatan*, čo tu, na konci sveta, vládne a panuje železnou rukou.

Z hľadiska vedátorskej a estetickej dogmy, ktorú neomylní profesori a panie profesorky dôverčivým študentom vbijajú do umenia – a vedychtivých hláv na všetkých tých našich skvelých univerzitách a vysokých školách je to od režiséra predsa vždy krok zľahčujúco vizuálne príznakový a primitívne opisný. Či nie?

Majú, samozrejme, všetci tí zanielení učiteľia umenia svoju nemylnú akademickú pravdu, za ktorú sú platení, ibaže táto školometská umenoveda platí a funguje iba u umeleckých nepodarkov. Povedané jednoducho – pri umeleckých výtvoroch, kde zámer a konečný tvar zostali na pol či štvrt cesty. Ale analyzovať a špecifikovať treba hlbokomyseľne, ako inak?

Ale hodnotiť či klasifikovať umelecké dielo, povedzme, dokonalé, ktoré zásadným spôsobom a bytostne oslovuje životy živých ľudí v konkrétnom čase, v čase pretrváva a oslovuje nás silou talentu a tvorivej ľudskej odvahy i takými jedinečnými prostriedkami ako napríklad neopakovateľná krása filmová, to je potom činnosť úsmevne absurdná. I mätežná. Ako tomu tak už po stáročia v umenovede i je. Myslím si, s dovolením, ja.

Práve tak Zviagincevov hrdina Kola bez bázne a hany, jurodivý a prosoduchý, ktorý sa púšťa do urputného boja na život a na smrť s tou zúrivou obludou, je od prvých záberov a dialógov jasne a jednoznačne tradičný romantický typ, nie charakter, a zložitý už vôbec nie.

Je to modelový prototyp bájneho zurvalca, ktorý, myslím si, vždy bol a zostáva pre Slovákov rodným bratom. Pre mňa odjakživa a navždy.

(Kola žije so svojim synom z minulého manželstva a s novou krásnou mladou manželkou vo veľkom drevenom rybárskom dome, v dome-paláci starosvet-sky priestrannom, s výhľadom na nekonečné dialavy a divé spenené vlny mora, ktorý stojí na svahu nad pobrežím, na nádherom mieste, ktoré mu celé okolie závidí, a vládca Leviatan, ešte pred časom okresný tajomník, dnes úspešný podnikateľ, biznismen a majiteľ všetkých životov, živých či mŕtvych duší tu na okolí, sa rozhodol, že pozemok získa, a to za čo možno najnižšiu cenu...)

Téma vôbec nie nová, príbehy o tom, ako zúfalí majitelia pozemkov bránia svoje políčka, pozemky či farmy pred pažravými a cynicky nenásytnými

spoločnosťami alebo pred štátom, či pred gangstrami a mafiánmi, téma výsostne filmová. Bytostné prepojenie osudov ľudí a krajiny, či už ide o výnosné poľnohospodárske lokality, alebo miesta výhodné a lukratívne svojou polohou, tie príbehy a niekedy krvavé filmové drámy americkej či talianskej proveniencie zostávajú navždy zapísané v dejinách tohto umenia.

Sám režisér a scenárista Zviagincev v interview spomína, že myšlienka nakrútiť tento filmový príbeh o mocenskom násilí mu napadla práve v Amerike, kde sledoval márný boj malého živnostníka so všemocnou byrokraciou až do jeho tragického finále.

(Spomeniem na tomto mieste strhujúci, práve americký, film s touto tematikou P. T. Andersona There Will Be Blood, 2007 / Čierna krv, o ktorom som pred časom v SP nadšene referoval.)

Prípadá mi však paradoxné, že ruský tvorca objaví tento námet až na druhom konci sveta. Veď práve v Rusku bola bolševizácia roľníctva a násilné brutálne rozkulačovanie, za ktorými sú milióny povraždených najbohatších i najchudobnejších sedliakov, asi najtragickejšou témou čekistického červeneho teroru – Pavlík Morozov a Ejzenštejnov márný zápas o film *Bežin luh*, 1937! (Turgenevova poviedka v slovenčine vyšla v preklade Zory Jesenskej pod názvom *Bežinovo*.)

Vzápätí však dodávam, chvalabohu, že Zviagincev tento temný filmový príbeh nakrútil, a nakrútil ho ako pôsobivé memento, i keď temné a beznádejné.

(... náš hrdina hľadá vo svojom od prvej chvíle márnom boji pomoc u starého priateľa, spolubojovníka z voľaktorej z ruských vojen, dnes vraj známeho a úspešného moskovského advokáta, pripraveného bojovať za pobratima do poslednej kvapky svojej fiškálskej krvi, a to všetkými možnými prostriedkami, aké sa dnes v hlavnom meste používajú, jeho príchod do guberniálneho mestečka spôsobí v prvej chvíli rozruch, znepokojenie a obavy, ako keby do tohto prísne stráženého teritória zavítal sám Chlestakov, ibaže už čoskoro sa žáner drasticky premení a ukáže sa, že humor ani satiru v tomto okrese akosi nepoznajú...)

■

Režisér a scenárista Zviagincev, pôvodne akademicky vzdelaný divadelník, vyštudovaný herec, sa dostal k filmu vraj len tak mimochodom, aspoň tak to uvádzajú európski či americkí novinári i on sám v mnohých rozhovoroch či vyznaniach, prosím.

Tento šťastný tvorca je však obdarený vzácnym darom, filmárskym inštinktom, ktorým boli ozbrojení mnohí majstri tohto okrem iného aj bytostne vizuálneho umenia – jeho dramatické filmové príbehy i jeho postavy a hr-

dinovia sa rodia a vyrastajú z krajiny tak ako u mnohých ruských filmárov (*Dovženko, Ejzenštejn, Tarkovskij*).

Prostredie jeho príbehov (debut *Návrat*, 2003!), príroda a jej ráz, jej krása, zadumanosť či rozbesnené alebo číhajúce temné sily, to sú elementy, ktoré zásadne tvoria vzťahy postáv i deje, modelujú a viac-menej nosným spôsobom tvoria i filmové príbehy a drámy tohto tvorcu.

Vzhľadom na špecifikum filmu ako umeleckého druhu vždy bola a zostáva krajina závažným dramatickým alebo dramaturgickým elementom, či už je to more, rieka, jazero, step, savana, džungľa alebo krajina mestskej periférie či džungľa asfaltová, ono určujúce prostredie príbehu, teda nie dekorácia. Americký film od čias Griffitha až po road movie, ale i mnohí iní podobne cítiaci filmoví tvorcovia – *Herzog, Angelopoulos, Antonioni, Tavianovci, Bresson, Coenovci, Vlácil, Uher* –, ktorých filmové krajiny si pamätáme navždy, ja osobne, napríklad, často väčšmi ako skvele natrénované filmové kreácie herecké.

Dramatický motor Zviagincevovho filmového príbehu, cielavedome zjednodušeného na pôdorys tragického stretnutia bezmocného jedinca s mocou, funguje vďaka oslobodeniu od scenáristicky obľúbeného motivačného hlbinného psychologizovania spoľahlivo, má ťah, silu, razanciu a presvedčivosť.

Geometricky narastajúce napätie sa stupňuje, konflikt je zjavný, antický nevyhnutný, vedie do záhuby a, tak ako v živote, dávno vopred vieme, sme si istý tým, kto zvíťazí. Tak akosi znie koniec koncov aj scenáristova a režisérova premisa – jediniec v boji so štátnou mocou nezvíťazí nikdy. Nie je to možné.

(... súdne pojednávanie, gogolovské, až mrazí, úradníčka odrieka nezachytiteľnou rýchlosťou paragrafy a vyratúva všetky porušenia zákonov, zdôvodnenia a sankcie, to, čo sa valí tomu stvoreniu z úst, nedá sa zastaviť ani pochopiť, ani brať vážne, lež aj akýkoľvek čo i len náznak úškrnu či nevhodná poznámka znamená urážku súdu, a tak tam Koľa, jeho krásavica i jeho moskovský advokát mlčky stoja a po vynesení rozsudku, v ktorom sa dozvedia, že prehrali, zasa bez slova odídu...)

Pozoruhodné a symptomatické je, že v jednom z rozhovorov režisér priznal, že táto neživotná a mŕtvolne zlovestná justičná figurína bola skutočná súdna vykonávateľka z neďalekého okresného súdu.

(... malý smútočný večierok v tradičnom duchu na pokraji alkoholického delíria, ktorý následne prebieha v tom starom rybárskom dome, čo ešte predpokladným patrilo domácomu pánovi, preruší nečakaná návšteva samotného víťaza onoho súdneho sporu, korpulentného predstavitela miestnej moci, prichádzajúceho aj s ochrankou na dvoch limuzínach a v surovom opileckom dialógu si tí dvaja tackajúci sa dlhoroční zúrivi nepriatelia vis-à-vis vykričia, kto je väčší

gauner, až potom sa neistým krokom dostaví i ten vážený člen moskovskej komory advokátov a len tak-tak, že nedostane od ochrankára po papuli, napokon sa gaspada dohodnú, že sa zajtra stretnú, aby celú vec ešte raz prebrali, aj keď právoplatný rozsudok už existuje... Na druhý deň sa pán všemocný na svoje veľké prekvapenie dozvie, že ten „Moskvič“ o ňom všeličo vie a že to spísal tuto do fascikla a že teda nech zvaží ďalšie kroky, a toto vyhrážanie, zdá sa, zaberie...)

Ruský minister kultúry, oficiálne miesta a vo vzácnnej zhode svetská, štátna i cirkevná moc i mnohí novinári a kultúrni publicisti i niektorí kritici vytýkajú filmu *Leviatan* vulgárnosť, vraj prehnané pitie i celkový drsný a neprípustne deprimujúci obraz súčasného ruského guberniálneho života a vyhrážajú sa Zviagincevovi a chystajú sa ho trestať, tak ako kedysi trestali a šikanovali *Gogoľa*, *Leskova* či *Sologuba*, a neskôr, keď bolo treba, i vraždili (*Jesenin*, *Gorkij*, *Majakovskij*, *Babel*...).

Niektoré sankcie a represie už sú zjavné, iné dostali podobu ustanovení, zákazov a nariadení, výroba distribučných filmových kópií je pozastavená, film do ruských kín zatiaľ nesmie, o šírení prostredníctvom DVD či Blue-ray sa rokuje, je pripravený zákon o sankcionovaní vulgárnosti umeleckých diel, kino, ktoré napriek zákazu film *Leviatan* uvedie, môže dostať pokutu štyritisíc rubľov a podobne.

(... na stene sa z portrétu štátnicky usmieva pán prezident Putin, za oknom čvirkajú vtáčiky, ranným slnkom prežiarená úradovňa starostu Vadima, čo je ten zloduch, s ktorým sme pripravení my diváci spolu so sympatickým opilcom do posledného dychu zúrivo bojovať v mene spravodlivosti, dobra a šťastia na tejto Zemi, v tejto krajine, v tejto gubernii na konci sveta, v tomto mestečku, i keď o víťazstve pochybujeme čoraz väčšími, musíme teda siahnuť k prostriedkom možno aj trošku nezákonným, pán moskovský advokát sa vyzná, budeme vás vydierať, taviariš gradonačalnik, taká je v súčasnosti najúčinnější metóda, tu v tomto fascikli, gaspadin, sú spísané všetky vaše hriechy, chceme za našu chalúпку tri milióny rubľov... Záplava vodky, ktorou sympatickí urazení a ponížení splachujú traumy zo súdnej prehry, ničí našich hrdinov, no zapríčiní aj divé vzplanutie citov medzi krásnou Kolovou mladomanželkou a elegantným pánom advokátom, a tí dvaja si v miestnom hoteli urobia dobre, a Lili uvažuje, že odísť do Moskvy by možno bolo riešenie, ibaže už na druhý deň sa všetko prezradí a staré frontové priateľstvo sa razom kamsi pominie a my vidíme zamilovanú krásavicu, ako už len nežne zmyva z milovanej tváre krv...)

Môj komentár sa môže čitateľom možno zdať zbytočne ironický či cynický, ale schematický dramatický pôdorys situácie a triviálny a často používaný, povedzme, westernovo priamočiary dejový model, takpovediac z druhej ruky, ma k tomu provokuje. Platí však to, čo uvádzam zopár riadkov vyššie –

v tomto strhujúcom filme aj banality a kliše majú svoju presvedčivosť a prvotnú silu. Tak ako v živote.

Napokon, ono desivé memento tohto baladického filmového príbehu je toho presvedčivým dôkazom.

(... ich zarytý nepriateľ a víťaz súdneho sporu miestny vládca a zlosyn Vadiť sa sprvoti možného vydierania zlakne, lebo vie, že má toho na rováši až-až, a obráti sa v slabej chvíli o duchovnú podporu k miestnemu popovi, ten mu ako skúsený bojovník viery pravej poradí múdro, ako inak, použiť silu a moc, ktorú mu dáva všemohúci Boh a jeho postavenie... Pána advokáta vyvezú za mesto, zbijú ho, len tak zo žartu mu strieľajú okolo hlavy, a nakoniec mu poradia, aby sa čo najskôr vrátil do Moskvy, a on múdro poslúchne... Lili sa pokorne vráti k svojmu Koľovi, aj keď cíti nenávisť manželovho syna z prvého manželstva, chce byť milujúcou manželkou, navrhne, aby si urobili dieťaťko, ale Koľa, ranený jej neverou, zradou kamaráta a deklasovaný alkoholom, už vníma tento svet len akosi periférne, dráma vrcholí, temné sily víťazia, žiaden šťastný koniec vo výhlade, spenený morský príboj bije do skál, na skalnom útese silueta ženskej postavy proti oblohe, mŕtve ženské telo na pobreží, manžel zavraždil nevernú manželku, bežná tragédia, Koľa je odsúdený na pätnásť rokov žalára, bagre rúcajú jeho dom ako krehkú drevenú hračku, developer má k dispozícii nádherný pozemok na brehu mora, a nezabudne sa ani na cirkev, lebo svetská a duchovná moc by mali byť zajedno, potom to bude Slniečny štát... A v novučičkom chráme, ktorý tu vyrástol na brehu mora, kňaz zanietene káže o spravodlivosti a vzájomnej láske a veriaci oddane načúvajú tým múdrym slovám... Конец фильма...)

Pokúsil som sa, vážení čitatelia, takto poreferovať o ruskom filme, ktorý sa v súčasnosti na území Ruska premietá nesmie a ktorý pokladám za výnimočný, strhujúci a alarmujúci.

Ak sa vám môj komentár na margo istej naivistickej štruktúry filmu a prostoduchosti príbehu zdal nemiestny, prepáčte, ale o to dôraznejšie odporúčam film vidieť a zažiť ho. V dohľadnom čase by mohol byť už v kinách, Česi už chystajú distribučnú premiéru, v Karlových Varoch ho premietli vlani. Apropo: film *Leviatan* na Slovensku uvádzajú spomínané klubové kiná Film Europe a je už dlhší čas avizovaný práve na rovnomennom televíznom kanáli. Nezaváhajte!

(apríl 2015)

GALÉRIA ATGET

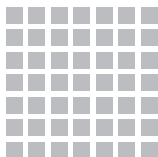
Milovník Paríža a okolia, najvýznamnejší francúzsky, európsky a asi i svetový fotograf prelomu storočí *Jean-Eugène-Auguste Atget* (1857 – 1927) sa podobne ako väčšina prvolezcov výtvarnej fotografie dopracoval k tomuto zázračnému remeslu až cez tých známych deväť remesiel a desiatu biedu. Podobne ako tvrdohlavý staromilec a klasik fotografie Čech Josef Sudek vyznáva Atget prvotnú silu fotografického kontaktu (*priame kopírovanie negatívu bez zväčšovania!*) a do konca života fotografuje len veľkoformátovými drevenými prístrojmi 18x24.

Legenda hovorí, že americký surrealista, maliar a fotograf Man Ray, persóna z čias povestného parížskeho „pohyblivého sviatku“, vraj ponúkol Atgetovi výmenou za jeho debničku Rolleflex, ale maestro odmietol.

Za Atgetovho života vyšli fotografické albumy *Umenie starého Paríža*, *Krajiny v okolí Paríža (Po stopách C. Corota)*, *Parížske interiéry*, *Tuileries*, *Versailles* a ďalšie.

Po Atgetovej smrti sa o jeho zbierku a predovšetkým o krehkú a zraniteľnú zbierku tisícov sklenených negatívov postarala známa a skvelá americká fotografka Berenice Abbottová, ktorá ju v roku 1968 predala pani Peggy Guggenheimovej, a tak najväčšiu zbierku najväčšieho francúzskeho či parížskeho fotografa majú Američania. Mno, a čo ešte nemajú?

(Poďakovanie: Vďaka porozumeniu a profesionalite martinských tlačiarov môžem ponúknuť čitateľom SP výber z kolekcie tohto fotografa-básnika v najlepšej kvalite, aká je vzhľadom na technológiu a kvalitu papiera vôbec možná. jb.)

**Martin Vlado / Sedemnášť nula štyri
Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2014**

Útla zbierka krátkych a sviežich próz skúseného autora ■ Cítiť v nich, že Martin Vlado je básnik: prezrádzajú to jeho pocity, obrazová skratka aj ladenie viet ■ Návraty do chlapčenských a študentských rokov, sympatické obrázky vlastnej rodiny, všetko bez sentimentality, s korením mládenectva a všetkým, čo s tým súvisí ■ Pre čitateľov o generáciu starších ako autor veľa vecí na pousmianie, pre ľudí o generáciu mladších možno aj veľa nepochopiteľnej naivity ■ Nevyhýba sa pikantnostiam, patria k veku jeho postáv, ale sa v nich nevyžíva ani ich nestrká do popredia ■ Jedna malá próza akoby sa vymykala z charakteru príbehov a napriek skvelým obrazom nadobúda charakter absurdnosti: podľa detailu v nej sa kniha nazýva ■ Vidí sa mi, že najsilnejšie sú poviedky s prvkami autobiografie, momentky z detstva a mladosti, som zvedavý, či sa zhodnem s vašim názorom ■

**Peter Valo / Chirurg, čo porážal šamanov
(Africké a iné dobrodružstvá primára Očenáša)
Koprint, Banská Bystrica 2014**

MUDr. Milan Očenáš, dlhoročný primár oddelenia úrazovej chirurgie v Banskej Bystrici, jeden zo zakladateľov modernej a komplexnej slovenskej traumatológie, je hrdinom knihy a v úvode – pasáži, ako kniha vznikla – aj jej rozprávačom ■ Namiesto odchodu do dôchodku volil pôsobenie v Afrike, pôvodne len na kratší čas – bolo z toho dvanásť rokov: v Tunisku, Burundi a najdlhšie v Južnom Sudáne ■ Autor Peter Valo podľa rozprávania primára Očenáša spracoval 62 literárnych príbehov, z ktorých časť sa venuje vzniku slovenskej traumatológie, väčšina priam neuveriteľným príbehom z afrického pôsobenia slovenského lekára ■ Z historiek a drám necítiť len exotiku vzdialených končín, ale najmä nadľudské úsilie lekárov, sestier a misionárov, ktorí

z rozličných končín sveta prichádzajú do buša bojovať s chorobami, otrasnou zaostalosťou a šokujúcou chudobou, často s minimálnymi úspechmi, ale za daných okolností v tom vidia jedinú cestu ■ Valo predstavil obetavého lekára plasticky od jeho detstva v jednoduchej dedinskej rodine cez štúdiá a priekopnícku prácu na budovaní slovenskej modernej traumatológie – bez tohto obrazu by sme príbehy nevideli dostatočne plasticky ■ Autor rozpráva jednoducho a pokojne, práve tým sú príbehy strhujúce a dramatické, nepotrebovali „pridanú hodnotu“ ■ V ostatnom čase vyšli u nás dve knihy afrických príbehov, tú druhú napísal významný slovenský hydrogeológ RNDr. Roman Vadovič, ktorý pätnásť rokov s početnou skupinou technikov a miestnych robotníkov hľadal vodu a vrtal studne v oblasti trinástej rovnobežky – v Jemene a Nigérii –, obe sú vzácné tým, že sa neklížu po povrchu, naopak, sú zasvätené, rozumné a navyše aj na čítanie ■

Eugen Vesnin / Básnik mora a hôr
Editor a autor sprievodného textu František Michalovič
Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2014

Pre dve generácie v podstate málo známy či dokonca neznámy básnik, pričom ide o plodného autora najmä v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch, patril však k „Rimanom“, čas mu nebol prajný ■ V rokoch 1933 – 1943 študoval na rímskom Collegiu Russicum, Pápežskej gregoriánskej univerzite, Kráľovskej univerzite v Ríme a v Pápežskom orientálnom ústave, pôsobil ako lektor slovenčiny na rímskej univerzite, ako knihovník kardinála Tisseranta, viedol katalogizačné oddelenie Vatikánskej knižnice a takmer desaťrocie redigoval časopis Rím, domov posielal verše pre časopisy Kultúra a Slovenské pohľady, knižne debutoval výberom Zo zátišia mimóz – ďalšie zbierky šli takmer po roku (Z temena mojich hôr, Cesta na Ponzu, Ja nie som potomok zlatokopov, Balada o neznámom Slovákovi... a veľa ďalších) ■ Vlastným menom Ignác Zelenka, od polovice tridsiatych rokov písal pod pseudonymom Eugen Vesnin ■ Tieto údaje istotne nepatria do zvyčajnej recenzie, ale uvádzam ich preto, že aj výber z diela, ktorý zostavil František Michalovič, je pretkaný životopisnými údajmi, hľadá zdroje básnikovej inšpirácie, nachádza spojitosti medzi jeho osobnými zážitkami, spoločenskými udalosťami a básnikovou poetickou reakciou, čo uľahčuje hlbšie vniknúť do zmyslu básní ■ Čitateľ si postupne z tkaniva veršov a editorského textu uvedomuje hodnoty Vesninovej poézie aj to, že básnik bol po vojne známy vlastne len medzi zahraničnými Slovákami – v USA, Kanade, Argentíne, Austrálii, Nemecku, že ho preložili do mnohých jazykov – a pritom je doma takmer neznámy, napriek dvadsiatim

skvelým knihám ■ Vesnin má schopnosť vyriešiť originálnu myšlienku, pričom jeho verš zaujme obraznosťou, slovnou hrou i hĺbkou a čitateľ cíti aj múdru osobnosť ■ Hoci je to útlá kniha, znamená vydavateľský počin aj aktuálnosťou – vyšla k stému výročiu básnikovho narodenia a tridsiatemu výročiu smrti ■

Ján Kačala / Jazyk majstrov

Spolok slovenských spisovateľov, Bratislava 2014

Odborná publikácia – a zároveň nie, lebo vychádza zo zaujímavých príkladov a komentuje ich bez vedeckého poučovania, ale s jasným poznaním veci ■ Príklady si autor – excelentný znalec slovenského jazyka a jeho súčasných podôb – vyberá z rozličných poličiek literárnej tvorby ■ Kniha je odborným dielom, ale spôsob jej podania je taký živý, že po nej siahnu nielen jazykovedci, ale aj „jazykári“ na školách, spisovatelia, prekladatelia, novinári, no obávam sa, že opäť nebudú medzi nimi najusilovnejší šíritelia jazykových nemravností – hlásatelia a redaktori masových médií, teda nosiči jazykových epidémií ■ Malé odbočenia od hlavnej témy sú rovnako príťažlivé ako tá cieľová – jazyk majstrov (inotaje vzniku starých slovných spojení, napríklad „mať za lubom“), vzburá ženského pohlavia proti prechyľovaniu, teda koncovke -ová... ■ Autor s obdivom hodnotí knihu Štefana Moravčíka Mágia reči a vracia sa k nemu ešte raz v osobitnej kapitole Moravčíkov jedinečný hold slovenčine ■ Zaujímavá je aj štúdia Literárny jazyk v zrkadle vedy, v ktorej sa autor príťažlivou formou venuje Martinovi Kukučínovi ako tvorcovi slovenského literárneho jazyka na konci 19. storočia, jazyku Márie Bátorovej v jej intelektuálnom románe, modernej próze pre deti a mládež (na príklade diela J. Šebestu), jazykovému posolstvu Tone Revajovej, básnickému Rozhovoru na ulici od Petra Mišáka, prirovnaniam v tvorbe Milana Rúfusa a pod. ■ Kniha graduje štúdiou Majstri básnického jazyka o jazyku, pričom uvádza troch tvorcov s veľkou úctou k reči – Viliama Turčányho, Štefana Moravčíka a Antona Habovštiaka ■

Viera Švenková / Anička – múdra hlavička

Ilustrácie Anna Gajová, výtvarná úprava Anna Chovanová

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2014

Vkusná výpravná knižočka s mottom: Bol raz jeden domček, v tom domčeku izbička, v tej izbičke Anička, na všetko je zvedavá, knižka o tom rozpráva... ■ Tridsaťjeden milých príbehov a ku každému dve, tri, štyri farebné kresbičky, jednoducho krásna ■ Kto pozná autorku, toho neprekvapí pros-

tota príbehov a ľubozvučnosť reči ■ Dialógy detí a Aničky s mamou sa hmýria milými slovnými spotvoreninami, odrážajúcimi prísnu logiku detských hláv ■ Na slovných hračkách a rýdzo detskej logike je založená úsmevnosť čarovnej knižky ■ Vidí sa mi, že Anička – múdra hlavička má niekde blízko Vierky Šenkovej svoju živú a originálnu podobu ■ Nie je podstatné, koľko autorka „odpočúvala“ a koľko domyslela, hlavná vec, že to deti zaujme a Anička sa im stane kamoškou ■

Teofil Klas / Kozmické ticho

Vydavateľstvo Multikultúra v nás, Bratislava 2014

Nie je to čítanie na náhodnú voľnú chvíľu ani v pauze medzi večerou a filmom na obrazovke – lebo sotva sa nájde báseň Teofila Klasa (vlastným menom Jozefa Zavarského), ktorá by sa dala plnohodnotne prečítať (premeniť na čítanie) bez sústredenia a pohody ■ Klas, alias Zavarský, tejto jesene sedemdesiatpäťročný, je totiž hlbavý básnik, s neuveriteľnou zásobou slov, ktoré dostáva do prekvapujúcich spojení, keď si však spojenie uvedomíte (vyľúštite), vyčarí sa vám obraz, myšlienka, proroctvo, až žasnete ■ Keď si dnes človek listuje (s prepáčením) povrchnú súčasnú tlač, až sa mu veriť nechce, že tento vzdelaním prírodovedec v podstate celý čas, ktorému sa vravieva aj tvorivý život, strávil ako redaktor Technických novín ■ Ešte väčším prekvapením pre menej informovaného čitateľa je, že jeho básnické zbierky – ak si odmyslíme výber z mladíckych prvotín Zaklínadlo (nakoniec kniha aj tak nevyšla, nepasovala nastupujúcim normalizátorom) – majú zrod po roku 1988 ■ Rozohnaná demonštrácia veriacich na jar roku 1988 na bratislavskom Hviezdoslavovom námestí akoby bola pre básnika impulzom – začali sa na Božom svetle objavovať jeho básne, najprv v ilegálnom časopise Rodinné spoločenstvo, potom už husto za sebou išli zbierky, ktorých je dodnes úctyhodných dvadsaťdva ■ A to som nespomenul jeho samizdatové bibliofílie, ktoré vydáva už veľa rokov, v dvadsaťkusovom náklade – a tých titulov bolo dosiaľ neuveriteľných stopäťdesiat – s vlastnou grafikou, na vlastnej počítačovej tlačiarňi, s vlastnými ilustráciami a vlastnou roznáškou priateľom ■ Aj túto knihu si ilustroval a upravil sám ■

Elena Horváthová-Čisáriková – Peter Valo / Nezostalo po nich ticho 3
Forza Music, Bratislava 2014

Tretí zväzok zaujímavého, čitateľsky príťažlivého a potrebného knižného projektu, ktorý bez bulvárnej kontaminácie pripomína už nežijúce populárne

osobnosti slovenskej kultúrnej, zábavnej a športovej scény ■ Prvé dva zväzky, vydané v rokoch 2009 a 2010 (autormi boli navyše Jana Hevešiová a Roman Slušný), priniesli portréty dovedna dvadsiatich štyroch známych či dokonca legendárnych postáv, ktoré nás opustili (J. Filip, S. Radič, P. Juráš, F. Dibarbora, I. Krajíček, Z. Kolínska, K. Duchoň, V. Müller, G. Valach, M. Dočolomanský, D. Hergott, K. Spišák, R. Oláh, J. Berky-Mrenica, L. Poppová, M. Pietor, O. Nepela, V. Dzurilla, D. Pašek, E. Galanová, V. Jamnická, J. Urban, V. Šikula ■ V treťom zväzku, o ktorom je reč, Peter Valo portrétoval Slava Záhradníka, Viliama Polónyiho, Ivana Rajniaka, Katarínu Kolníkovú, Ctibora Filčíka, Albína Brunovského a publicistu pátra Antona Hlinku, „slovenskú Twigy“ Evu Kostolányiovú, Jána Roháča, Tatianu Hubinskú, Júliusa Satinského a Pavla Demitru ■ Autori sa nespoliehali na dobovú tlač, ktorá im, zdá sa, ani nebola vážnym informačným zdrojom, ale hľadali pramenné informácie – v rodine, medzi bývalými spolužiakmi, v kruhu priateľov a kolegov, v korešpondencii, všade, kde sa dalo, aj v diele svojich hrdinov ■ Svedectvom toho je i zaujímavý výber snímok z ich života, nepoznané fotografie, voňajúce súkromím ■ O výbere postáv možno v podobných prípadoch vždy diskutovať, ale aj v tomto prípade by to bolo mlátenie prázdnej slamy – každá postava z doterajších tridsiatich šiestich v troch zväzkoch titulu si to nesporne zaslúhuje, ostatné bolo už len vecou autorov, ich vzťahu k „hrdinom“, možno aj sympatie, ale predovšetkým miery dostupnosti informácií ■ Žiaľ, život je už taký, vydavateľstvu i autorom prináša stále námety na ďalšie zväzky cyklu, márne by sme si priali, aby to tak nebolo, reálnejšie je zaželať, aby pokračovali: slovenskú osobnosť nie je neskoro poznať hoci aj po rozlúčke s ňou, to len pozlátkové celebrity sa vtierajú do pozornosti každý deň ■

PETER PIŠŤANEK
RUKOJEMNÍK
(LOKOMOTÍVY V DAŽDI)
 SLOVART, BRATISLAVA 2014

PETER MRÁZ

Román *Rukojemník* je pôsobivým vykreslením detského sveta hrdinu, ktorý je po kvapkách deštruovaný invetívami komunistického režimu. Jeho dej sa odohráva v obci Devínska Stará Ves, ležiacej na dotyk od zadrôtovaných, strelnými zbraňami pred možnými narušiteľmi chránených československo-rakúskych hraníc v rozmedzí rokov 1967 – 1968.

Jeho hrdinom je v tom čase osemročný Peter Achberger, potomok starej bratislavskej rodiny, ktorá sa v päťdesiatych rokoch 20. storočia musela z ideologických príčin z hlavného mesta vysťahovať. Jeho rodičia emigrovali do Rakúska a on ostal v ČSSR žiť so starými rodičmi. Stal sa totiž rukojemníkom, nedostal výjazdnú doložku. Ak by sme chceli napodobniť štýl niektorých častí Pišťankovho románu, vysvetlili by sme na tomto mieste, čo je výjazdná doložka... atď. Ale to je jediná očividná slabina Pišťankovho románu. Je zrejmé, že ide na vrub snahe priblížiť reálie danej doby súčasným mladým, menej ako tridsať- až tridsaťpäťročným ľuďom.

Okrem toho sa román *Rukojemník* hmyří dobovými reáliami, je ich na priestore jednej obce, jednej, hoci aj dobre zá-

sobenej, krčmy patriacej Jednote možno až priveľa, čo má zrejme vzbudiť v starších čitateľoch sentiment typu „bolo to naše detstvo“. Táto slabina je však vlastne ľudsky krásna, hoci pokojne by na vzbudenie sentimentu stačila aj väzba knihy, pripomínajúca niekdajší lístok na vlak. Peter žije obklopený deťmi, ale zmáha ho živelná túžba po rodičoch. Prežíva odievaný do západných vecí, hrajúci sa so západnými hračkami, počúvajúc protirežimistické reči svojho deda, súčasne je ale konfrontovaný s deťmi, ktoré nič z toho materiálneho ani ideologicky komunizmu opozitného nepoznajú. A to nielen s deťmi bežnými, ale aj s deťmi miestnych pohlavárov. Najmä s Ferkom Glanzom, synom predsedu MNV, na ktorého popud Peter Achberger nesmel vycestovať. Život detí je plný hier, sporov, črtajúcich sa lások, ale aj plný tlaku režimu na ne. Peter Pišťanek, našťastie, nie je obyčajný happyendový tvorca, jeho román má aj ťažké stránky, dotýkajúce sa prežívania človeka.

Smrť dieťaťa ako fenomén dodnes obchádzaný, udavačstvo a konšpirácie prestúpené do života mladého človeka staja za prečítanie. Ak sa ale Umberto Eco v doslove k románu *Meno ruže* snaží čitateľa viesť do labyrintu (do)vysvetlení, z ktorých sa mu neraz zakrúti hlava, len aby ho presvedčil o tom, že ním vytvorený postmoderný text je meandrovitým riečiskom a porozumieť mu značí vojsť

doň pripravený hoci aj na neočakávané medzitekstové prepojenia, my v našej recenzii nebudeme ako slovenský spisovateľ Peter Pišťanek, ktorý je v (do)vysvetľovaní kontúr svojho nového románu Rukojemník k čitateľovi podobne „ústretový“.

Neprezradíme záver, ba nenačrieme hlbšie ani do deja. Pristavíme sa však pri jednej zaujímavosti: Peter Pišťanek v nedávno zverejnenom rozhovore pre denník SME sa dušuje, že ani jedna z postáv jeho novej knihy Rukojemník rozhodne nie je Fredym Špáršvajnom, ústredným hrdinom jeho legendárneho úspešného trojdielneho románu Rivers of Babylon z deväťdesiatych rokov 20. storočia. V tom istom rozhovore súčasne dodáva, že v koncepte Rukojemníka, pôvodne nazvanom Lokomotívy v daždi (odtiaľ prerušovanou čiarou na prednej strane väzby knihy uvedený podtitul), dejovú líniu tejto postavy rozvíjal, aby ju na radu svojho priateľa napokon z neho nemilosrdne vyčiarol, a tým dal definitívne na známosť, že žiaden štvrtý diel epepeje o živote niekdajšieho kuriča, veksláka, pasáka a hoteliéra v jednom sa nielenže napísať nechystá, ale že nie je ním ani román Rukojemník, ktorý by – ak by sme autorovmu presvedčaniu neverili – tvoril nultý bod, z ktorého Fredy Špáršvajn vyrazil do svojho búrlivého života.

Kto teda je v románe Rukojemník Fredym, ak by sme sa predsa len nechceli dať presvedčiť tvrdením Petra Pišťanka? Hulvátsky sa správajúci syn pohraničníka Jaro Bašta? Alebo ním mal byť syn Ferko Glanz? Čitateľ si isto vyberie, obe postavy majú s Fredym čosi spoločné. Ale pokojne môže Pišťankovmu ex post (do)vysvetleniu aj dôverovať – ako aj tomu, že najskôr vznikol film Rukojemník v réžii Juraja Nvotu, v ktorom si sám Pišťanek aj

zahral, až následne na jeho základe bol rozpracovaný príbeh do výslednej románovej podoby, ako o tom píše Pišťanek v doslove k románu. Ale je to vôbec na porozumenie textu románu podstatné? Nie je to len hra s čitateľom? Iste je, myslíme si. A nie sme sami.

ANNA KILIÁNOVÁ
ŽENA Z CIGARETOVÉHO
PAPIERA

KOLOMAN KERTÉSZ BAGALA,
BRATISLAVA 2014

SILVIA OSLOVIČOVÁ

Anna Kiliánová (1981) sa narodila v Brezne, žije v Bratislave. Literárne sa predstavila ako finalistka súťaže Poviedka 2009. V nedelnej prílohe denníka Pravda jej vyšlo niekoľko textov. Napisala scenár k filmu Intrigy podľa jednej z poviedok a minulý rok jej vyšla kniha pre deti Obed s dramom s vlastnými ilustráciami.

Žena z cigaretového papiera, názov zbierky deviatich poviedok a zároveň jedna z postáv, ktorej hlava sa môže vzniesť nad ulicu a plašiť vrany. Kresba anekdotického charakteru na obálke je súčasne obrazom figúrky či siluety postavy takej tenkej a poddajnej, že ju odfúkne aj vietor. Autorka predstavuje postavy, ktoré sú modelovateľné, ohybné a dajú sa ľahko formovať na stránkach jednotlivých poviedok. Nerobí rozdiel v rozprávačovi, býva ním dieťa, tínedžerka, muž i žena. Pri čítaní som našla pár momentov, ktoré človeka na chvíľu zastavia, pobavia (smejúci sa pes, šušlavý deduško) i vydesia (odseknuté prsty na nohe).

Autorka vychádza z každodenného života a z jeho stereotypu, ktorý svojským

spôsobom pre čitateľa „okorení“. Každá poviedka je sujetovo iná. V prvej poviedke s názvom Zákon poverčivosti je rozprávaním malé dievčatko žijúce s neustále sa hádajúcimi rodičmi. Jej nevinný detský svet sa stretáva so svetom dospelých, ktorých ľúbi, a vo svojej detskej naivite podlieha predstave, že pokiaľ vykoná vymyslené rituály (zje živé slimáky), rodičia sa nebudú viac hádať. Jej snaha sa každým dňom stupňuje. Keď otec ochorie, prichádza u nej ku skratu a dieťa si pod vplyvom okolností odsekne rýlom prst na nohe. Zúfalý detský čin, ktorý vyznieva pre čitateľa dosť hrozivo. A tu nastáva zlom v ráciu, ktorý ma prekvapil. Racionálne riešenie problému, ktoré by sme očakávali, je, že rodičia odvezú urýchlene dcérku do nemocnice. Absurdne si jej čin nikto nevšímne a dievčatko si pod vplyvom vymysleného rituálu postupne odsekáva ďalšie prsty. Čo sa autorka snaží povedať? Prečo si zvolila detskú postavu? Detský svet je nevinný, tzv. tabula rasa, a takýto čin je pre čitateľa neprehliadnuteľným výbuchom emócií hladajúcich oporu v absurdnom rituáli. Nevšímavosť zo strany rodičov zaoberajúcich sa iba svojimi hádkami je zarážajúca. Môžeme to chápať ako psychologickú výstrahu pre rodičov s odkazom: venujte sa svojim deťom? Takéto otázky mi vírili hlavou, až kým som neprišla k ďalšiemu zvratu: „Každý večer sa prsty snažili dostať na pôvodné miesto. Narážali do kože, putovali medzi kosťami, snažili sa pretlačiť pomedzi prstenník a malíček, no nedarilo sa im to“ (s. 13).

Putujúce odseknuté prsty nanovo narástli a usilujú sa vrátiť na pôvodné miesto. Buď je už postava v delíriu a blúzni, alebo autorka využíva prvky fikcie ako predobraz k ďalším poviedkam a zároveň tým vedome narúša hranice reality.

Každá poviedka je teda sujetovo iná a po prečítaní ďalších textov som sa utvrdila v myšlienke, že spoločnou črtou všetkých je snaha o prekonávanie stereotypu a pohrávanie s myslou čitateľa prostredníctvom bizarností. Kiliánová nabáda uvoľniť sa zo zabehaných kolají, opustiť realitu a vnímať svet oveľa voľnejšie. Osloboď myseľ a nechaj prúdiť čistý vzduch do monotónneho spôsobu života. Svet postáv je naším svetom, ale vďaka zvláštnym situáciám, ilúziám sa narúšajú hranice reality a búrajú sa zákony, ktoré ako neviditeľné nitky zväzujú našu myseľ. Dievčatko z prvej poviedky sa z poverčivosti „vylieči“, keď nastúpi do internátnej školy: „*Povier a rituálov som sa celkom zbavila. Začínam žiť celkom iný život v oveľa rušnejšom a úžasnejšom svete*“ (s. 13).

V poviedke Žltá rieka je protagonistkou Klára trpiaca nadváhou. Je ideálnou postavou predstavujúcou existenciu v stereotype. Jej život plynie v jednotvárnosti. Delí ho medzi prácu a domov. Má však to, čo nikto iný. Psa Staloneho, dedičstvo po nebohom otcovi, ktorý jej robí spoločnosť. Je starý, no výnimočný tým, že sa „chechtá“ nanešťastie pre Kláru a jej milostný život v nesprávnej chvíli: „*Chep, chep, checheche. Stalone sa drhol slinami a chlpmi, ktoré mu napadali do papule. Anton sa rýchlo pozapínal. Veľkými krokmi vycúval k dverám bytu*“ (s. 38 – 39).

Opäť si môžeme všimnúť, ako autorka aj do tejto poviedky šikovne zakomponovala iracionálny prvok. Smejúci sa pes je unikátom, no v texte sa nad ním nikto nepozastavuje. Nie je výnimočný a nechodia s ním na výstavy ako s cirkusovou atrakciou. V popredí sú vzťahy (matka – dcéra, Anton – Klára, nebohý otec – Klára) a emócie (sklamanie, sklúčenosť, sebaľútosť, nádej) tučnej Kláry. Psík spĺňa

svoje poslanie ako rekvizita v divadelnej role. Dokonca by som mohla povedať, že niektoré situácie odľahčuje a jednotlivým pasážam dodáva na grotesknosti. Klára a psík sa dopĺňajú. Ona je posudzovaná a odmietaná vlastnou matkou a sestrou pre nadváhu, čo u nej vyvoláva depresívne stavy, a psík plní funkciu ako zábavný odľahčujúci element pre čitateľa. Autorka nekladie medze fantázii a pri čítaní nasledujúcich textov sa mi vynára spojitosť s rozprávkou. Kiliánová siahla tam, kde by sa mohla začať prvá myšlienka rozprávky určenej pre dospelých. Neživé predmety si so samozrejmosťou osvojujú ľudské vlastnosti. Príkladom je poviedka s názvom Slivka, kde sa zabehnutá kôstka slivky správa ako človek. „*Na druhý deň som zašla do japonskej reštaurácie. Potrebovala som si ju udobriť. Objednala som jej plný tanier mušlí. Zachvela sa. Na polces- te k žalúdku si to rozmyslela a vrátila sa späť.*“ (s. 99).

Kôstka zo slivky, podobne ako smejúci sa Stalone a odseknuté prsty, spôsobuje svojmu majiteľovi ťažkosti. Kôstka je nechceným spoločníkom svojej majiteľky. Napriek tomu sa usilujú o istú symbiózu a rovnováhu vo vzťahu, hoci sa kôstka správa ako výmyselné dieťa. Autorka dáva svojej predstave voľné pole a myšlienku doťahuje na hranu, z kôstky vzklíči výhonok (v útrobách tela) a protagonistka si z ucha vytrhne zelený lístok. Opätovne sa nemôžem ubrániť tomu, že rozprávkový motív má silný podtón a spolu s prvkami fikcie dotvárajú konečný umelecký výsledok konkrétneho textu i celej zbierky. Ako sa skončí príbeh so slivkou, zámerne kvôli čitateľom nespomeniem.

Postavy v zbierke sú výnimočné a neprehliadnuteľné. Ich osud podlieha vonkajším a vnútorným okolnostiam, na kto-

ré sa autorka pozerá ako cez zväčšovací skličko, preto nositeľov príbehov nemôžeme zaradiť pod pojem tuctoví ľudia. Majú podobné, no zároveň iné typy životných situácií, ktoré čitateľa na okamih oslobodia od starostí. S niektorými sa čitatelia môžu stotožniť, iné by sme mohli pocho-piť ako bláznovstvo. Postavy akoby sa hojdali nad rozbúreným oceánom a my podvedome čakáme, či si doň neskĺznu zaplávať. Myšlienka hľadania rovnováhy, symbiózy, lásky, pokoja a pochopenia samého seba narážajú na erupcie zmyselnosti, sexuálnosti, ironickosti a hádok.

Autorka pracuje s motívom rodinných a medziludských vzťahov (otec – matka – dieťa, matka – dieťa, sused – suseda, dedinčania – obyvateľ obce), kde je rozprávačom dieťa alebo dospievajúci, alebo sa čitateľovi prihovárajú dospelí so svojimi komplexmi a problémami. V poviedke Medvede necháva Kiliánová svojho hrdinu prejsť detstvom, aby sa nám neskôr prihovaril ako dospelý. Takto získavame viac pohľadov na svet. Chlapec sa v detstve hrá, že pitve medvedíka. Jeho hra vyvoláva búrku pozitívnych i negatívnych reakcií. Kým matka ho chváli a podporuje, babka ho má za psychicky narušeného a jeho hru pokladá za stratu času. Viacgeneračný pohľad je obohacujúci, humorný aj ironický. Často počujeme medzi dospelými výrok: Ty si ale dieťa! alebo Dospej konečne! Skrsla mi v hlave myšlienka, či práve takým „nedospelákom“ nie je aj predstaviteľ poviedky, keďže absurdná situácia sa končí v rovnakom štýle, v akom sa nesie celá próza.

Rozmanité prózy útlej knižky našli námety v ľuďoch, nie sú jednotvárne, čo je ich pozitívum, pretože čitateľa nebudú nudiť. Rozveselia ho vtipné obrazy a prekvapí ho schopnosť, s akou autorka nechá

kyvotať svoje postavy na hranici rozumu a preludu. Boj proti stereotypu, samotné postavy, stopa rozprávky, fikcie a štýl podania sú silnými stránkami Ženy z cigaretového papiera.

**TATIANA MACKOVÁ
MILICA A KNIEŽA**

ARTIS OMNIS, ŽILINA, 2014

MILOŠ FERKO

„Oči jej žiarili, keď si k nej líhal. Privítala ho žiadostivo, s tichým stonom slasti, ktorý jej Samo ukradol z pier dlhým bozkom v okamihu, keď s rastúcou silou sýtil svoju vášeň jej krásou“ (s. 150). Samo, potomok franským kráľom Chlotarom vyvraždenej rodiny, ohrozujúcej legitímny nárok panovníka na trón, vyrastá v ústraní vychovávaný slovanskou pestúnkou. Chlotar dieťa ušetril v návale milosrdenstva. Po rokoch, keď v rozpakoch zisťuje dôvod, začína sa mu v hlave črtat plán. Východnú hranicu ríše ohrozuje Avarský kaganát. Lúpežní kočovníci však okrem Frankov pustošia aj územia usadlých Vinidov/Slovanov. Závislí roľníci sa začínajú proti uzurpátorom búriť. Sú však nejednotní. Chlotar sa rozhodne, že im dodá na boj proti Avarom zbrane a vodcu, ktorý mu je zaviazaný. Teda mladého Sama. V tej chvíli panovník zároveň zistí, prečo dal dieťa do opatery práve slovanskej pestúнке. Nijaká franská žena by do hôr medzi pozostatky zaostalých ľútych Keltov nechcela ísť. Keby však mládenčovi pridelil Keltku, splynie s okolím. Nie, chlapča si musí udržať odlišnosť. Lebo zámer bol, skôr než skrsol v mysli, dávno pred predtuchou rodil sa príbeh.

Poznáme to všetci z učebníc dejepisu. Hrdina sa stal slávnym, keď zmocnel, za-

ložil hradisko zvané Vogastisburg, ktoré sa spolu s centrom ríše nachádzalo na území dnešnej južnej Moravy, severného Rakúska, juhozápadného Slovenska, severozápadného Maďarska. Samo bol pôvodom Frank s nemeckými alebo francúzskymi jazykovými koreňmi, unesený slovanský potomok pradávnych mocných tunajších kniežat, omylom za Slovana považovaný Avar vychovaný tamojšími slovanskými emigrantmi na svoj obraz, ku katolicizmu konvertovavší Kelt, tehlička základov stavby štátnosti...

Mládenec odchádza na ďaleký divoký východ. Okrem kvalitných značkových franských zbraní obdarený jazykovou výbavou adoptívnej mamy Ravany a jej talizmanom, kvetom zasväteným bohu Perúnovi. Prichádza na územie Slovanov krátko po zúrivom boji kniežata Veliča proti nájazdníkom. Udatný Slovan síce útok odrazil, no budúcnosť nevidí ktovie ako ružovo. Prišiel o päť mužov, a Avarov je mnoho. Vzdávať sa však nemieni. Kagan totiž pred časom počas jednej výprav znásilnil Veličovu ženu Verenu. Dáma v dôsledku stretnutia porodí chlapčeka s očividne cudzími črtami tváre. Vodca Slovanov škrípe zubami (pre istotu potichu, aby sa zasa nevrátili Avari), no pretože je rozumný a milujúci a uvedomuje si, že chlápä za nič nemôže, rozhodne sa, že ho vychová. Svoju nenávisť však presmeruje a sústreďí správnym smerom, navonok proti nepriateľom. Silu vzdoru voči Avarom posilňuje aj nádej v podobe prorockého sna o príchode muža, vyvolenca bohov, ktorý sa zjaví z dialok a ukáže, nielen jemu, správnu cestu.

Samo sa teda ocitá na scéne v správnom okamihu. Ponúkne Slovanom zbrane a v tejže chvíli sa zjavia i zvedovia so správou o výprave avarského kagana na

územie Byzantskej ríše. Naplánovanej na základe správy zradcu Raslava, krvájúcej kaliky a strýka Veličovej manželky, o zúfalstve Slovanov. Posmelený slabosťou protivníka odoberá sa súper lúpiť inam. Hoci nevedno, či by neurobil lepšie, keby zaútočil znova a dokončil začaté. Lenže kočovníci sú po prvé hlúpi, po druhé netrzepliví (preto neschopní usadiť sa), po tretie chudobní/ziskuchtiví, takže ak krátko po vylúpení osady nie je v nej nič, nebudú predsa útočiť nezištne iba pre strategické zámery. To by predsa pohynuli od hladu. Odchádzajú logicky za koristou do bohatších krajín na juhu aj a najmä preto, že – po štvrté – sú krvilačnými zápornými hrdinami nesporne (pozri vyššie pasáže o znásilnení) zvrhlých chútok. V dôsledku spomenutého teda v blízkom tábore zostala sotva polovica posádky bez hlavného vodcu. Nepriateľ je oslabený, treba využiť príležitosť. Keď sa núka. Pravdaže, ani Samo nezaváha a pridá sa. Aby sa popredvádzal pred Veličovou sestrou Milicou, do ktorej sa počas večere zamiloval. Ona doňho takisto. Takže oheň je na streche. Aby chatrč od vášne nezhořela, skôr než si pár postaví vlastnú, Samo sa poberá do boja. Správa sa udatne, zabije kaganovho zástupcu tuduna. (Tudun je titul, nie meno. V románe sa avarske mená nevyskytujú, autorka, vcelku rozumne, sa vyhla vymýšľaniu exotických krkolomností.) Pretože po kaganovom návrate sa dá očakávať pomsta, Samo sa poberie k Frankom po ďalšie zbrane. Už prinesené necháva na mieste, pričom sa však nezabudne poistiť kúpnopredajnou zmluvou spísanou na pergamene. Slovania totiž ešte nezaplatili, lebo boli vylúpení, takže nemali čím. Keďže však medzitým prepadli Avarov, situácia sa zmenila, Samo po návrate očakáva podiel z koristi. Okrem

zlepšenia výzbroje navrhne posilniť bojaschopnosť oddielov zjednotením síl kmeňov. Ktoré dovtedy aj trocha nesúhlasili, no predovšetkým im nezišlo na um, že by tak mohli vykonať. Teraz už áno, lebo prišiel Samo. Je nesporne vyvolený. Chráni ho talizman Perúna. Medziiným pred zákernou strelou z luku Avarov. Tí sa medzitým od Raslava do počuli nielen to, čo sa stalo, ale najmä to, kto je pôvodcom činu. Raslav sa so zvestou ponáhla, pretože je zamilovaný do Milice a po príchode vyvoleného nemá šancu. Takže sa rozhodne spojencov využiť na vybavenie účtov. Počas jeho neprítomnosti, keď Slovania počítajú korisť od Avarov a zvažujú, či jej bude dosť na nákup kvalitných značkových franských zbraní, ktoré sa v boji nelámu, však mladý šuhaj v chatrči ničomníka nájde mešce plné úplatkov. Velič sa dovtipí, odkiaľ vietor vane, a poberie sa Samovi na pomoc. Prichádza akurát včas na to, aby zachránil oddiel hrdinu pred presilou a dozvedel sa, že Samo sa už zachránil, lebo sa mu nedopatrením uvoľnila šnúrka na krku, zohol sa po talizman akurát v okamihu výstrelu. Odvtedy je jeho vyvolenosť nesporne potvrdená... Vyústenie si vychutnajte sami.

Román tvorí prvú časť plánovanej triológie Nitky osudu, v ktorej autorka podla vlastných slov „*prítlačlivou formou odkrýva doteraz nepoznané stránky života slávnych postáv našej histórie*“. Tatiana Macková už napísala fantasy novelu Pán lesov a prózu z čias križiackej výpravy pod názvom Piate prikázanie. Jej debut v žánri historickej romancy považujem za vydarený. Napriek miestami (pozri vyššie) naivnejším prvkom dejovej štruktúry Macková motivuje postavy síce jednoducho, no presvedčivo a uveriteľným spôsobom. Príbeh je vyzroprávaný čisto, hutne,

so zmyslom pre atmosféru. Prozaička je účelne štylisticky striedma, šetrí pátosom i nadbytočnými emóciami, ktoré kaličia historické romancy Jany Pronskej. Milica s jankou na pravom líci pôsobí milo. Nie však prostoducho. Som pevne presvedčený, že neskôr, keď bude mať Samo podľa svedectva Fredegarovej kroniky (úryvok priložila prozaička za text diela) žien dvanásť, so štatútom najstaršej povláadne zvyšku pevnou rukou. Nuž tak. Pretože ľudská krv nie je voda, cmar, tobôž tehlička základov štátnosti, Mackovej variant osudov kupca, ktorý si na zelenej lúke vedľa kráľovstva založil vlastný štát, nie sme schopní dokázať, ale ani poprieť. Iba ak pocítiť. Napokon, samotná tvorkyňa čitateľov v prológu vystríha: „*Rovnako ako renomovaní svetoví historici ani tento príbeh neodhalí pravdu. No čo ak predsa? Veď sa všetko pokojne mohlo stať aj takto...*“

PETR SÍS
PILOT A MALÝ PRINC.
ŽIVOT ANTOINA
DE SAINT-EXUPÉRYHO
PRELOŽILA ALENA
REDLINGEROVÁ
SLOVART, BRATISLAVA 2014

MARTINA PETRÍKOVÁ

„*A keď tadiaľ náhodou budete prechádzať, naliehavo vás prosím, neponáhľajte sa, čakajte chvíľu tesne pod hviezdou! Ak potom príde k vám dieťa, ak sa bude smiať, ak bude mať zlaté vlasy, ak nebude odpovedať, keď sa ho budete pýtať, ľahko uhádnete, kto to je*“ (Antoine de Saint-Exupéry). A hviezdy sa „exupéryovsky“ ešte vždy tichučko smejú, hovoria o človečom štastí,

a len niekedy sa „*pätsto miliónov zvončekov mení na slzy*“...

Životný príbeh Antoina de Saint-Exupéryho naposledy „zaznamenal“ – napísal a nakreslil – Petr Sís. Autor je medzinárodne uznávaným spisovateľom pre deti, ilustrátorom, grafikom a tvorcom animovaných filmov. Za knihu *Strom života* (2003, české vydanie – 2004), ktorá bola prvýkrát vydaná v New Yorku, získal zlatú medailu Ragazzi Award na Medzinárodnom veľtrhu detskej knihy v Bologni. V českej jazykovej verzii bola ocenená v súťaži o Najkrajšiu knihu Českej republiky i cenou Spolku grafikov Hollar. Petr Sís je autorom viac ako dvadsiatich kníh pre deti (v českom vydaní sú známe *Podivuhodný príbeh Eskymo Welzla*, 1993, české vydanie – 1995, *Tři zlaté klíče*, 1994, české vydanie – 1995, *Tibet – Tajemství červené krabičky*, 1998, české vydanie – 2005 či naposledy vydaný symbolický príbeh *Ptačí sněm*, české vydanie – 2011). Medzi najznámejšie z jeho kníh pre deti patrí autobiografická kniha *Múr*. Ako som vyrastal za železnou oponou (2007, slovenské vydanie – 2007, české vydanie – 2008), ktorá načrtáva problém nesamozrejmosti slobody v súčasnom svete.

Ďalší zo zaujímavých počínov je zviazaný s Antoinom de Saint-Exupérym, ktorý ako letec i spisovateľ vstúpil do Sísovho rozprávania o „*veciach medzi nebom a zemou*“, ale vlastne aj o lietajúcich strojoch a ich pristátiach i stratách v dobrých časoch či v nečase...

Autor *Citadely* (1958, české vydanie 1974) píše: „*A pochopil jsem tu podstatnou věc, že je především nutné vybudovat loď, vystrojít karavanu a vystavět chrám, který je trvalejší než člověk. A plní radosti se budou potom směřovat za cosi cennějšího, než jsou oni sami. Zrodí se malíři, sochaři,*

rytci a ciseléri. Nečekej však nic od člověka, jestliže nepracuje pro věčnost, ale jen pro vlastní život“ (Exupéry, 1974, s. 29). A životom i dielom dokazuje či dokazuje, že vystavať chrám, postaviť „lietajúci stroj“, vyletieť k hviezdám a „mať ruky plné hviezd“ môže byť tým zrnkom piesku, ktoré zaváži vo večnosti a pre večnosť...

Petr Sís reflektuje životný príbeh zlatovlasého chlapca Antoina, počnúc jeho narodením v prelomovom roku (29. júna) 1900 – vo väzbe na symboly/obrazy (galského) kohúta, (mýtického) okridleného koňa (symbolu umelca, fantázie; súhvezdie), jablka zo stromu (poznania), motýľa (symbolu premeny a duše) – až po jeho odchod či stratu počas prieskumného letu (31. júla) v roku 1944, keď si možno „našiel svoju vlastnú žiarivú planétu niekde blízko hviezd“ (Sís, 2014).

Dobu objavov autor sprístupňuje prostredníctvom obrazov fantastických, ale aj realistických nákresov lietajúcich strojov (Éole, Wright Flyer I, Flyer, Blériot XI, Farman F. 40, Sopwith, Bruguet 14, Latécoère 28...) a práve tie sprevádzajú v čase Antoina de Saint-Exupéryho.

Fragment rodokmeňa exupéryovskej rodiny naznačuje, aký bol Antoinov pôvod a ako sa formovali jeho záujmy. Záujem o lietanie sa pretavil do hľadania ciest, ktoré vedú k stanovenému cieľu a Exupéry sa stáva po odchode z armády mechanikom a neskôr letcom, prepravujúcim poštu. Letecké skúsenosti sa pretavia do rozprávania leteckých historiek (prvá poviedka Letec je datovaná rokom 1926) a napokon aj do románovej tvorby. Petr Sís si vyberá tie z faktov, ktoré považuje za kľúčové vo vzťahu k Exupéryho leteckej kariére, ale čiastočne uvádza Exupéryho literárne diela, aj keď sa ich interpretácie nezmočňuje. Avšak do vzťahu

medzi sebou vstupujú „body“ (mys Juby, argentínska pobočka Aéropostale) na mapách Európy, západného pobrežia Afriky či Južnej Ameriky a ich „príbehy“ – Pošta na juh (1929), Nočný let (1931), Zem ľudí (1939), Vojnový pilot (1942), Malý princ (1943), List rukojemníkovi (1943).

Sís reflektuje aj výnimočné postavy letcov-priekopníkov a zásadné letecké udalosti, a tak sa grafická kniha stáva aj ponukou na zážitkové čítanie encyklopedických informácií. Medzi ne sú vrdzované zaujímavosti z Exupéryho dobrodružného leteckého života či z rodinných a politických dejov (rýchlostný let Paríž – Saigon, priateľstvo s Léonom Werthom, zoskok padákom z Eiffelovej veže, vojnový pilot po vypuknutí druhej svetovej vojny, odchod do New Yorku...). Aj keď sa k faktom zo života Antoina de Saint-Exupéryho priradí informácia o 31. júli 1944, keď letec štartoval z Borga na Korzike, aby fotografoval nepriateľské pozície východne od Lyonu, a už sa nevrátil, tak autor vzbudzuje v duchu poslstva Malého princa nádej na Exupéryho dosahovanie blízkosti hviezd...

A ešte jedna zaujímavosť: „Kamkoľvek šiel, vždy mal pri sebe rukopis románu Citadela“ (Sís, 2014). A ešte pár slov o jednej nezavršenej ceste k hviezdám, teda o človeku zo zeme ľudí, ako ho videl letec a spisovateľ, ale vlastne „len“ pár slov z nedokončeného románu: „Nad jedným z nich jsem se zamyslel. Byl slepý a navíc přišel o nohu. Byl velmi starý, blíž k smrti, při každém pohybu zasténal jako kus starého nábytku a odpovídal jenom pomalu, protože při svém vysokém stáří už nedokázal jasně hovorit, ale v tom, zač se směňoval, byl čím dál zářivější, jasnější, chápavější. Dosud totiž pokračoval svými roztřesenými rukama v práci, kte-

rá se měnila v elixír čím dál jemnější chuti. A tak nádherně unikal ze svého starého, zkornatělého těla a byl čím dál tím šťastnější, nezranitelnější. Čím dál tím nesmrteľnější. Ruce měl plné hvězd a vůbec netušil, že umírá..." (Exupéry, 1974, s. 30).

Aj takto – s hviezdami v dlaniach – znie ich hudba, hudba päťsto miliónov zvončekov... A hviezdy sa ešte vždy tichučko smejú, hovoria o ľudskom šťastí a len niekedy sa „päťsto miliónov zvončekov mení na slzy“. Ak odíde človek, ktorý v nás zasadil semienko hviezdneho prachu a pripomínal: „Kulturním človekom je predovšetkým tvúrca, ktorý se obrozuje skrze svůj předmět a stává se věčným, a proto se nebojí smrti. Kulturním človekom je také ten, kdo bojuje a směňuje se za říši. Ale ten, kdo sám nic nevytvořil, může své oči živit samou dokonalostí a obklopit se přepychem nakoupeným u kupců, a stejně to bude marne“ (Exupéry, 1974, s. 31). Ak odíde človek, ktorý uveril vo Večnosť: „Pane, přicházím k tobě, neboť v tvém jménu jsem obdělával zemi. Ty zasej zrno. Já jsem postavil chrám. Na tobě je, abys ji zapálil. Já jsem postavil chrám. Na tobě je, abys zabydlel jeho ticho“ (Exupéry, 1974, s. 196).

Kniha Petra Sísa – spisovateľa a ilustrátora – je grafickou knihou, výpoveďou o jednom nevšednom kultúrnom, pretože tvorivom ľudskom živote. Ilustráciami Petr Sís reaguje na faktické poznanie o živote letca Antoina de Saint-Exupéryho, ale zároveň ho čiastočne prerastá pokusom o identifikovanie a načrtávanie jeho symbolického plánu. Pointilistický štýl, expresívnejšia výpoveď o druhej svetovej vojne, nákresy lietadiel sa konfrontujú s belasými plochami dovedna splyvajúcej Zeme a neba, aby obraz prehovoril o jednom z dedičov, ale vlastne o tvorcovi posolstva Malého princa...

Neil Gaiman je výborný rozprávač. Jeho rukopis sa vyznačuje svižnosťou a dynamikou, ktorú nezaťažuje ornamentalistická deskriptívnosť, prehnaná nihilistická monologickosť ani nič podobné. Šetrí slovom, a preto používa vždy plnovýznamové vety. Napriek tomu je všetko zrozumiteľné a aj iracionálne skutočnosti sa dajú vďaka dobrým indiciám v predstavách čitateľa dostatočne vymodelovať. Autorove dejové koncepty sú zakaždým originálne a prekvapivé – rovnako v úvode ako v závere. Necítiť z nich na všetky strany okaté literárne inšpirácie. Toto všetko platí aj o knihe *Anansiho chlapci* (pôvodné vydanie 2005).

Menovaný román patrí k takým, ktorých príbeh sa nedá zostručniť do jedného odseku. Štyristo strán ponúka dej plný zvrátov, nečakaných zauzlení a ešte nečakanejších rozuzlení. Menia sa tu dokonca aj naratívne postupy. Pokúsim sa naznačiť aspoň základnú líniu príbehu. Jej nositeľom je predovšetkým nudný účtovník Charles Nancy, známy skôr pod prezývkou Tučniak Charlie, ktorá naznačuje jeden z atribútov postavy, ale aj autorský prístup. Charles totiž vôbec nie je tučný, skôr pôsobí „trocha mäkkším dojmom“. Pravým tučniakom bol iba medzi desiatym a štrnástym rokom života, no keďže mu dal prezývku otec, držala sa ho „ako žuvačka na podrážke“ či „ako šváby, čo sa usídlia v škárah a zákutiach sveta za chladničkou“, pretože „keď dal otec niečomu meno, vydržalo navždy“. A hoci

Tučniak Charlie už nebol tučný, stal sa vzorovým antihrdinom, outsiderom či, ak chcete, totálnym „lúdzrom“. V práci ho nikto nerešpektoval, snúbenica mu vytrvale odmietala predmanželský sex, svokra (predstavujúca prototyp svokry z každého vtipu) ho nenávidela, matka mu zomrela a s otcom sa už roky nerozprával – dá sa povedať, že ho neznášal. Čitateľ sa rýchlo dozvie, že práve otec („niečoakoboh“ Anansi) stojí za jeho outsiderstvom. Celé detstvo (resp. jeho časť, ktorú si pamätá) ho dokonale strápnovoval. Dokonca „túto schopnosť povýšil na samostatnú umeleckú formu“. Tento vskutku humorný začiatok však rýchlo naberie iné obrátky v okamihu, keď sa Charlie náhodou od susedy dozvie, že otec práve zomrel a je potrebné prísť na pohreb. Po prilete na Floridu zisťuje, že jeho bláznivý otec nebol tým, za koho ho považoval, a krátko nato navyše zisťuje (opäť od záhadnej stareny Higglerovej), že má brata. Je ním Pavúk. Po návrate do Anglicka mu Pavúk zaklope na dvere a obráti jeho život naruby. Začína sa pre neho etapa ako zo zlého filmu – čelí obžalobe z finančného podvodu, snúbenickej nevere a čoraz častejším paranormálnym videniam a divným snom. Brata duševne aj fyzicky nachádza, stráca a opäť nachádza. Príbeh sa po protagonistovom kontakte s ďalšími postavami ako dobre živený strom rozvetvuje do niekoľkých línií, v ktorých sa do reality nenápadne vtiera nadpozemský svet bohov – pololudí/polozvierat, duchov, ľudí (takmer alebo celkom mŕtvych) a najmä čarovných piesní, ktorými sa dá meniť realita.

Práve tu sa črtá Gaimanovo majstrovstvo. V úvode prózy skúša niekoľko typov humoru – cez iróniu, sarkazmus, sebairóniu až po grotesku –, aby ho vystrie-

dal permanentným prelínaním iracionálno-snového sveta s konvenčnou realitou (súčasný časopriestor – Anglicko, Florida, Saint Andrews Island), ktorú okoreňuje akčnosťou, hororom i romantikou. Humor však zostáva v texte prítomný až do konca vo forme nenápadného, no citeľného úšľakbku, ktorý výborne podporuje bizarnosť vzniknutých situácií. Následkom takýchto literárnych javov je zaujímavé sledovať napríklad Charlieho snúbenicu v okamihu, keď „stáli pred ňou dvaja muži, ktorí vyzerali aj rozprávali úplne odlišne, a ona stále nemohla zistiť, ktorý z nich je jej snúbenec“. Gaimanov prechod do fantazijného sveta je osnovaný remeselnou precíznosťou. Jeho prvý dotyk je nečakaný a zároveň nežný. Postavy (a možno aj čitateľ) ho chcú najprv prehliadnuť, považujú ho za akýsi prelud, ktorý sa nepochybne o chvíľu pominie. Postupne však nabera intenzitu a stáva sa takmer rovnocennou (alternatívnou) súčasťou príbehového vesmíru. Skvele sú skonštruované aj jednotlivé postavy. V centre stojí trojica (otec a dvaja synovia) – riešiaci netradičné rodinné väzby a smerujúca k harmonizácii –, hoci sa k nej pridávajú aj ďalšie dôležité postavy (snúbenica Rosie a jej matka, detektívka Daisy, záporák Graham Coats) alebo skupiny postáv (štyri bosorácke stareny zo susedstva z Floridy). Vytvárajú bohatú galériu zaujímavých typov, z ktorých sa menia a vyvíjajú azda len Anansiho chlapci, spoznávajúci seba, svoju minulosť a pôvod. Opismi sa originálne javia aj fantazijné postavy bohov (Tigrí muž, Vtáčia žena...), ktoré sa vždy prezentujú patetickou vážnosťou, ale aj cez steny prechádzajúci duchovia (trochu v zmysle kinohitu Duch s Patrickom Swayzom), pôsobiaci skôr komicky (najmä otec Anan-

si). Nepochybne treba oceniť bohatý sujet založený na prevrätivosti a pointe. Laicky povedané, v príbehu sa všetko skončí inak, než sa začalo.

Anansioho chlapi, ako zrejme väčšina knižiek od Neila Gaimana, je próza určená pre široké publikum s potenciálom osloviť menej aj viac náročných čitateľov. Autor tu totiž skvele zvládol pomery jednotlivých výstavbových zložiek. Trochu fantasy, trochu detektívky, veľa humoru a štipka sentimentu. A napriek tomu, že pomenovaná exotická „všehochuťová úžasnosť“ románu anticipuje komerčný typ literatúry, nie je to také jednoznačné. Gaiman si čitateľa získava prezieravo – spojením erupzívnej dejovosti, senzačnosti a iných atribútov komerčnej a dobrodružnej spisby s dokonale vybrúsenou formou a naračným štýlom, čo samozrejme podporil aj dobrý preklad.

STIEG LARSSON
MUŽI, KTORÍ NENÁVIDIA ŽENY
PRELOŽIL JOZEF ZELIŽŇÁK
IKAR, BRATISLAVA 2015

BOHUŠ BODACZ

Stieg Larsson a jeho román *Muži, ktorí nenávidia ženy* (prvý zväzok trilógie Millennium) sú dnes doslova legendou; majú veľké množstvo obdivovateľov po celom svete (vo vyše štyridsiatich krajinách sa rátajú na milióny). Popularitu autora a románu zvýšili dosiaľ až dva filmy narkrútené podľa neho, úspešný bol už dánsky režisér Niels Arden Oplev, zásluhu na kvalite filmu má aj herecké obsadenie neopozieraných tvárí Michaela Nyqvista a Noomi Rapaceovej; novšej adaptácie knihy sa ujal americký režisér David Fincher,

jeho film mal štyri nominácie na Oscara, premenil jednu (za strih).

Larssonovým románom neboli uchvátení len filmári, ale, pochopiteľne, najmä čitatelia a dokonca aj kritika. Známy kanadsko-srílanský spisovateľ a básnik Michael Ondaatje napríklad za mnohých povedal: „*Kniha Muži, ktorí nenávidia ženy je dokonale svieži politický a žurnalistický triler, ktorý však súčasne ponúka intímny príbeh a zasahuje do sveta morálky. Stieg Larsson síce vyťahuje na svetlo pomerne smutné témy, jeho kniha však predstavuje skutočný sviatok a na jej hlavné postavy nikdy nezabudnete.*“ Francúzsky prestížny časopis *Le Nouvel Observateur* k tomu iba dramaticky dodáva: „*Viac než kniha – droga!*“ Zo všetkých veľkých slov uznania, z celej tej slávy okolo jeho diela by sa nejednému autorovi zakrútila hlava, spyšnel by a z kráľovských honorárov by si užíval život, ale Stiegovi Larssonovi nebolo nič z toho dopriate, ani len to pokušenie: po dopísaní trilógie nečakane zomrel ako päťdesiatročný...

Karl Stig-Erland Larsson, ako znie celé meno tohto osobitého švédkeho solitéra, ktorý svojou trilógiou odsúdil všetkých súčasných severských autorov detektívneho žánru, aby ho s ním porovnávali, sa narodil na severe Švédska neďaleko mesta Skellefteå 15. augusta 1954. Keď v roku 1995 švédski neonacisti zavraždili osem ľudí, bol jednou z najvýraznejších osobností pri zakladaní organizácie Expo, zameranej na sledovanie a dokumentáciu rasistických a nedemokratických tendencií vo švédskej spoločnosti. Súčasne bol spoluzakladateľom rovnomenného časopisu, ktorého sa neskôr stal šéfredaktorom; pod jeho vedením časopis publikoval (existuje dodnes) investigatívne články venujúce sa problematike neonacizmu,

rasizmu a antisemitizmu s osobitným dôrazom na extrémistické pravicové hnutia. Nie je bez zaujímavosti, že sa predtým sústredil na politickú agitáciu v prospech Komunistickej robotnickej ligy, pracoval aj ako fotograf a editor trockistického časopisu Fjärde internationalen. Ako grafik pôsobil aj v najväčšej tlačovej agentúre v Škandinávii Tidningarnas Telegrambyrå, a práve tu sa začal zaoberať myšlienkou napísať svoju detektívnu trilógiu. Napokon pri jej tvorbe vychádzal Larsson do značnej miery zo svojich žurnalistických skúseností a osobného presvedčenia, i hlavný hrdina Mikael Blomkvist pracuje v časopise (Millennium), nie nepodobnom Expu, hoci v tomto románovom prípade ako ekonomický reportér.

Stieg Larsson nechcel rukopis trilógie poskytnúť vydavateľovi skôr, ako dá poslednú bodku za tretím zväzkom Vzdušný zámok, ktorý vybuchol (mimochodom, až na prvý zväzok majú české preklady iné názvy). Dva týždne po tom, ako odovzdal rukopisy všetkých troch zväzkov, zomrel 9. novembra 2004 v Štokholme na masívny infarkt. Jeho dlhoročná partnerka Eva Gabrielssonová tvrdí, že mal rozpísaný aj štvrtý zväzok, ba že načrtoľ i dej piateho a šiesteho. Švédske vydavateľstvo Norstedts chce nadviazať na Larssonovu trilógiu románom napísaným v spolupráci so spisovateľom a novinárom Davidom Lagercrantzom (je známy ako autor životopisu futbalistu Zlatana Ibrahimoviča); vraj vyjde v auguste.

Trpkú prichuť má dohra Larssonovej predčasnej smrti: Eva Gabrielssonová sa za sympatií časti švédskej spoločnosti súdi o dedičstvo (najmä autorské práva, teraz ich vlastní Larssonov otec a brat) po Larssonovi, s ktorým žila tridsať rokov, ale nikdy sa nevezali, takže podľa švéd-

ských zákonov nemôže dediť. Gabrielssonová namieta, že svadba sa nekona-la z obáv o ich bezpečnosť, pretože ako manželia by podľa švédskej legislatívy museli zverejniť svoju trvalú adresu, a to Larsson nechcel – niekoľkokrát sa mu tí, o ktorých písal, vyhrážali, že ho zabijú. Možno sa o týchto obavách, o živote a tvorbe slávneho švédskeho spisovateľa dozvieme viac, keď vyjde Gabrielsso-novej pripravovaná kniha Rok po Stiego-vi.

Mikael Blomkvist, hlavná postava román-u, je investigatívny ekonomický reportér a spoluzakladateľ časopisu Millennium. Práve prehrál súd s finančníkom Hansom-Erikom Wennerströmom, o ktorom je však presvedčený, že je to veľký podvodník. Obohatil sa, keď sa v deväťdesiatych rokoch „podporovala demokracia“ v krajinách za bývalou železnou oponou, vtedy, keď „Nemci práve skupovali celý východný blok“. Blomkvist pod tlakom okolností opúšťa materskú redakciu a prijme zvláštnu ponuku bývalého významného priemyselníka Henrika Vangera. Odchádza zo Štokholmu, v ktorom zanecháva milenkú Eriku. Mal ju rád, ale „s určitou vedel, že nejde o lásku – aspoň nie o onú tradičnú lásku vedúcu k spoločnému bývaniu, amortizácii, vianočným stromčekom a deťom“. Nastahuje sa do domu na ostrove Hedeby, neďaleko sídla Henrika Vangera. Ten ho poverí, aby našiel vraha jeho milovanej netere Harriet, ktorá záhadne zmizla pred takmer štyridsiatimi rokmi, jej telo nikdy nenašli, hoci dôkladne prehľadali celý ostrov. Blomkvist si uvedomuje, že prijal nesplniteľnú úlohu, navyše „je to záhada zamknutej izby odohrávajúca sa na celom ostrove. A to vyšetrovanie odporuje normálnej logike. Všetky otázky boli zodpovedané a každá stopa

viedla do slepej uličky.“ Blomkvist pri pátraní zisťuje, že sa nezaobíde bez pomoci, odporúča mu Lisbeth Salanderovú. Tá je nedôverčivá, nespoločenská až neprijemná, hoci má dvadsaťštyri rokov, jej priam anorektická postava jej uberá desať rokov. Na rôznych častiach tela je potetovaná, na tvári má piercing a neprejavuje nijaké city, úzkostlivo si stráži súkromie; jej bývalí kolegovia posmešne vraveli, že je „dievča s dvomi mozgovými bunkami – jednou na dýchanie a druhou na to, aby stála vzpriamene“. Aj v Blomkvistovi hrkne, keď ju prvý raz zazrie: „Vypadala, akoby sa práve prebrala z opice po týždňovom záťahu s bandou tvrdých rockerov.“ Čoskoro však zistí, že Lisbeth, ktorá sa pridržiava zlatého pravidla: „Ludia majú vždy nejaké tajomstvá. Ide len o to, zistiť aké“, je veľmi inteligentná, s pátracími schopnosťami hraničiacimi s genialitou – a neprekonatelná hackerka. Aj keď je uzavretá, nedôverčivá, stráni sa citov a ľudí, napokon sa s Blomkvistom zblíži, pretože „ho považovala za dobrého človeka, možno trochu trpiaceho komplexom pána Chytrého. V niektorých morálnych aspektoch bol bohužiaľ neznesiteľne naivný. Mal povahu, ktorá dokáže určité veci prehliadať a odpúšťať, ktorá hľadá pre konanie druhých vysvetlenie a psychologické ospravedlnenia a ktorá nikdy nedokáže pochopiť, že ľudské šelmy rozumejú len jednému jedinému jazyku.“

Táto originálna dvojica sa s odhodlaním pustí do prípadu vraždy, o ktorom si myslí, že je neriešiteľný. Netuší, že na konci tmavého tunela plného prízrakov a krutosti narazí na temnotu v človeku; na mužov, ktorí nenávidia ženy.

Stieg Larsson napísal strhujúci román, v ktorom je zločin, tajomstvo, napätie, erotika, ale aj irónia a vtip, zmysel pre

detail i atmosféru, dráma aj malá nádej na lásku; hoci ide o jeho debut, prejavil sa ako vynikajúci rozprávač s veľmi umnou kompozíciou príbehu s etickým podtextom. Nezaprel ani svoje občianske postoje, zobrazuje postavy, ktoré často časť spoločnosti apriori podozrieva a zatracuje, predovšetkým je to Lisbeth Salanderová, na prvý pohľad ťažký prípad, až asociálnych rozmerov, v skutočnosti osamelá ľudská bytosť, o ktorú sa nikto nikdy úprimne a s empatiou nezaujímal, najmä jej postava obohacuje Larssonovo rozprávanie o psychologický a sociálny rozmer. Aj o problematiku – rovnako ako celý román – sexuálneho násillia na ženách. Ale Stieg Larsson pokračuje ďalej, sám jeho hlavný hrdina Mikael Blomkvist je rozvedený a žije neusporiadaným životom, jeho milenka Erika je šéfredaktorkou časopisu, v ktorom pracuje, a je vydatá (jej manžel jej erotické dobrodružstvo s Mikaelom toleruje), grafik Millennium je homosexuál žijúci v partnerstve s iným mužom (ani Lisbeth sa nevyhýba lesbickému sexu), niektoré postavy príbehu sú etnickí cudzinci. Larsson odkazuje, aby sme nedali na prvý dojem, aby sme neodsudzovali ľudí pre ich odlišnosť, inakosť len na základe našich predsudkov či spoločenských stereotypov a nie vždy úprimnej morálky, lebo nezriedka tí takzvaní slušní ľudia, ktorí sa vedú pekne obliekať a milo usmievať, vedú spôsobovať bolesť a utrpenie. A vedú aj zabiť...

Muži, ktorí nenávidia ženy dostali v roku 2005 cenu za najlepší škandinávsky kriminálny román, no v Larssonovom diele je aj výrazný spoločensko-kritický výkričník. A určite nie kdesi na margu, na okraji príbehu!

MARIÁN KAMENČÍK

Sústredený záujem literárneho kritika, básnika a najnovšie i prozaika, editora, prekladateľa a vysokoškolského pedagóga Jaroslava Vlnku o literatúru 20. storočia zaznamenáva v poradí už tretia jeho odborná či vedecká publikácia. Po monografii Pavel Bunčák a poézia nadrealizmu (2011) a súbore štúdií, kritických článkov a recenzií so symptomatickým názvom *Zastávky na znamenia* (2012) sa predstavuje ďalšou knihou *Sondy do vybraných textov slovenskej literatúry 20. storočia*. Ide o súbor štúdií zretazených spoločným priestorom slovenskej proveniencie a časovo zasadených do 20. storočia s jemným presahom k storočiu aktuálnemu.

Autor volí pri kladení jednotlivých štúdií do knižného celku chronologický princíp, teda rešpektuje aktivitu jednotlivých literárnoslohových javov, estetických princípov i literárnych situácií postupne, no i paralelne sa uplatňujúcich vo vývine slovenskej literatúry v reflektovanom období. Výber publikovaných štúdií je naozaj pestrý a z hľadiska spôsobu podania a problematizovania jednotlivých tém je čitateľovi ponúknutá rozmanitá škála prístupov ich uchopenia. V tomto zmysle môžeme v knihe nájsť „portrétovú“ štúdiu jedného autora, no i celej generácie vyhranenej a myšlienkovito i esteticky zomknutej literárnej skupiny, ďalej prístup analyzujúci tematickú a motivickú

štruktúru básnických i prozaických diel, nechýba výklad vychádzajúci z reflexie žánrovej podoby textu, viackrát je v centre pozornosti kontext postáv s dôslednou interpretáciou modelov hrdinu či antihrdinu, nechýba pohľad opretý o reflexiu jednotlivých epických plánov diela a prítomné sú i ďalšie výkladové hľadiská.

Kniha J. Vlnku sa nerozprestiera nad celou slovenskou literárnou tvorbou od medzivojnového obdobia až po súčasnú literatúru 21. storočia (to nie je ani jej cieľom), a preto jej „metodologický“ význam spočíva v erbovom slove z jej názvu – „sondy“. Týmto označením sa nechce maskovať akási fragmentárnosť, medzerovitost či torzovitost jeho významu, ale práve naopak – zdôrazňuje sa postoj maximálnej sústredenosti na skúmané miesto, pričom výsledok takéhoto poznania sa neprepadáva sám do seba a nezostáva izolovaný od svojho kontextu, ale má ambíciu viesť z takto skúmaných bodov diskurzívne línie otvárania ďalších problémov. Ide teda o identifikáciu konkrétnych miest v „teréne“ sledovaného úseku vývinu slovenskej literatúry a následné „hlbkové“ preverenie umeleckej kvality a závažnosti textov, ktoré sa v priestore tohto terénu nachádzajú. Autorov postoj je motivovaný výberovým prístupom k spracovanému materiálu i dlhodobým profesijným záujmom, pričom si uvedomuje, že jeho výpovede, čiastkové zistenia i vyvstávajúce otázky podávané s uvážlivým tónom sa majú vyhnúť najmä „jednoznačným úsudkom“ (s. 6). V intencích tohto zámeru je ukotvená snaha „vytrvalo a miestami až neúprosne poukázať na zdanlivo samozrejme skutočnosti“ (s. 5). V tomto potvrdzovacom ťahu nedrieme epigónstvo, ale posilnenie hodnotových a estetických devíz každého

z textov s obohatením o vlastné interpretačné videnie a o ponuku spektra ďalších otázok k problému.

Zahĺbením do štúdií nadobúda čitateľ presvedčenie, že autor disponuje schopnosťou prirodzeného, interpretačne zvládnutého a primerane podaného výkladu. Orientáciu na samotné literárne texty dokresluje aj účinok dosiahnutý funkčným presahom k širším súvislostiam, ktoré iniciujú hlbavejší postoj čitateľa v univerzálnejších hodnotových dimenziách.

J. Vlnka sa v prvej zo štúdií venuje medzivojnovnej poézii L. Novomeského v jej podobách inšpirovaných domácou i európskou literárnou tradíciou, no i v poetickej realizácii, ktorú nadobudol básnik vlastným tvorivým vývinom. Nasleduje rozsiahla štúdia o pochmúrnych motívoch v nadrealistickej poézii. Tieto motívy, ako ukazuje autor, našli skonkrétny výraz v podobe samoty, smútku, spomienky, putovania (návrat, rozchod, odchod, pominulosť, premostenie), noci, smrti, pričom každá z uvedených motívických polôh prináša špecifické ustrojenie lyrického subjektu. Žáner poémy si následne všíma autor v súvislosti s tvorbou Janka Silana, pričom upriamuje pozornosť na rozmer jej angažovanosti. Zároveň sa pokúša problematizovať názor o esteticky nižšej hodnote tohto typu literárnych textov. Prvou štúdiou, kde sa autor venuje prozaickému textu, je reflexia témy vojny v diele A. Bednára z hľadiska uplatnenia časopriestorovej stratégie. Zdôrazňuje špecifiká tzv. chronotopov mesta a dediny s konštruovaním ich reálnych i pomyselých priestorových hraníc a na druhej strane s líniou času, ktorá môže byť podvojná (odohráva sa v dvoch či viacerých časových pásmach) alebo jednoduchá. Zaujímavé sú zistenia, ako sa

tieto epické postupy „adaptujú“ na kontext postáv a riešenia ich osudov. Na príklade románu Rudolfa Slobodu Stratený raj ukazuje Vlnka jednu z možností variovania „archetypálneho príbehu o hľadaní strateného raja v podmienkach súdobej spoločenskej reality“ (s. 63). V podobe hlavného protagonistu s autobiografickými črtami ho vnímame ako typ istého outsidersa. Ťažiskom štúdie venujúcej sa téme hľadania u Dušana Mitana je reflexia jeho literárno-filozofujúceho, no i bytostne autentického sebazpoznávania, pričom všetky podstatné súvislosti zviazané s touto problematikou sa odvíjajú od špecifického poznania „ontológie“ autora a povahy (aj jeho) tvorby. Ďalšia štúdia ukazuje, akými umeleckými postupmi sa dosahuje vnútorná mnohotvárnosť autorov známych pod označením barbarská generácia, ktorých zblížuje takmer identický životný pocit a spoločenské zaradenie. Výraz outsiderskej odlišnosti obohatený o autoštylizračné prvky je predmetom záujmu v štúdií Outsideri Koleničových próz. Vlnka skúma podobu tohto hrdinu v rôznych polohách a zisťuje nielen jej produktívne literárne podoby, ale aj jednotlivé vývinové črty, ktoré sa zjavujú postupne v dielach slovenskej literatúry konca osemdesiatych a začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. Inú polohu nadobúda tragikomický hrdina „podrománu“ Viliama Klimáčka Panic v podzemí, prostredníctvom ktorého preveruje v postmoderných intertextuálnych hrách (ne)identitu hrdinu-outsidera ako groteskného tragéda. V záverečnej štúdií sa autor zamýšľa nad tvorivými postupmi prozaických textov Petra Macsovszského, pokúša sa poodhaliť jeho experimentálny naturel pohybujúci sa na osi od originalnosti až po hranicu nekomunikovateľnos-

ti. Logicky sa preto pýta, či recyklácia ako jeden zo spôsobov Macsovszkého tvorby ponúkne ďalší fabrikát, alebo stav uviaznutia v tejto tvorivej vyčerpanosti posunie „do novej dimenzie, prípadne k novej druhej forme“ (s. 115).

Najnovšie štúdie J. Vlnku sú zaujímavým svedectvom autentického čítania súčasnej literatúry so snahou o vystopovanie jej často unikajúcej hodnotovej esencie.

**ALFONZ BEDNÁR SVOJEJ
DOBE A DNEŠKU
(SPOMIENKY
A LITERÁRNOVEDNÉ REFLEXIE)
EDITORKA: KRISTÍNA KRNOVÁ
BELIANUM – VYDAVATELSTVO
UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI,
FILOZOFICKÁ FAKULTA,
BANSKÁ BYSTRICA 2014**

JOZEF TATÁR

Minuloročná októbrová storočnica narodenia prozaika, prekladateľa, scenáristu a autora literatúry pre deti Alfonza Bednára (1914 – 1989) bola dobrou príležitosťou pripomenúť si túto významnú osobnosť slovenskej literatúry 20. storočia bez zaujatosti, objektivizujúco, aktualizácie či reinterpretácie, pričom sa ponúkalo bohaté spektrum postupov, ktoré mohli rámcovať reminiscenčne ladené príspevky a na strane druhej literárnovedná reflexia. Momentálny stav kultúrneho a literárneho vedomia, ako naň poukázal 9. novembra 2014 v Žurnále Pravdy Vladimír Petřík, nesvedčí o záujme súčasníkov venovať serióznou pozornosť storočným jubileám – spomeňme si len na

posledné roky (napr. K. Lazarová, A. Matuška, J. Kostra, M. Chorváth). Výnimku tvorí iniciatíva prof. Kristíny Krnovej z Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, editorky tejto kolektívnej publikácie. Editorka vychádza z jasného presvedčenia o potrebe nielen spomínania na popredných slovenských spisovateľov, ale aj o nevyhnutnosti ďalšieho literárnovedného výskumu ich diela. V Predslove výstižne zdôrazňuje mravné a estetické poslanstvo a nadčasový charakter Bednárovho diela: „... *tento prozaik nebol dobovým autorom, čo znamená, že tak, ako patrilo ‚svojej dobe‘, patril aj dnešku. Jeho mravne odôvodnený spoločenský kriticizmus má totiž i prognostický rozmer, ktorého aktualizácia má potenciál sa potvrdzovať priebežne a hrozivo platí aj dvadsaťpäť rokov po jeho smrti...*“

Hoci má Bednár svojich monografistov (P. Plutko, J. Vanovič) a najmä kľúčové dielo *Sklený vrch* (1954) netrpí na literárnovedný nezáujem (A. Matuška, I. Kusý, J. Noge, J. Števec, A. Bagin, I. Sulík, S. Rakús, P. Plutko), nepochybujem o význame kompetentne zostavenej publikácie *Alfonz Bednár svojej dobe a dnešku (Spomienky a literárnovedné reflexie)*. Uvedomujem si však, že až čas preverí, či bol záujem o Bednára v roku stého výročia jeho narodenia adekvátny.

Obsahová štruktúra publikácie svedčí o logickom koncepčnom riešení, predstavenom v úvode recenzie. Hoci je zrejmé, že sa predstavy a očakávania zostavovateľky nenaplnili v súvislosti so zapojením mladšej generácie do „bednárovského“ výskumu, kvalitu reflexií garantujú renomované osobnosti literárnej vedy (K. Krnová, J. Vanovič, V. Petřík, V. Žemberová...), ale aj jazykovedy a umeleckého pre-

kladu (K. Buzássyová, J. Tesařová, J. Vilikovský). Nespochybnujem opodstatnenosť a podnetnosť zaradených príspevkov s prevahou doteraz nepublikovaných textov, ktoré dotvárajú biograficko-bibliografický, ale najmä umelecký a ľudský profil A. Bednára. Popri odbornej fundovanosti majú inšpiratívny charakter. Pritom nezáleží na tom, či ide o syntetizujúci pohľad na Bednárov opozičný status a jeho prózu v kontexte doby (V. Petřík), tvorbu jeho obrazu poskladaného z autorových názorov na hodnotu diela, literárnu kritiku, jazyk, text, literárny život atď. (V. Žemberová), odbornopriateľský pohľad na „nešablónového“ prekladateľa (J. Vilikovský, J. Tesařová), sociolingvistickú analýzu satirického románu Ako sme sušili bielizeň (K. Buzássyová), prípadne o naračné stratégie v Bednárových prózach publikovaných v Slovenských pohľadoch (G. Mihalková), alebo dešifrovanie a konkretizáciu časopriestorových koordinátov vo vojnových prózach (J. Vlnka), baladickosť románu Sklený vrch a jej sémantické aspirácie a tematizáciu osamelosti v diele Ad revidendum, Gemini (K. Krnová). Stimulatívne pôsobia spomienky na osobné kontakty počas Bednárovej prekladateľskej činnosti (J. Vilikovský), ale aj Reč pri odhaľovaní pamätnej tabule Alfonza Bednára v Neporadzi 23. augusta 2009, ktorou J. Vanovič svojím virtuóznym esejistickým štýlom vzdáva hold „najväčšiemu slovenskému prozaikovi štyroch komunistických desaťročí“. Súčasťou publikácie je aj list K. Bednárovej, spisovateľovej dcéry, adresovaný editorke Kristíne Krnovej, bohatý fotodokumentačný materiál a ukážky rukopisu z diela Role.

Publikácia pôsobí kompaktno a na odbornej úrovni rozširuje stupeň poznania o výnimočnej osobnosti slovenskej litera-

túry Alfonzovi Bednárovi a jeho bohatej tvorbe. Poukazuje na to, že nevšímavosť k svojej kultúrnej minulosti nie je celoslovenským javom. Možno vysloviť oprávnený predpoklad, že sa stane výzvov pre ďalšie závažné literárnovedné výskumy.

**JÁN MATHÉ
KRESBY**

RESULT, REKLAMNÁ
AGENTÚRA, S. R. O.,
A OBČIANSKE ZDRUŽENIE
JÁN MATHÉ, KOŠICE 2014

TIBOR KOČÍK

V minulosti bola kresba ako výtvarné dieło na okraji záujmu. Iba málokto ju obdivoval, aj to len mlčky. Zväčša zostávala nepovšimnutá. Moderné výtvarné umenie už nepochybuje, že kresba je samostatnou, svojbytnou a rešpektovanou výtvarnou disciplínou. Aj kresbou sa dá myslieť, a myslieť veľmi dobre. To dokázal už ne jeden výtvarník. Vďaka tomu, že pristupoval k nej s pokorou, vážne (ale i z vášne).

To, že kresbovú excelentnosť vie dosiahnuť aj sochár, poukazuje nová knižná monografia, ktorá nedávno vyšla pod titulom *Ján Mathé: Kresby*. Dielo tohto významného sochára tentoraz pripomína bezmála dvestostranová knižná publikácia veľkého formátu s reprodukiami vyše tritisíc kresieb s úvodným slovom významného českého sochára Stanislava Kolíbala.

Kniha je štruktúrovaná do prehľadných kapitol a podkapitol. Chronologicky dokumentujú uzlové body umeleckého príbehu mnohých desiatok Mathého sochárskych diel. Kresbové artefakty približujú majstrovské kresliarstvo umelca od ranej tvorby až po neskoršie tvorivé

obdobia. Sú tu zastúpené pohybové štúdie, štúdie tvarov, materiálov, priestoru či figurálne alebo zvieracie motívy, ale aj kresby, podľa ktorých ako sochár realizoval buď svojbytné sochy, medaily, alebo reliéfy.

Osobitné kapitoly poukazujú, ako Mathé vedel bravúrne kresliarsky uvažovať o svojich budúcich skulptúrach. Recipient má možnosť vidieť samotnú genézu diela v rozličných etapách umelcovho uvažovania až do chvíle, keď sa konečne stotožnil so svojou predstavou a mohol prikročiť k realizácii samotnej sochy. To svedčí o Mathého starostlivej a detailnej umeleckej príprave, bez ktorej sa nikdy nepúšťal do zhotovenia definitívnej podoby sochy.

Niektoré kresbové záznamy sú doslova lahôdkou. Hovoria o tom, ako sa Ján Mathé začal vyjadrovať abstraktnejším sochárskym jazykom, čo bolo v polovici šesťdesiatych rokov. Kresby sú vzácnym dokumentom o tom, ako sa jeho sochárske umenie vyvíjalo, ako prechádzalo rôznymi fázami od štylizovaných štúdií k radikálnejším formálnym výbojom. Riešenia nachádzal vo výraznom negovaní tradičnej modelácie. Začal sa prikláňať k abstrahovaniu sochárskeho tvaru, pričom myšlienku diela spájal s prvkami so symbolickým, metaforickým či asociatívnym charakterom. Excelentnú príťažlivosť kresieb dosahoval Ján Mathé v období, keď sa jeho kresbový prejav postupne oslobodzoval od detailov a dospieval k jednoduchošti a čistote línií. Vidieť, ako sa v kresbách úzko prelína umelecký zreteľ so sochárskym. Výrazne to badať aj neskôr, v polovici sedemdesiatych rokov, keď sa v Mathého tvorbe začala objavovať téma s existenciálnym a ontologickým obsahom. Na hodnotovo vyššom stupni zarezonovalo umelcovo uvažovanie

o hodnotách ľudského života a bytia. Dospel k sochársky celkom originálnym poznatkom, pričom nijako neodporovali umeleckému významu definitívnych kresieb z hľadiska ich výtvarnej dokonalosti.

Zjavné je to napríklad na téme plodu života, ku ktorej sa umelec cyklicky vracal so symbolikou narodenia božského, duchovného dieťaťa v nás. Tu vidno, ako a nakoľko Mathé prikladal kresbe kardinálny význam. Môžeme vypozerovať rozfázovanie tvarových detailov, ako vyabstrahoval celkové vyznenie budúceho diela, ako spájal lineárny obrys s vnútornou modeláciou. Mathé pracoval od náčrtu, teda prvotného autorského záznamu, po ňom nasledovala skica, kde uplatňoval už aj kompozičné princípy, a nakoniec definitívna kresbová štúdia, predstavujúca rozvinutý a dopodrobna prepracovaný koncept budúceho sochárskeho diela. Známu plastiku Plod života vnímal ako sakrálnu sochu riešenú tvaroslovím abstraktného umenia, ako moderný obraz Panny Márie v monumentálnom vyjadrení.

Monografia Mathého kresieb dotvára umelecký profil tohto popredného slovenského sochára a je jedinečnou príležitosťou pripomenutia tejto osobnosti, ktorá už nie je medzi nami.

DRAHOSLAV MACHALA
SLOVENSKÁ VLASTIVEDA II.
TRENČIANSKA ŽUPA
MATICA SLOVENSKÁ,
MARTIN 2014

JAROSLAV STRAKA

Aká si, Slovač? To sa treba opýtať vo chvíli, keď nastane osudová chvíľa a do popredia náhle vystúpia iné hodnoty. Tak

sa zamýšľam pri hodnotení *Slovenskej vlastivedy II. Trenčianska župa* od Draho-slava Machalu. Napadlo mi to preto, že nás Drahoš náhle opustil a osud mu nedoprial dokončiť svoje veľkolepé dielo pre Slovensko. Kto ho teda dokončí?

Predovšetkým si uvedomíte, že to, čo urobil on sám, má spracovať kolektív odborníkov, ktorých treba dať dokopy, zabezpečiť pre nich pracovné podmienky a všetko, čo potrebujú, teda najmä financie. Každý vám odpovie, že na také veci peňazí niet. A tak sa dostávame k základnej otázke, že kto vie zabezpečiť peniaze na takú veľkolepú akciu, je v slovenských podmienkach hrdina, ktorého si treba vážiť. Toto všetko Drahoslav Machala dokázal ako základný predpoklad, aby jeho dielo uzrelo svetlo sveta.

Ešte významnejšia úloha je stvoriť vlastivedu, spomenúť každú dedinku, osobnosť, pamätihodnosť. Pritom brať do úvahy rozsah publikácie, zvážiť rôznorodé informácie a hodnotenia, vytriediť ich a dať celému dielu svoj autorský rukopis. Toto všetko autor urobil podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, sine ira et studio (bez hnevu a zaujatosti). Samozrejme, že pritom je badateľná jeho slovenskosť, jeho novinárske skúsenosti, štýl, ako aj osobné postoje. Ale to je charakteristické pre každého autora.

A čo povedia kritici? Že je tam mnoho rodinného, mnoho osobných fotografií, že sa tam vyskytnú chyby a pod. Áno, ale autor vychádzal z dostupných prameňov a literatúry. Nemal možnosť analyzovať všetky údaje do takých podrobností, ako by to urobil autorský kolektív odborníkov z rôznych oblastí. Veď vytvoriť také celoslovenské dielo je úloha veľmi náročná

a predpokladá určitú erudíciu, skúsenosť, znalosti ducha, ako aj mnohé ďalšie schopnosti. A preto treba toto dielo hodnotiť mimoriadne pozitívne.

Autor objavuje nové veci aj v rámci rodného kraja, veď pochádza zo Zemianskeho Podhradia, a preto najlepšie pozná problematiku tejto oblasti, jej históriu, pamiatky, osobnosti i súčasnosť. Maturoval na Gymnázium M. R. Štefánika v Novom Meste nad Váhom. Základná listina Bela IV. z roku 1253 pre Nové Mesto je však falzom z neskoršieho obdobia a je svedectvom toho, ako Novomešťania falšovali svoje listiny. Vaďovce, odkiaľ pochádzajú predkovia maďarského básnika Sándora Peťófiho, sa spomínajú pod názvom Vath už v listine z roku 1392, na čo aj niektorí historici, ktorí nevedia prečítať originál listiny kráľa Žigmunda, zabúdajú. Názov obce Kostolné nemôže byť podľa kostola z roku 1785, pretože takto sa obec nazývala už v 14. storočí. Kostol v Hrachovišti bol postavený v rokoch 1755 – 1757. Samozrejme, v práci je aj zopár preklepov, čo však neznižuje kvalitu práce.

Celkovo možno dielo Drahoslava Machalu Slovenská vlastiveda II. Trenčianska župa zhodnotiť jednou vetou: Dobrá vec sa podarila. Vďaka Ti, Drahoš, veď si toľko vykonal pre Slovensko, že môžeme len plakať, že Ťa Hospodin povolal tak skoro a neumožnil Ti dokončiť začatú prácu. Aj tak veľká vďaka za to, čo si urobil, že si sa nikdy nevzdal. Citoval si svojho vážneho krajana Jozefa Miloslava Hurbana, že „musíme sa už raz naučiť byť Slovákmi!“ Ty si k tomu cieľu pomáhal podľa svojich možností. Preto sme Ti vďační. Česť Tvojej pamiatke.

ODIŠIEL VŠESTRANNÝ ČLOVEK

(Za Braňom Hochelom)

Dňa 11. apríla zomrel po dlhej a ťažkej chorobe vysokoškolský pedagóg, prekladateľ, prozaik, básnik, dramatik, literárny kritik a publicista doc. PhDr. Braňo Hochel, CSc.

V roku 1975 absolvoval štúdium angličtiny a slovenčiny na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Základnou oblasťou jeho pôsobenia bola pedagogická činnosť. Celý život pôsobil na FFUK v Bratislave, spočiatku ako člen Oddelenia teórie prekladu a tlmočenia (1975 – 1977), následne ako člen Katedry ruského jazyka a literatúry (1977 – 1986), až napokon od roku 1986 zakotvil na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy. Tu získal v roku 1997 titul docenta za habilitačnú prácu s názvom *Preklad v súradniciach času a priestoru*. Na katedre vyučoval translatologické disciplíny, teóriu literatúry a dejiny slovenskej literatúry vo vzťahu k umeleckému prekladu. Ako pedagóg hostoval na viacerých zahraničných univerzitách (Moskovská štátna univerzita, University of Pittsburgh, Rím...). V rokoch 1998 – 2006 bol aj vedúcim Katedry prekladateľstva UNESCO na FFUK v Bratislave.

Braňo Hochel bol veľmi aktívny člo-

vek. Svoju pedagogickú činnosť neustále dopĺňal organizačnými aktivitami najmä vo vzťahu k spolupráci s inonárodnými študentmi a fakultami (TEMPUS, Erasmus, organizovanie letných škôl SAS...).

V rokoch 1986 – 1989 bol externým redaktorom Revue svetovej literatúry a v rokoch 1990 – 1992 takisto externým redaktorom Kultúrneho života. Od roku 2001 takmer do konca svojho plodného života bol šéfredaktorom časopisu RAK. V rámci redaktorskej činnosti venoval veľkú pozornosť uvádzaniu mladých literárnych kritikov, prozaikov aj básnikov do kontextu slovenskej literatúry. Súčasťou tejto orientácie bola aj jeho takmer pravidelná účasť v rozličných porotách literárnych súťaží.

Prekladal najmä z angličtiny, ale príležitostne aj z ruštiny a poľštiny (F. Mowat: *Nehajte vlka*, 1981; *Z liverpoolskej scény*, 1986).

Ešte počas vysokoškolského štúdia začal písať literárne kritiky. Venoval sa najmä recenzovaniu modernej slovenskej prózy a poézie. Najdôležitejšiu časť svojej recenznej činnosti zhrnul do knižky *Kontinuita a diskontinuita* (2011). Interpretácie sa venoval najčastejšie tvorbe Alfonza Bednára.

Svoju vedeckú erudíciu využil Braňo Hochel najmä v knihách *Preklad ako komunikácia* (1990) a *Slovník slovenského slangu* (1993).

Braňo Hochel sa v počiatkoch svojej umeleckej tvorby venoval najmä poézii. Debutoval v roku 1970 zbierkou *Úryvky z kríža*. K poézii sa vrátil v roku 1987 básnickou zbierkou *Predvčerom sme sa krásne milovali* (1987). Je to monotematická zbierka, ktorej ústrednou témou je láska. Láska chápaná ako harmónia, ale aj ako disproporčné súžitie dvoch jedincov. Určitým rozvinutím tejto témy bola aj nasledujúca zbierka *Vo štvrtok a iné predbežne* (1992), nasledovala zbierka *Poems – Gedichte – Poesie – Wiersze – Verse* (1994). K poézii sa neskôr vracal v nepravidelných intervaloch. Vo svojej piatej zbierke *Mr Perplex a jeho žiaci* (2009) zmenil poetiku i tému. Verše zbierky majú dialogický charakter a intelektuálne zameranie. „Filozofia“ nahradila každodennú skúsenosť. Hochelovou poslednou je básnická zbierka *Struny* z roku 2012.

Ako prozaik debutoval knižkou tematicky rôznorodých próz *Gombiky* (1997). V príbehoch tejto knižky menil rozprávačské stratégie, od úsmevných až k trpkotragickým. V roku 2013 vydal ďalšiu prozaickú knižku *The ABBA alebo Tato je tatut!*, ktorá obsahuje pätnásť krátkych próz. Ich epická šírka je rozsiahla a texty obsahujú postmodernú „hru s čitateľom“, ale aj príbehy so spomienkovým, azda autobiografickým základom.

Braňo Hochel je víťazom prvého ročníka neskôr veľmi obľúbenej a prestížnej literárnej súťaže Poviedka.

Dôkazom jeho širokého umeleckého záberu bola aj jeho dramatická činnosť. Je autorom televíznych hier pre deti a napríklad aj rozhlasovej hry *Nočný komorný koncert* (1981).

Braňo Hochel nebol aktívny len na literárnom poli. Po nežnej revolúcii sa aktivizoval aj politicky. Bol členom hnutia

VPN, následne sa stal členom Demokratickej strany. Bol poslancom za mestskú časť Petržalka. V rokoch 2002 – 2006 bol prvým námestníkom primátora Bratislavy.

Ťažká choroba pomaly oslabovala jeho energiu, ale Braňo bojoval do posledných chvíľ. Veril, že sa ešte všetko na dobré obráti. No osud chcel, že sa tak nestalo.

Češť jeho pamiatke!

LADISLAV ČÚZY

LÚTORIADKY ZA SAMUELOM BOLDOCKÝM

Dvadsiaty piaty apríl bol pre Samuela Boldockého vždy veselý, lebo v ten deň každý rok oslavoval narodeniny. Sobota 25. apríla 2015 sa pre rodinu a kamarátov Samuela Boldockého stala smutnou, pretože tento nestor nášho slovenského etnika práve v deň 72. narodenín dokončil svoju pozemskú púť. Nielen slovenská menšina v Srbsku v ten deň zostala chudobnejšia o literárneho kritika, jazykovedca, zostavovateľa učebníc a antológií, prekladateľa a spoločenského pracovníka, ktorý po siedmich krížikoch životného údely neunesol ťarchu zákernej choroby, ktorá ho v poslednom období čoraz väčšmi zhrýzala.

Zo základných biografických údajov uvedieme iba v skratke, že Samuel Boldocký v rokoch 1958 – 1963 absolvoval pedagogickú školu v Báčskom Petrovci, v rokoch 1963 – 1967 študoval juhoslovenské jazyky a literatúru na Filozofickej

fakulte v Novom Sade. Po štúdiách až do odchodu do dôchodku v roku 2006 pôsobil ako profesor srbského jazyka a literatúry na Gymnáziu Jána Kollára v Báčskom Petrovci. Oženil sa s Máriou, rodenou Labátovou, z Kulpína, profesorkou, a z tohto manželstva majú dve dcéry Annamáriu a Mariannu.

Od študentských čias sa Samuel Boldocký venoval jazykovednému výskumu, ale predovšetkým literárnokritickej a publicistickej činnosti, hlavne tvorbe slovenských autorov v Srbsku. Štúdie, kritiky a recenzie publikoval v časopisoch a zborníkoch *Nový život*, *Hlas ľudu*, *Vzlet*, *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*, *Priloži* (proučavajú jezika), *Kontrastivna jezička istraživanja*, *Polja* a *inde*, takisto v zborníkoch z rôznych sympózií doma a na Slovensku.

Samostatne vydal knihy kritik a úvah *Prehľadnocovanie hodnôt* (1986), *Podnetnosť literatúry* (1996), *Podnety a úskalía slovenskej literatúry v Juhoslávii* (2003), *Literárne reflexie* (2004), *Kroky a stopy v kultúre a literatúre vojvodinských Slovákov* (2010) a *Svedectvo doby* (2013). Je autorom štyroch učebníc slovenského jazyka pre základné školy, ktoré vyšli pod spoločným názvom *Hovoríme po slovensky*. Podpísal sa ako šéfredaktor monografického zborníka *Báčsky Petrovec 1745 – 1995*, ako zostavovateľ zborníkov *Desať rokov činnosti obnovej Matice slovenskej v Juhoslávii* (2001) a *80 rokov Matice slovenskej v Juhoslávii/Srbsku* (2012), ako zostavovateľ kníh *Žiacky domov v Petrovci* (2007), *Riaditelia gymnázia v Petrovci* (2009), naposledy antológie slovenskej vojvodinskej rurálnej poézie *Rodiskom oprstenkovaní* (2010), próz *Putá zeme* (2011) a esejí *Predtým a potom* (2014). Zostavil knihy aj iným spisovateľom a hod-

ne prekladal zo srbčiny do slovenčiny a naopak.

Tento neúnavný nestor slovakistiky sa aktívne podieľal na literárnom, kultúrnom a spoločenskom živote slovenskej menšiny v Srbsku. Bol členom redakcie časopisov *Nový život* a *Dolnozemský Slováč*, v rokoch 1998 – 2002 bol predsedom Spolku vojvodinských slovakistov, bol medzi iniciátormi obnovenia Matice slovenskej v Juhoslávii, neskôr v rámci MOMS Petrovec, kde Samuel Boldocký v rokoch 1992 – 2000 zastával post predsedu, písal i scenáre pre literárno-hudobné pásma, ktoré obecenstvo ocenilo ako veľmi úspešné. V rokoch 1996 – 2000 bol i výborníkom Zhromaždenia obce Báčsky Petrovec a v rokoch 2003 – 2010 i členom Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny. Okrem toho sa ako člen správnych rád aktívne podieľal aj v Knižnici Štefana Homolu a v Ústave pre kultúru vojvodinských Slovákov.

Začiatkom roku 1993 v Petrovskom rozhlase ustanovili reláciu Matičný kútik, ktorá sa na vlnách tohto rádia s krátkou prestávkou dodnes vysiela, takisto ju pripravoval Samuel Boldocký. Samuel Boldocký bol okrem pôsobenia v kultúre aktívny i na športovom poli. V mladosti sa podieľal na rozvoji miestneho volejbalu, stolného tenisu a hokeja.

V roku 1996 Samuelovi Boldockému udelili Októbrovú cenu obce Báčsky Petrovec za vynikajúci prínos k literárnej tvorbe a osvetovej práci Slovákov v Juhoslávii. Je nositeľom i početných ďalších cien a uznaní, medzi nimi možno spomenúť Cenu časopisu *Nový život*, ktorú kritik Boldocký získal za roky 1992 a 2008 a tohto roku ocenili jeho prácu i medzinárodnou Cenou Ondreja Štefanka v Nadlaku.

Komemorácia venovaná zosnulému Samuelovi Boldockému bola v nedeľu 26. apríla o 13. hodine v Slávnostnej sieni Gymnázia Jána Kollára v Petrovci, v rámci ktorej sa prihovorili nielen jeho kolegovia, ale i kamaráti, matičiari a hostia. Úvodné slová rozlúčky podali bývalí kolegovia profesori Ondrej Koroš a Anna Hansmanová. Priliehavé básne prečítali Miroslav Babiak, Hana Tanciková a profesorka Helena Despićová. V mene kultúrnych aktivistov sa so Samuelom Boldockým rozlúčila predsedníčka MSS Katarína Melegová-Melichová a v mene kamarátov Viera Benková. Priliehavé slová rozlúčky predniesol aj podpredseda Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku Pavel Hlásnik, napokon prečítali i sústrastné telegramy. Záverom komemorácie sa mnohí z veľkého počtu prítomných zapísali do kondolenčnej knihy.

Pohreb Samuela Boldockého sa konal v nedeľu o 15. hodine a odbavoval ho miestny kňaz Vladislav Ivičiak spolu s kantorom Pavlom Očovejím za prítomnosti biskupa Samuela Vrbovského. Na poslednú cestu Samuela Boldockého vypravovala nielen blízka rodina, ale aj mnohí spolupracovníci, žiaci, kamaráti, susedia, početní ctitelia jeho tvorby zblízka i zďaleka, zo Srbska i zo zahraničia. Naposledy sa pri rakve a hrobe priliehavými slovami s profesorom Boldockým rozlúčili K. Melegová-Melichová a Veno Nechvátal, veršami M. Babiak a spevom komorný zbor Zvony a Stanislav Bajaník.

Češ jeho pamiatke! Nech mu je ľahká petrovská rodná zem.

JAROSLAV ČIEP

LABORATÓRIUM

EXPERIMENTY NA LUDŮCH

Svet už zase zamoruje pach strelného prachu. Úvahy o návrate studenej vojny by nám mali pripomenúť, čoho všetkého sú ľudia schopní počas vojny, ale aj pri jej príprave. V Japonsku sa za druhej svetovej vojny v neslávne známom vojenskom laboratóriu 731 pod vedením zvráteného „vedca“ s menom Shirō Ishii robili pokusy na ľuďoch zakázané Ženevskou konvenciou už v roku 1925. Obdobné pokusy robí „anjel smrti“ Mengele v Osvienčime. A ak by sme si mysleli, že druhou svetovou vojnou sa tieto zverstvá skončili, z omylu nás vyvedie dokument televíznej stanice History Channel o súčasnom živote v Severnej Kórei.

Zdrojom najotrasnejších svedectiev tohto dokumentu sú utečenci, vrátane bývalého veliteľa jedného z mnohých severokórejských koncentračných táborov. Bez účasti s osudom jeho obetí opisuje likvidáciu údajných triednych nepriateľov s použitím bakteriologických zbraní. Spolu s deťmi ich nahnali do hermetickej uzatvoreného zaskleného priestoru. Po vpustení smrteľnej látky ich pozorujú „odborníci na smrť“ a hodnotia agónie umierania nevinných – v priemere počas dvadsiatich minút.

Na otázku: „Ako ste reagovali na príkaz vykonať tieto pokusy?“ odpovedá bývalý veliteľ takéhoto tábora smrti stručne: „Nijako. Boli to nepriatelia ľudu, tak rozhodla strana.“

Na fakt, že medzi obeťami boli aj deti, reaguje, vraj šlo o kolektívny trest – jeden previnilec a likvidácia postihne celú

rodinu, prípadne aj ďalšie príbuzenstvo, dokonca susedov.

Na týchto zverstvách sa čerstvý utečenec aktívne zúčastňoval tri roky. Až potom začal pochybovať a utiekol z raja, ktorý vo forme o čosi civilizovanejšej (ale nie bez masy nevinných obetí) komunistickej vlády poznáme aj u nás. Jeho svedectvo potvrdzuje vzdelaná žena, rovnako utečenkyňa zo severokórejského „raja“, ktorá spomína experiment s infikovaným lístím, ktoré muselo päťdesiat uväznených žien zjesť. Žena opisuje ich vracanie, krvácanie, umieranie, skrátka smrť všetkých pokusných obetí.

Do tretice vystupuje svedok, ktorý na úteku priniesol so sebou aj konkrétne dokumenty potvrdzujúce takéto beštiálne experimenty s ľuďmi v súčasnosti. Áno, to, čo my pokladáme za temnú minulosť krvavej komunistickej diktatúry u nás (keď posledný väzeň Pavel Wonka zomrel následkom beštiálneho mučenia len rok pred novembrom 1989), je v oveľa horšej podobe skutočnosťou pre milióny ľudských bytostí ešte aj dnes.

KURIÓZITY DNEŠNEJ VEDY

Ak bola a v extrémoch je aj dodnes veda zneužívaná na experimenty s väzňami, tak máme aj opačné príklady, keď veda oslobodzuje. Testy DNA dnes pomáhajú objasniť desiatročia staré kriminálne prípady a vylúčiť nevinne odsúdených. Randolph Arledge bol v roku 1984 odsúdený v štáte Texas na 99 rokov väzenia za znásilnenie a vraždu Carolyn Armstrongovej, ktorú nespáchal. Takmer po tridsiatich rokoch za mrežami ho prepustili vo veku 58 rokov, keďže sa obhajobe podarilo primäť súd k testom DNA,

ktoré dokázali spojitost vraždy s iným podozrivým. Telo Carolyn Armstrongovej bolo nájdené pri poľnej ceste dopoly nahé so štyridsiatimi ranami nožom do krku a hrude. Arledge bol v tom čase na návšteve v blízkom mestečku. Následne sa vrátil domov do Houstonu, ale urobil chybu, že sa dal kumpánmi Benniem Lamasom a Paulou Lucasovou nahovoriť na výlet v ukradnutom aute. Keď ich v Tennessee chytili, tí darebáci svedčili, že sa im Arledge priznal k vražde Armstrongovej, aby vyviazli s ľahšími trestami. Ani Armstrongová nebola neviniatko, lebo v jej aute sa našiel do polovice vyfajčený joint marihuany. To všetko po tridsiatich rokoch objasnili vedecké metódy forenznnej kriminalistiky.

OSOBNOSTI SLOVENSKEJ VEDY

V rámci projektu Slováci a svet predstavujeme vynikajúce osobnosti slovenského pôvodu, ktoré sa presadili vo svete vedy. Tibor Spitz (1929 v Dolnom Kubíne) emigroval zo Slovenska do USA cez Kubu v roku 1968 ako ambiciózny chemik. V USA sa dočkal najväčších úspechov. Dostal sa do výskumného tímu, ktorý má veľký podiel na masovom rozšírení počítačov a videorekordérov. Jeho patenty výrazne prispeli k vývinu nových technológií aj v sklárskom priemysle. „Mali sme veľký podiel na zavedení masovej výroby počítačov, teda aj na tom, že sa takto celosvetovo ujali. Postupne boli lacnejšie a dostupnejšie, keďže sme ich výkonnosť veľmi rýchlo znásobovali. V tom čase sme na mnoho rokov obsiahli až 90 percent svetovej výroby,“ uviedol pre Hospodárske noviny rodnák z Dolného Kubína Tibor

Spitz. Pozoruhodná je aj jeho výtvarná tvorba.

GUSTÁV MURÍN

LITERÁRNY ANTIKVARIÁT

V ZOVRETÍ

(*Osud Jakuba Lorenca-Zalěského*)

„Poznanie (...) je utrpenie, ktorého sa nezbavíte inak než tým, že sa oň podelite slovom alebo písmom s ostatnými.“

Prózu Jakuba Lorenca-Zalěského *Ostrov zabudnutých* (Kupa zabytych, 1924) pokladá literárny historik Ota Wićaz za najčudnejšie dielo, aké kedy vyšlo v lužickej srbčine. Dej sa odohráva počas silvestrovskej noci v podivnom mýticko-mystickom priestore Lužice, vnímanej ako rajský ostrov a obývanej dávnymi hrdinami. Ibaže tí, čo sú u iných väčších národov slávni a známi, nadobúdajú v prostredí autorovho rodného etnika podobu a povahu roztrasených tieňov či do ústrania odložených vecí. Takže hypotéza Parnasu sa stáva zároveň aj ríšou Háda.

Prvotným podnetom a vzorom vzniku textu bol obraz *Ostrov mŕtvych* od švajčiarskeho autora Arnolda Böcklina (1827 – 1901). Maliar vytvoril dielo v rokoch 1880 – 1886 v piatich verziách pod vplyvom prostredia anglického cintorína vo Florencii, kde bola pochovaná Böcklinova dcéra Mária. Výjav zachytáva skalnatý útes viac-menej pravidelného tvaru, týčiaci sa nad vodou. Hladina je rovná, nezvlnená. Nachádzame sa teda pravdepodobne uprostred „švajčiarskeho jazera“.

Priestor uprostred je porastený stromami, pravdepodobne topolmi, ktoré skrývajú vchod do hrobky. Tú nevidieť, ale vedú k nej do skaly vytesané schody, ku ktorým sa na čiernom člne blíži biela postava. V plavidle niet veslára, postava stojí nehybne. Z pohľadu na obraz zistíme, že smeruje do centra. Čln sa nikam neponáhla. Schodíky sa nachádzajú v lagúne vytvorenej výbežkami zvislých stien ostrova. Ramená sú lemované štvorcovými terasami, na ktorých sa nachádzajú zatiaľ prázdne lavičky. Ktokoľvek by si tam sadol, iste by videl dovnútra topoľov. Inak by predsa odpočívadlo nemalo zmysel. Obraz ako celok zvierá srdce.

Jakub Lorenc sa narodil 18. februára 1874 ako šieste dieťa v dedinke Ratibor. Od roku 1887 študoval v katolíckom seminári v Budyšine. Po roku odtiaľ ušiel. Od roku 1889 študoval na nemeckej jazykovej škole v Prahe. Potom v tom istom meste absolvoval výučbu v lužickom seminári. Táto budova, postavená jedným z majstrov barokovej architektúry Kiliánom Ignárom Dientzenhoferom v rokoch 1724 – 1728, stojí dodnes na Malej Strane. Pôvodnému účelu, t. j. vzdelávaniu lužickosrbských katolíckych duchovných, slúžila od čias výstavby až do roku 1922, keď budovu prevzal do správy štát. V rokoch 1945 – 1955 bol majetkom Spoločnosti priateľov Lužice a opäť sa tu vyučovalo. Od roku 1955 je v štátnej správe. V časti budovy je verejnosti prístupná unikátna lužickosrbská knižnica so základnými fondmi, ktoré zhromaždil absolvent seminára Michal Hórník. Inštitúcia je preto pomenovaná po ňom. Jakub Lorenc sa práve tu stal členom študentského spolku Srbianka (Serbowka). Okrem iných sa tu zoznámil aj s o tri roky starším Miklawšom Andrickým, členom Matice srbskej

a aktívnym odporcom germanizácie Lužických Srbov. Mikławš neskoršie vo vlasti redigoval časopis Lužica a noviny Katolícky posol, vydávané lužickým Spolkom Cyrila a Metoda. Okrem toho organizoval letné tábory pre lužickú mládež. Za nemiestny nacionalizmus ho cirkevná vrchnosť potrestala. Roku 1904 sa ocitol v cirkevnom väzení v Berlíne, kde aj o štyri roky neskôr, teda tridsaťsedemročný, zomrel.

Jakub sa na rozdiel od Mikławša venoval po návrate z Prahy viac-menej praktickým záležitostiam. Spolu so starším bratom vyštudoval lesnícke učilište, absolvoval vojenskú prezenčnú službu a od roku 1895 pôsobil v štátnych službách ako lesník v západnom Nemecku, v oblasti Porýnia. Oženil sa a do rodného regiónu sa vrátil až ako štyridsaťštyriročný na sklonku prvej svetovej vojny. Za peniaze ušetrené vyše dvadsaťročnou štátnou službou si kúpil pílu v dedinke Slepó. Výnos z podniku mu umožnil v medzivojnovom období venovať sa literárnej a politickej činnosti.

Roku 1924 sa stal jedným zo zakladateľov Srbskej ľudovej strany. Predsedom tejto organizácie bol až do roku 1933, keď sa v Nemecku chopil moci Hitler. Roku 1925 sa zúčastnil Kongresu národnostných menšín v Ženeve. V tom čase začal používať pseudonym Zalěski na počesť svojho poľského priateľa, veľvyslanca Augusta Zalěského. Lorenc sa v dvadsiatych rokoch 20. storočia zúčastňoval zasadnutí Ligy národov, na ktorých obhajoval práva národnostných menšín v Nemecku. V rokoch 1924 – 1934 bol súčasne predsedom Srbského literárneho spolku. Roku 1933 ho nacisti na krátky čas zatkli. Prepustili ho na základe písomného vyhlásenia, ktorým sa zaviazal, že sa viac nebude za-

berať politickou činnosťou. Po odchode z väzenia emigroval do Československa. Roku 1938 sa pre chorobu vrátil aj s dcérou do Nemecka. Zomrel 18. februára 1939 v Berlíne.

Prvé literárne texty publikoval roku 1892 v časopise Lužica na podnet spomínaného Mikławša Andrického. K literárnej činnosti sa potom vrátil po vyše dvadsaťročnej pauze začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia. Napriek tomu, alebo možno aj práve preto, že bol aktívny politicky, literatúru, na rozdiel od mnohých súčasníkov, nepovažoval za vec národnú, ale osobnú, intímnu. Podľa vlastných slov potreboval písanie ako psychoterapiu, ventil na uvoľňovanie úzkostných stavov. *Ostrov mŕtvych*, svoje najdlhšie chystané dielo, považoval za „román hladajúcej duše“. Vo svojom „opuse magnum“ vedome rezignuje na príbehovosť či transparentnosť. Nadväzuje na tradície mysticizmu a alegorizujúcej prózy barokových traktátov. Prostredníctvom zdanlivo zastaranej formy sa Lorenc v dobovom kontexte tvorby svojho etnika stáva prenikavo, ba priam až osamelo moderným. Kým väčšina súčasníkov v obave o identitu úzkostlivo a miestami poriadne netvorivo rozvíja odkaz predkov. Autor *Ostrova mŕtvych* prostredníctvom pocitu vnútornej trýznenosti presvedčivo a prenikavo vyjadruje aj všeobecnejší pocit celku uprostred mora skál nemeckej presily uctievajúceho vlastný hrob. S prázdnyimi lavičkami prichystanými pre divákov. Prázdnyimi. Pretože všetci sú už vnútri a posledný hrdina prichádza na ostrov bez pohybu či aktivity preto, že je tým, čím vie, že je priťahovaný bolestne a neuralgicky.

„*Nepíšem preto, aby mi každý rozumel, ale aby som ulavil svojmu utrpeniu,*“ uvádza vo svojom denníku, ktorý si viedol od

roku 1903. Autor prinajmenšom svojim najkvalitnejším, ostentatívne nepochopiteľným dielom, bez pátosu vniesol do lužickosrbskej literatúry svojský variant l'art pour l'art.

Jakub Lorenc okrem spomenutej prózy písal aj historické novely (*Srbskí hrdinovia*, 1922) či parafrázy ľudových rozprávok, v ktorých využíva folklórnu predlohu podobne ako autori moderných autorských rozprávok alebo fantasy literatúry (*Kifko*, 1936). Druhý román pod názvom *V okovách osudu* nedokončil.

Lorenc je autorom aj dnes zaujímavej reflexívno-intímnej lyriky. V dedových šlapajach vykročil ďalej jeho vnuk Kito Lorenc (1938), jeden z najvýznamnejších predstaviteľov modernej lužickosrbskej experimentálnej poézie.

MILOŠ FERKO

SPRÁVY Z VÝSTAV

V Galérii mesta Bratislavy v Pálffyho paláci je od 20. marca do 28. júna 2015 otvorená výstava *Milan Paštéka – legenda slovenského maliarstva*, ktorú pripravili Jan Kukul a Dušan Vanko ako zberateľskú výstavu, ale zahrnuli do nej aj mnohé obrazy zo slovenských galérií, ako aj z Galérie výtvarných umení v Ostrave.

Milan Paštéka (1931 – 1998) bol členom bývalej Skupiny Mikuláša Galandu a etabloval sa ako člen tejto skupiny. Ako maliar prechádzal vo svojom vývine viacerými premenami, no zároveň sa vždy prezentoval ako vzácne citlivý kolorista.

Sila jeho najlepších obrazov je predovšetkým v hĺbke prežitia.

Na tejto výstave som síce nenašla niektoré Paštékove obrazy, ktoré sú z môjho pohľadu významné, možno si tu však pozrieť prierez tvorbou od päťdesiatych rokov až po záver rokov deväťdesiatych.

Autoportrét na lodke, olej na plátne z roku 1958, má geometrizované formy obrazov autorovho raného obdobia. Sú tu čisté tvary, farebnosť jemných tónov, lyrické vyznenie. Obraz s názvom *Červený dom* z rokov 1958 – 1960 pôsobí aj v tomto výbere Paštékových obrazov ako jeden z najexpresívnejších. Zvlášť ma zaujal obraz s názvom *Tanec*, olej na plátne z roku 1966. V šesťdesiatych rokoch bola pre Paštéku najväčším „objavom“ nesporné gestická malba. Tá sa tu uplatňuje s celou intenzitou jeho maliarskej vitality, ale v pozadí organických tvarov a škvŕn sa zaujímavo črtá geometrické členenie. Mimoriadne pôsobivá je farebnosť s prevládajúcou modrou.

Čosi mýtické sa ukrýva v obraze s názvom *Pastierska rozprávka*, olej na plátne z roku 1970. V čistých formách postavy zvierata i pastiera sa pritom uplatňujú farebné škvŕny, gestická malba, ale okolitý priestor, ako aj brána a kostolík v pozadí sú maľované v plošnom poňatí.

Z osemdesiatych rokov ma na tejto výstave zaujal azda najväčšmi *Macbeth*, obraz väčších rozmerov, olej na plátne z roku 1983. Obrazy z tohto obdobia, maľované často iba ľahučkými tónmi, takmer priesvitnými lazúrami, prinášajú svojimi figurálnymi motívmi a obsahom čosi ťaživé.

Deväťdesiate roky znamenajú u Paštéku odklon od figurácie. S jeho obrazmi sa odrazu dostávame do voľného priesto-

ru. Tieto obrazy sú meditáciami o tichu, o niečom, čo nás presahuje. Je tu *Špirála IX*, olej na plátne z roku 1995, s farebnosťou redukovanou na tóny čierneho, alebo *Dar ticha III*, kombinovaná technika na plátne z roku 1996, s prevládajúcou bielou, ako aj niekoľko ďalších z tohto obdobia, ktoré znamenajú osobitnú kapitolu v tvorbe autora.

JANA PIVOVARNÍKOVÁ

SPOZA MORAVY

Martin Reiner: Básnik. Román o Ivanu Blatném. Torst, Praha 2014

Kedysi redaktor brnianskeho katolíckeho vydavateľstva Petrov, neskôr sám úspešný vydavateľ, básnik-multimilionár, kedysi Pluháček, teraz Reiner (o tom poskytol už mnoho rozhovorov), do istého času monopolný vydavateľ Vieweghových bestsellerov, je sám sebedomým literárnovedným bádatelom, tvorcom žánru ako kedysi v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v knihe o Dostojevskom (po česky ako Dostojevskij a jeho svět) Boris Bursov – tzv. bádateľský román, módný tvar na pomedzí fact and fiction. Objektom je jeho milovaný básnik, skôr básnik Ivan Blatný (1919 – 1990), syn brnianskeho expresionistu Leva Blatného (1894 – 1930), ktorý ako mladý komunista tesne po februárovom prevrate roku 1948 zostal v Anglicku. Emigrácia bola preňho ťaživá: jednak obava z pomsty československej tajnej polície, jednak nové prostredie a jeho ťažkosti – básnik psychicky ochorel a vlastne do konca života sa liečil. Celá história so zdravotnou sestrou, ktorá zistila, že tie čmáranice, ktoré pacient robí,

sú básne v cudzom jazyku, bola už mnohokrát v českom prostredí prepieraná: Reiner zistil, že Blatný písal poéziu doslova až do smrti. Je to pekná kniha, povedal by som, že fikcia sa tu prejavuje skôr v peknom jazyku, ľahkej irónii, suverénnych (asi až veľmi) formuláciách, ktorými autor častuje i samotného Blatného, ale je kritický i k tým, čo sa s Blatným stýkali pred rokom 1989, nech už to bolo z akýchkoľvek dôvodov – alebo z každého trochu. Krásne, nákladne vybavená kniha, ako sa na autora a bohatého človeka patrí, na ktorú podobne chytrí autori budú u nás čakať márne, vydaná v prominentnom vydavateľstve, je vhodná ako darček začínajúcim básnikom, aby videli, čo znamená byť básnikom, i keď dnes je aj tak všetko inak. Kniha je brilantnou analýzou Blatného počiatkov spojených s Brnom a okolím Obilného trhu (nachádza sa neďaleko jadra dnešnej filozofickej fakulty, dom je označený príslušnou tabuľkou), ale Reiner ako básnik sa vnára skutočne do hlbín básnika ako bytosti a do jeho artefaktov: je to miestami fascinujúce a – keby som sa nehanbil za takéto nadnesené hodnotenie kohokoľvek – geniálne. A to i tam, kde s autorom cestujeme do starého dobrého i menej dobrého Anglicka: Reiner je vecný, konkrétny, niekedy až neľútostne, od opisov duševných pochodov až po fyzické problémy starého človeka. Reiner sa dostal k súkromnej korešpondencii, niekde si zafabuluje, ale len miestami – aspoň si myslím. Na môj vkus je tu pomerne jednostranne vyložený jeho politický osud a to, čo sa s ním dialo po roku 1945. Veď práve rokov Protektorátu Böhmen und Mähren sa kniha dotýka intenzívne, farbisto; tu je Reiner najumeleckejší, esteticky najpôsobivejší. To, ako sa razantne zmocnil svojej témy, ktorou

sa zaoberá pomerne dlho, je sympatické; súčasne je tu na môj vkus až primného sebavedomia. I keď má čiastočne pravdu, o Blatnom písali pred ním a budú písať i po ňom. Reinerova kniha má však v „blatnológii“ zásadný význam.

**Almanach NITRA 2013 (14. ročník).
Editori a vedeckí redaktori: Jozef
Vladár, Natália Muránska. Mesto
Nitra, Nitrianska odbočka Spolku
slovenských spisovateľov, Filozofic-
ká fakulta Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre, Nitra 2014**

Almanach Nitra, ktorý obnovil profesor Andrej Červeňák blahej pamäti s priateľmi, prirodzene nadväzuje na periodikum založené Jozefom Miloslavom Hurbanom (1817 – 1888). Zdalo by sa, že taká forma je teraz už prežitá, ale s tým nesúhlasím a je dobre, že projekt po určitých peripetiách našiel podporu u orgánov mesta. Nový Almanach Nitra, ktorý vydával najprv Spolok slovenských spisovateľov a UKF a v ktorom sa Červeňák spojil s rôznymi priaznivcami, takisto s cirkevnými kruhmi, má už 14 ročníkov. Po zakladateľovom odchode sa vydávania ujala jeho dcéra nitrianska rusistka Natália Muránska a profesor Jozef Vladár, ktorý bol spiritus agens i minulých ročníkov. V tomto zväzku nájdeme úvodnú stat Jaroslava Chovanca o štátoprávnej ceste k vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Je zrejmé, že je to len jeden z možných výkladov a ide, samozrejme, o pozíciu, z ktorej sa na to nahliada, ako je to pri všetkých takých udalostiach. Vo výklade jednotlivých etáp vývoja k samostatnosti nemôžem nájsť prvú Slovenskú republiku (1939 – 1945) – to by si asi vyžadovalo hlbšiu historickú a hlavne právnu analý-

zu. Oprávnené je podstatný oddiel almanachu venovaný cyrilo-metodskému jubileu (Cyrilo-metodské jubileum a Slováci). Nájdeme tu zaujímavé texty ľudí, ktorí sa na misiu dívajú rôzne z vyhranených hľadísk, nech je to V. Judák alebo A. T. Ruttkay: všetci zdôrazňujú význam misie pre Slovensko a Slovákov. Osobne by som viac zdôrazňoval – okrem základnej misijnej úlohy – kultúrny význam misie vo všeludskom zmysle – nejde len o národy, ale i človeka a celú ľudskú spoločnosť. Vzácnym hosťom almanachu je Ladislav E. Roth, košický rodák (nar. 1936), vedec, ktorý po odchode do emigrácie v roku 1966 pôsobil v USA, ale teraz je jeho príspevok, i keď sa týka technológie, skôr literárny: H. G. Wells a je to celkom zaujímavé čítanie (ako nehumanitný vedec chápe literatúru). Poézia a próza je útlejšia, prv jej bolo viac, jadrom sú kontakty, recenzie a kulturologické štúdie, vlastne takmer všetko je tam zaujímavé a čítavé (J. Lomenčík, V. Timura, J. Batora, J. Vladár, V. Libant, J. Jurčo, L. Paučová), spomienky, nekrológy a zaujímavé Rozhlady. Myslím, že kľúčovým v ďalšom vývoji almanachu je balans medzi tolerantným, neagresívnym poňatím a vyhraneným názorom, ktorý drží líniu proti povrchným módam, čo sa týkajú politiky, kultúry, jazyka a literatúry, a tým sa stať zaujímavým a pritažlivým, teda proti takzvanému mainstreamu. Byť svojským, teda slovenským, znamená byť i stredo európskym, slovanským a európskym. Treba podporiť dobrú poéziu, prózu a dokumentárne texty – toho je v almanachu menej.

**Michal Przybylski – Josef Šaur a kol.:
Podoby a proměny města ve slo-
venských a vybraných neslovan-
ských kulturách, literaturách a ja-**

S dobrým nápadom prišli relatívne mladí doktorandi Ústavu slavistiky v rámci svojho špecifického výskumu: sebavedomie im nechýba, keď píšú, že ich tím zahŕňa aj skúsených bádateľov, no dajme tomu, čas dnes beží rýchlejšie... Hoci v úvode píšú, že ako celok stavia na areálovej koncepcii vypracovanej na domovskom pracovisku, nenájdeme v bibliografii ani jedinú zmienku o tom, čo ich materský ústav v tejto veci už spravil. Nie je tu nijaká metodológia areálových štúdií a pod. Napokon kontinuita tu chýba aj inde: o meste, urbánnej kultúre je predsa množstvo všeobecnej literatúry, metodologicky cennej. Všetko vzniká ako by in medias res. Chýba tu zjednocujúce metodologické ukotvenie, ale to iba na okraj. A čo je tu svieže: materiál, pokiaľ možno nový, to, čo ruskí formalisti nazývali ozvláštnenie, t. j. pohľad na veci akoby po prvý raz videné, ale vo vede sa zatiaľ nosila skôr nadväznosť. Začal som kriticky, ale teraz už len kladne. Nájdeme tu štúdiu o transkripcii názvov českých miest v ruskojazyčných textoch, problematiku skloňovania slovinských názvov a mien, po rusky písanú analýzu jazyka ruskej politiky, úlohu mestského priestoru vo výučbe cudzieho jazyka, niečo o jurodivosti ako fenoméne ruského mesta, niečo o moskovskej samospráve minulosti, stať o Vukovare, pohľad na Bulharsko zo strany Čechov na konci 19. storočia, zaujímavú stať o beктаjšijskom ráde, práce o osmanskom „nostalgizme“ v súčasnej Prístine, analýzu štruktúry románov Leopolda Buczkowského v súvislosti so zánikom multikultúrneho sveta podolských a volynských miest. Užitočná

kniha, razantne vyprodukovaná. Autori majú dobré predpoklady pokračovať: ako – to sa ešte uvidí.

Miroslav Štěpán – Petr Holec: Můj život v sametu aneb Zrada přichází z Kremlu. Nakladatelství Malý princ, Praha 2013

Pár spomienok, ktoré už málokoho zaujímajú, dobové fotografie, doklad toho, že svetská sláva, najmä v našich zemepisných šírkach, poľná tráva. Prominentný väzeň zamatovej revolúcie – právne jediný vinník všetkého, čo sa stalo v období 1948 (to mal tri roky) – 1989 –, ktorý tu kladie nepríjemné otázky a uvádza fakty, sa medzitým odmlčal navždy (zomrel 23. 3. 2014). Proponovaný perestrojkový šéf KSČ, ktorým sa však nikdy nestal, hoci KSČ po novembrovom prevrate obnovil, tu uvádza mnoho známych vecí, čiastočne ich dokresľuje: iniciačná rola KGB v Prahe, styky opozície a tajnej polície, jánusovský Gorbačov a pod. Samozrejme, vychádza zo svojej pozície a svojho presvedčenia, svojej pamäti, ktorá môže byť zahmlená alebo podvedome účelová, ale údaje – nijako senzačné – rovnako zanechávajú na všetkom podivnú pachuť, pretože už vieme... prítomnosť, ktorá bola kedysi neznámou budúcnosťou, verifikuje mnohé, takisto i rok 1989 verifikoval ciele roku 1968, ten zase predchádzajúci vývoj, sovietsky a náš odmäk konca päťdesiatych rokov 20. storočia. Je nutné sa dožiť, aby sme vedeli, aký zmysel malo to, čo sme prežívali za mladí ako nevedomí. Je smutné, že to všetko vôbec nevedie k tomu, aby sme opustili sprofanovanú podobu politiky ako špiny: v tejto situácii sa vždy spoliehame na nové generácie, že už také nebudú, ale zatiaľ sa

to ešte nestalo. Z minulosti treba vyvodit to pozitívne už aj preto, že tu vždy žili i ľudia poctiví, pracovití, charaktérni, ktorí však časy ovplyvnili len málo... Nimi ale pokračujeme ako ľudia, ktorí sa usilujú – hoci nie celkom úspešne – dodržiavať pravidlá dané napríklad Desatorom... Kniha – po všetkých tých senzačných správach o roku 1989 – už ani nevyvolala veľký mediálny záujem, autor či spoluautor vedel, že je jeho posledná, ale práve preto by sme sa jej nemali vyhýbať: z najrôznejších dôvodov.

IVO POSPÍŠIL
(Z češtiny preložil Jaroslav Vlnka)

POZNÁMKY Z ČÍTANIA

(K zborníku *Dominik Tatarka v súvislostiach svetovej kultúry*, Brno 2013)

Pri Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne pôsobí Ústav slavistiky, ktorý od roku 1995 vedie rusista a slavista Ivo Pospíšil. Už od polovice deväťdesiatych rokov Česká asociácia slavistov v spolupráci s Ústavom slavistiky, Slavistickou spoločnosťou Franka Wollmana a Stredoeurópskym centrom slovanských štúdií (s organizačnou a finančnou pomocou Literárneho informačného centra v Bratislave) organizuje slavistické semináre na aktuálne literárno-kultúrne témy, z ktorých vydáva reprezentatívne zborníky.

V roku 2013 to bola téma *Dominik Tatarka v súvislostiach svetovej kultúry* (ed. Ivo Pospíšil, Anna Zelenková), roku 2014 *Myšlienkové toposy literatúry v česko-slovenských súvislostiach (minulosť a súčasnosť)*, na rok 2015 pripravujú zborník o českej a slovenskej poézii: *Slovo a ml-*

čanie. Zborníky vychádzajú dvojjazyčne, po česky i po slovensky, podľa národnosti a jazyka, v ktorom píše autor príspevku.

Podľa mojich vedomostí sú tieto aktivity českých slavistov v slovenských literárnych a kultúrnych časopisoch reflektované len minimálne, ani nie okrajovo. A to aj napriek tomu, že sa na nich zúčastňuje naše Literárne informačné centrum. Keďže som si prečítal väčšinu príspevkov v zborníku *Dominik Tatarka v súvislostiach svetovej kultúry*, rozhodol som sa reagovať aspoň na príspevok prof. Iva Pospíšila *Dominik Tatarka o literatúre a souvislosti: poznámky ze strany*.

Reagujem, lebo táto polemická štúdia sa neobmedzuje len na Tatarkovu osobnosť a dielo. Naopak, dielo a osobnosť D. Tatarku autorovi poslúžili ako východisko k zobšeobecňujúcim tvrdeniam nielen o česko-slovenských a slovensko-českých kultúrnych, ale aj spoločenských a politických vzťahoch a dejinách. Navyše, autor pokladá svoje závery len za „*poněkud hyperbolizované paralely slovensko-české*“. Súhlasím s Pospíšilovým hodnotením Tatarku, ktorý je na Slovensku „*také mýtem, idolem a tedy trochu nedotknutelným*“, ale s tým dodatkom, že len u časti súčasnej literárnej vedy. A predovšetkým autorovo tvrdenie – „*je tedy v jistém smyslu měřítkem spisovatelské dokonalosti, možno i dokonalosti politické*“ – platí skôr na deväťdesiate roky ako na súčasnosť. Pozastavím sa teda pri autorových predpokladoch a tvrdeniach, ktoré sa netýkajú Tatarku ani slovenskej a českej literatúry a kultúry, ale celkových spoločenských a politických vzťahov, teda vzťahov oboch národov a ich politických reprezentácií v uplynulých 150 rokoch. Nemôžem nechať bez odpovede tieto, podľa autora „*hyperbolizujúce*“, podľa môjho názoru skresľujúce

tvrdenia, týkajúce sa spoločných česko-slovenských, ale aj českých a slovenských dejín osobitne:

Tvrdenie č. 1: „... Československo v roce 1918 vzniklo připojením tzv. slovenského prostoru, jenž nebyl, ani nemohl být určen historickými hranicemi nějaké tradiční územní jednotky... k historickým českým zemím, tedy Království českému a Markrabství moravskému, jenž byly legitimní součástí většího celku Rakousko-uherské monarchie, předtím prostoru Říše římské národa německého...“ Prof. Pospíšil tu píše o Slovensku spreď roka 1918 ako o „*tzv. slovenskom prostoru*“, teda o kultúrne a politicky prázdnom priestore. Akoby neexistovali dve kultúrne a jazykové iniciatívy J. I. Bajzu a A. Bernoláka, akoby neexistovalo Slovenské učené tovaryšstvo a potom kodifikácia slovenčiny (1843) ako spisovného jazyka Štúrom, neskôr štúrovské Slovenské povstanie 1848/1849 aj územne vydelilo Slovensko a Slovákov z rakúsko-uhorskej masy. A potom Matica (1863 – 1875) a pomatičná generácia (reprezentovaná Škultéty, Vajanským, Hviezdoslavom). Táto Pospíšilova formulácia popiera vznik Československej republiky ako výsledku zahraničného (Masaryk, Beneš, Štefánik) a domáceho odboja a nahrádza ho teóriou pripojenia „*tzv. slovenského prostoru*“ k tristo rokov de jure i de facto neexistujúcemu Království českému a Markrabství moravskému. Teda podľa tejto autorovej logiky by Československo vzniklo pripojením „neexistujúceho k neexistujúcemu“!

Svoju teóriu podopiera autor aj analógiou z najnovších nemeckých dejín. Tvrdí: „*Podobně jako jednotné Německo v 90. letech minulého století nevzniklo spojením obou Němecek, ale připojením NDR k SRN.*“ Prof. Pospíšil zabúda na fakt, že

kým Nemci boli po druhej svetovej vojne rozdelení do dvoch štátov ako jeden národ, Česi a Slováci sa po roku 1939 rozdelili v čase geopolitickej krízy, podobne sa v čase ďalšej geopolitickej krízy rozdelili aj roku 1992. Nemci boli rozdelení, kým my sme sa rozdelili...

V rozpore so skutočnými dejinami autor tvrdí, že v „*případe Československa žádné takové dva státy nebyli ani soudobě, ani historicky*“. Hoci historicky existovali vedľa seba Protektorát Böhmen und Mähren a Slovenská republika (1935 – 1945) a „soudobě“ Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika v rámci federácie schválenej ústavným zákonom 27. októbra v Národnom zhromaždení v Prahe a podpísanej 30. októbra 1968 na Bratislavskom hrade. (Aj keď sa Edvardovi Benešovi podarilo dosiahnuť, aby spojenci uznali de jure kontinuitu Československa aj po Mníchove, teda v rokoch 1939 – 1945, fakticky Československo ako štát vtedy neexistovalo. Navyše, všetko podmieňuje základný fakt, že kým Česi sa v 19. storočí rozvíjali pod kultúrnejšou rakúskou správou, Slováci sa rozvíjali pod menej kultúrnou uhorskou správou. To však neznamená, že v druhej polovici 19. storočia bolo Slovensko prázdny, čiže len „*tzv. slovenským priestorom*“.

Na druhej strane sa autor pozastavuje nad tým, že v novele *Průtené kreslá*, ktorá sa odohráva v Paríži tesne pred a po Mníchove, sa opakovane v rozhovoroch vyskytuje označenie „Československo ako prázdna krajina“. Akoby to označenie nevystihovalo Tatarkov, a nielen jeho, pocit z Československa po schválení Mníchova vtedajšou československou vládou, po vyprázdnení pevností bez boja, po odlete prezidenta E. Beneša do zahraničia, po

Háchovom „rokovaní“ s Hitlerom v Berlíne.

Čítanie *Prútených kresiel* v rokoch 1991 – 1992 vyvolávalo vo mne podobné pocity a obavy z geopolitiky a z delenia republiky ako v Tatarkovi v rokoch 1938 – 1939. Keď som sa s nimi zdôveril scenáristovi Ferovi Feničovi, dokonca som mu navrhol, aby podľa *Prútených kresiel* nakrútil film, veď už môže voľne vycestovať do Paríža, odpovedal mi: „*To není evropské téma...*“ Ja si to nemyslím... Fenič sa po koketovaní s hraným filmom dal na dokumenty, ktoré väčšmi vyhovujú jeho naturelu a schopnostiam...

Vo vzduchu dodnes visí otázka disidenta Milan Uhdeho: „*Proč tyto dva národy jdou v čase krizí od sobě?*“ Môžeme sa len sporiť, ktorý z národov bol príčinou druhého rozdelenia, alebo v akej miere! Z pohľadu českej strany to bol „mladší bratr“, teda Slováci, zo slovenského pohľadu to bola politika V. Havla a jeho politickej reprezentácie po roku 1989. Táto reprezentácia si vo svojom antikomunistickom fanatizme nevyšimla, kde sa končí demontáž komunizmu a kde sa začína demontáž republiky ako celku. Odsunutie sociálno-demokratickej alternatívy ponovembrového vývoja, odsunutie Dubčeka, aklamačné (a nie tajné) prezidentské voľby s jediným kandidátom V. Havlom, zavedenie kapitalizmu – čiže trhu „šokovou terapiou“ – vytvorili dve nerovnovážne časti Československa v priebehu dvoch rokov: pomerne konsolidované hospodárstvo Čiech s polovičnou nezamestnanosťou a rozbité (pád ťažkého priemyslu a poľnohospodárstva) hospodárstvo Slovenska s dvojnásobnou nezamestnanosťou. Odstredivé tendencie v podobe volania po samostatnosti (ktoré nezačalo presadzovať HZDS, ale SNS) boli zákonitým

dôsledkom týchto skutočností. Sociálne sa premietlo do nacionálneho... Klaus a Mečiar boli limitovaní týmito sociálnymi faktmi... A pri tom vášnivom delení pozabudli Česi na Nemcov na západe a Slováci na Maďarov na juhu...

Povestné „*Ať si jdou!*“ zaznelo na adresu Slovenska a Slovákov z pera disidenta Ludvíka Vaculíka už v roku 1992.

A posledná námietka: „*Slabý slovenský respekt k českému kulturnímu prostoru je axiomatický i u těch, kteří tu léta žili a žijí.*“ K tomu len dve poznámky: České filmy premietané v slovenských kinách a šírené v Slovenskej televízii sa nedabujú. Slovenské filmy v českých kinách a Českej televízii áno.

Tá druhá je od českého autora Petra Žantovského z príspevku *Česká média a slovenská agenda – zkušenosti a možnosti*: „... *zkuste si sehnat v Česku jediné slovenské noviny – nepochodíte, a to vesměs ani v hlavním městě. Český tisk ovšem můžete koupit na Slovensku relativně běžně. Nebo literatura – časy, kdy byly slovenské knihy přirozenou součástí prodejního prostoru, jsou pryč. A to se netýká jen beletrie, ale i, což je ještě horší, literatury odborné. Přitom v kdejákém bratislavském knihkupectví narazíte na širokou nabídku českých knih všech žánrů a druhů. Univerzity velmi často využívají studijní texty psané česky. Naopak se to neděje. A totéž se týká medií*“ (z príspevku na medzinárodnej konferencii *Slovenčina vo svete*, 2013, Bratislava).

Na koniec: Česi a Slováci, Slováci a Česi. Tieto dva národy si môžu pomáhať alebo škodiť, nebudaj ubližovať...

Dost bolo námietok, napokon, oveľa podstatnejšie pre Slovensko a slovenskú kultúru je to, aký rešpekt k svojej kultúre, svojim dejinám – kultúrnym i politickým – máme my, Slováci. Toto je pre nás pod-

statnejšie, ale či aj priaznivejšie? Mal som
písať radšej o tom...

P. S.: Ukrajinskú spisovateľku Oxanu
Zabužkovú som z tohto kontextu radšej
vypustil.

JOZEF ČERTÍK

V TÝŽDNI SLOVENSKÝCH KNIŽNÍC

Rozličné podujatia v rámci Týždňa
slovenských knižníc sa každoročne sna-
žia pripomenúť, že okrem masovej tele-
víznej zábavy a internetového klikania
stále existuje vyššia a inteligentnejšia
moc – knižná kultúra. V dnešných časoch
bez hodnôt ide o fenomén síce naoko
slobodný, no takisto plný neskutočných
protikladov až kontroverzných rozhodnu-
tí. Kniha však, chvalobohu, napriek tomu
pretrváva. Písané slovo, či už v takej ale-
bo onakej podobe, sa nám vytrvalo pri-
hovára, nestratiac nič zo svojej magickej
príťažlivosti.

Vďaka sieti knižníc sa môžeme do-
stať k akejkolvek knižnej publikácii. Je
dobré, že sa knihy napriek nepriaznivým
podmienkam neprestali čítať a že služby
knižníc využívajú tisíce čitateľov. Odkedy
sa kniha stala tovarom, a to dosť drahým,
ba pre niekoho až nedostupným, väčšiu
váhu získavajú knižnice. Aj ich služby sa
neustále skvalitňujú. Pracovníci knižníc
počas celého roka organizujú množstvo
akcií. V rámci Týždňa slovenských knižníc
sú to napríklad čítačky, umelecké pred-
nesy, prednášky a projekty na propagáciu
významných diel a priblíženie osudov
obľúbených autorov, prezentácie nových
kníh spojené s autorskými stretnutiami

a besedami. Tieto akcie si získavajú po-
zornosť čitateľov a vytvárajú atmosféru
dôvernosti ku knihe a k ich aktérom.

Kysucká knižnica v Čadci pod vede-
ním poverenej riaditeľky Janky Bírovej
pripravila po úspešne zorganizovaných
celoslovenských súťažiach tvorby začína-
júcich autorov Jurinova jeseň a Jašíkove
Kysuce a po festivale dokumentov Jeden
svet takisto bohatý program Týždňa slo-
venských knižníc. Začal sa Posolstvom Lu-
dovíta Štúra pre dnešok, pokračoval vý-
stavou dokumentov a fotografií z činnosti
knižníc regiónu, priblížením tvorby vý-
znamných rozprávkarov v minulosti i sú-
časnosti a ponukou najnovších publikácií
obľúbených autorov. Skončil sa populár-
nou aj očakávanou Nocou s Andersenom,
hodnotenou ako „medzinárodné celonoč-
né podujatie zamerané na podporu číta-
nia detí“.

Svoje miesto tu však, samozrejme,
mali aj tvorcovia súčasnej literatúry. Naj-
skôr sa čitateľskej verejnosti predstavil
Jozef Banáš najnovšou knihou *Velestúr*.
Beseda a prezentácia knihy boli spojené
s autogramiádou. V druhej polovici týž-
dňa prišiel na besedu Alexander Halvo-
ník, významný slovenský spisovateľ a li-
terárny kritik, ktorý sa narodil na Kysu-
ciach. S deťmi besedoval o knižke *Máto-
ha, neboj sa!* – veselá a nesmierne svie-
ža Halvonikova detská kniha rozpráva
príhody mátožieho chlapca Bertíka a je-
ho spoločníkov v príťažlivom lesnom
prostredí. Vyvrcholením autorských stret-
nutí bolo podvečerné literárne soirée so
spisovateľmi a publicistami Alexandrom
Halvonikom, Dušanom Mikolajom a La-
dislavom Hrubým. Pozvanie na besedu
prijali študenti čadčianskeho bilingválne-
ho gymnázia a ďalší obdivovatelia ume-
leckého slova, ktorí prejavili záujem o li-

terárne dianie už pri predchádzajúcich podujatiach. Alexander Halvoník predstaviť svoju publikáciu *Premeny II* (2014), nadväzujúcu na *Premeny. Slovenská próza na rozhraní storočí* (2004).

Dušan Mikolaj, čerstvý laureát Ceny Vojtecha Zamarovského, pripravuje publikáciu o osudoch umeleckého sklára Stanislava Meliša, žijúceho v Austrálii. Ladislav Hrubý zase hovoril o svojom najnovšom románe *Biele deti na úteku* (2014), ktorý je znepokojivým svedectvom o súčasnej dobe a o novej stratenej generácii, o osudoch mladých ľudí bez východiska a perspektívy. Zároveň ako garant čadčianskeho literárneho klubu Oáza vyzýval mladých autorov, aby sa zúčastňovali na živote klubu a najmä aby sa snažili presadiť na celoslovenských literárnych súťažiach, lebo len tak sa môžu autorsky zviditeľniť na verejnosti. Ako na záver besedy zdôraznil Alexander Halvoník, každý má možnosť uplatniť sa svojim umom a schopnosťami, len treba skúšať a umelecky sa formovať, pestovať vlastný jazyk.

LADISLAV HRUBÝ

IVAN PAVLE – TU A TERAZ...

Žijeme vo zvláštnom svete. Ľudstvo zmietajú sociálne a národnostné búrky presahujúce do ozbrojených konfliktov a vojen. V protiklade k nadprodukcii a hightech vyvstáva príznak hladu a chorôb. Svár duchovnej a mravnej viery s ľudským strachom prekračuje svoj latentný stav...

Parafrázujúc slová Iva Janouška, ktoré vyslovil pred časom v monografii o maliarovi Stanislavovi Balkovi, ponúka sa

možnosť (azda prekvapujúca) nazrieť do „obecnej“ podstaty tvorby galantského rodáka, jubilujúceho akad. maliara Ivana Pavleho (1955), absolventa VŠVU (odbor monumentálna maľba) v Bratislave (1981). Odhalila ju výstava jeho diel usporiadaná (prekvapujúco nie v Slovenskej národnej galérii) v Slovenskom národnom múzeu – Prírodovednom múzeu v Bratislave na jar tohto roku.

Fakt, že našla svoje miesto na pôde vrcholnej zbierkotvornej inštitúcie, nie je náhoda. Pavleho výtvarná, predovšetkým maliarska, tvorba svojím významom totiž patrí do celonárodného, celoštátneho aj medzinárodného priestoru. Podobne ako tvorba ďalších generačne príbuzných osobností slovenského výtvarného umenia. Nedá sa nevidieť, že to, čo sa spája s Pavleho tvorbou (a ďalších jeho rovesníkov), z hľadiska výtvarnej kvality, je jeho nadgeneračný význam. Samozrejme, pokiaľ máme na mysli hodnotu tvorby. Tam spočíva opodstatnenie toho, že výstava jeho obrazov našla svoje miesto na pôde vrcholnej zbierkotvornej inštitúcie na Slovensku. Ibaže takou istou – navyše, z hľadiska poslania – špecializujúcou sa na výtvarné umenie je Slovenská národná galéria. Tá to akiste má definované v zriaďovacej listine. Z pohľadu dramaturgie výstav o tom, čo sa bude a čo nebude vystavovať na pôde SNG, rozhodujú jej kompetentní pracovníci. Aspoň ostáva veriť, že to tak je! Význam a kvalita tvorby každého z vystavujúcich umelcov v SNG by mali byť bezpochyby rozhodujúcimi kritériami, ktoré v takýchto prípadoch hrajú prím. Ťažko však brať do úvahy všelijaké pomocné barličky pri posudzovaní umeleckej tvorby žijúcich umelcov, spočívajúce vo vymyslenom konštatovaní typu „patrí medzi predstavi-

telov stredného prúdu“, pretože zatiaľ nikto nedefinoval tzv. „stredný“, „horný“ či „dolný“ prúd v súčasnom slovenskom umení. Možno sa oprávnene domnievať, že to nikto ani nevie. Používanie konštatovanie sa zaužívalo, resp. je frekventované v prípade určitej skupiny, časti alebo vrstvy slovenských kurátorov a historikov umenia ako pejoratívne „uzákonené“ klišé, ktoré však z umelecko-historického hľadiska a vedeckých metód výskumu nemá reálne opodstatnenie.

Skrátka, byť niekde zaradený a priznávať sa k tomu je jedna vec a prekračovať hranice akéhokoľvek „škattulkovania“ a „definitívneho“ ukotvenia (rozmerom tvorby) v histórii, na základe voluntaristických ambícií niekoho druhého, je vec druhá. V Pavleho prípade, vzhľadom na kvalitu, typ a charakter tvorby, ako aj invenciu, ktorou disponuje, to platí bez obáv a naplno.

Ivan Pavle prekročil hranice svojho generačného a (nebodaj) miestneho regiónu už dávno. Treba povedať, že patrí medzi kľúčové zjavy súčasného slovenského výtvarného umenia, v prvom rade maliarstva. A usporiadanie rozsiahlej (aj keď nie súbornej) výstavy jeho tvorby na pôde inštitúcie prekračujúcej rovnako rozsahom svojej pôsobnosti hranice Bratislavy a Slovenska je záležitosť, ktorú možno zobrať na vedomie ako pokus o ocenenie tvorby, čo svojou kvalitou patrí medzi tie, akých na Slovensku nemáme veľa. Pochybovať o tejto kvalite môže (aj spomedzi kritikov či teoretikov umenia) len nekompetentný alebo zlomyseľný ignorant, „odborník“ neznalý veci, akých sa u nás, žiaľ, vyskytuje stále dosť.

V tejto súvislosti možno pokladať citovanú výstavu za akúsi náhradu alebo odstránenie danej absencie zo strany

našich vrcholných zbierkotvorných, galeijných inštitúcií. Splnila, dá sa povedať, dvojjediný účel: po prvé, umožnila predstaviť teoretický sprievod k svojej náplni v podobe samostatnej knižnej monografie vydanéj pri tejto príležitosti (autor Ivan Jančár), a po druhé, uviedla Pavleho výtvorné dielo v reprezentatívnom výbere, takpovediac, „do obehu“.

Samotná výstava pozostávala zo súboru veľkorozmerných malieb, menších maliarsko-kresliarskych záznamov (kombinovaných techník) vystupujúcich v pozícii samostatných obrazov, trojrozmerných sochárskych a akýchsi neo-ready-made objektov prezentovaných tiež ako nový rozmer umelcovej „maliarskej“ tvorby. K tomu treba pripočítať záverečné finále (z hľadiska koncepcie výstavy) stelesňujúce maliarovu autentickú reakciu na problém ľudskej viery (etiky?) človeka v rámci samostatného segmentu (konceptu) výstavy: Neveriaci Tomáš. Pavle sa tu odvoláva na jeden z príkladov kresťanskej mytológie obsiahnutý v Novom zákone. Cieľom sa stala aktualizácia jeho odkazu na pozadí „drobných obrazových záznamov“ vykladajúcich zlomky maliarových výpovedí o citovanom príbehu z Nového zákona, vlastným (maliarskym) spôsobom. Dnes by to niekto označil obľúbeným termínom „maliarsky koncept“. No Ivana Pavleho možno považovať z hľadiska maliarstva a maľby (vari) za všetko možné, len nie za konceptuálneho maliara. Nikdy ním ani nebol, a treba veriť, že ani nebude. Bol a je maliarom – od podstaty. Skúma, analyzuje výpovede klasického maliarskeho obrazu v kombinácii s moderným obrazom. Objavuje jeho nové výrazové možnosti v rámci pôvodných dimenzií tzv. dvojrozmerného maliarstva. Skrátka, odvoláva sa na výpoveď obra-

zu na pozadí prieniku staromajstrovej a modernej obrazovej koncepcie, kde svoju úlohu zohráva farba, tvar, forma, idea, myšlienka a výraz... Mágia farebnej hmoty sa tu prelína s textúrou „obrazových hmôt“, reálne a amorfné objemy, príbehy a mýty, skutočnosť so symbolom a pod. To všetko vstupuje do osobitého tvaru v procese jeho malby, kde sa obraz stáva maliarskou vibráciou, záznamom vreseviska racionálnych a emocionálnych stimulov tvorby. Záznamom „zázraku“ odohrávajúcim sa na ploche plátna, v priestore kontrolovanom rozumom, no predovšetkým fantáziou. V tom spočíva podstata tvorby Ivana Pavleho a jeho malovania. V imaginácii.

Ivan Pavle bol, je a verím, že aj ostane jedným z neodmysliteľných predstaviteľov slovenského imaginatívneho umenia. Poukazuje na to tvorba maliarov vizionárov, slovenských surrealistov, nadrealistov, magických, fantazijných realistov a iných osobností z minulého a súčasného storočia. Je to Pavleho curriculum vitae. Autorská spona, kde je a zostáva sám so svojim snažením v maliarskom obrazovom poli a zároveň v poli maliarskeho obrazu.

Možno bez obáv povedať, že Pavleho maliarska tvorba je zameraná výlučne na fenomén človeka. Je to jeho človek vstupujúci alebo umiestnený do centra (ideového) diania obrazu, resp. okolo neho alebo v ňom samom – v obraze. To nie je fráza ani floskula. Napokon, môže byť niečo fascinujúcejšie pre umelca ako problém človeka – blížneho svojho(?). Pavleho človek, to je vesmír v malom. Najdokonalejšia a najorganizovanejšia hmota na zemi. Tam niekde treba hľadať filozofiu jeho tvorby.

Ivan Pavle vstúpil do dejín slovenské-

ho výtvarného umenia ako osobnosť, čo prešla modernistickým vývojom (a výbojom) hľadania autentickej maliarskej formy. Patrí k tým, čo sa oboma nohami postavili na územie postmodernizmu a obhájili svoju prapodstatu maliara neomoderny. Darí sa mu zachovať si ju, napriek všetkým tlakom zvonku, zvlášť tým, čo opakujú známu a už otrepanú frázu: „... maliarstvo a obraz vyčerpali všetky svoje možnosti.“ Práve preto neprekvapuje, že je to on, kto svojou malbou siaha na citlivé miesta ľudskej duše i rácia a robí to s (nemilosrdnou) istotou. Ako som už raz (v inom prípade) napísal: Účinnosť svojich maliarskych ingrediencií servíruje na fenomenálne pripravenej tácke plnej zašifrovaných výpovedí, ktoré sú natoľko dráždivé, že nenecháva nikoho z vnímavejších na pochybách, že pri ich dešifrovaní treba pracovať predovšetkým hlavou. Je to dialóg zmysluplnosti s často nezmysluplným bytím a existenciou človeka. O tom nás presvedčil obrazmi, sústredenými v bohatej a hodnotnej kolekcii diel predstavených aj na výstave v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave.

LUBOMÍR PODUŠEL

SLOVENSKO V ČESKÝCH DOKUMENTÁRNÝCH FILMOCH

V neprehliadnuteľnej zostave svetovo premiérováných súťažných a nesúťažných titulov ostatného filmového festivalu v Karlových Varoch zaiste zaujali dva dosť príbuzné dokumentárne tituly zdanlivo iba so slovenskou tematikou. Značne sa líšili v prestupe od individuálnych cha-

rakteristik ľudských pádov k univerzálnějšímu humanitnému posolstvu. Slovenský debutant Miro Remo (1983) vo filme *Comeback*, v rýdzo slovenskej produkcii, sa prvýkrát dôslednejšie zaoberá takmer neriešiteľnými životnými príbehmi väčších i menších kriminálnych väzňov, ktorí notoricky prestupujú zákony a neustále sa vracajú späť. Najväčšiu silu má film v prvej časti, kde režisér autenticky zaznamenáva život a polozenie väzňov v povestnej ilavskej väznici. Autor vecne sníma ich postoje, hľadania a životné zákruty po prepustení.

Témou minulého a súčasného Slovenska sa zaoberali nie priveľmi dobre pripravení a faktmi vyzbrojení dávnejší českí tvorcovia najmä hraných filmov. Postupne ich nahrádzali a nahrádzajú oveľa lepšie pripravení skvelí českí dokumentaristi, aby vytvorili mimoriadne autentické, suverénne a sugestívne diela. Pripomeňme z posledného obdobia aspoň dva závažné tituly, ktoré v nedávnom období tvorili to najlepšie, čo vôbec vyprodukovala česká dokumentaristika (o. i. film Eriky Hníkovéj *Nesvadbovo* či prenikavú sociologicko-psychologickú štúdiu *Ivetka a hora* spod taktovky režiséra Víta Janečka).

Veľmi úspešne sa na územie severovýchodného Slovenska vracia etnologicky a poeticky mimoriadne senzibilná režisérka a scenáristka Jana Ševčíková. Za závažnou dobovou spoločenskou témou, s nezvyčajne hlbokou prípravnou a rešeršnou fázou, ktorá trvala až päť rokov, sa sem vypravila vo filme *Opři žebřík o nebe* (*Opři rebrík o nebo*), ktorý sa na festivale uvádzal aj pod anglickým titulom *Lean a Ladder Against Heaven*. Film sa do slovenských kín dostáva až v prvom štvrtroku 2015. Na pozadí mágie a metafyziky Vysokých Tatier sa však odohráva ne-

uveriteľne dramatický zápas skupiny ľudí o prežitie, ktorý vedie katolícky kňaz Marián Kuffa s neobčajnou vynaliezavosťou, pragmatizmom, ale aj charitatívnou evanjelizáciou. Zachraňuje viac ako dve stovky ľudí, ktorí padli na dno, potom čo podľahli alkoholu, drogám, stali sa bezdomovcami alebo vyrastali v detských domovoch, sú fyzicky aj duševne narušení, ak nepočítame stovky ďalších, o ktorých sa takisto stará a pomáha im v okolitých rómських osadách.

O čom najpodstatnejšom chce Ševčíková vypovedať? Zdanlivo v druhom pláne príbeh rámcuje „mystický“ kríž, zaviaty a zavievaný vetrom a snehom. Symbolizuje zložitú úlohu kresťanstva, ktorú má v dnešnom sekulárnom svete? Zároveň ojedinelosť vrcholnej, obetavej a nezištnej humanity, ktorej jedným z pozostalých prejavov je kresťanská humanita, spochybňovaná a vytláčaná na okraj.

Odmietajú, aby niekdajší prorok a nezištný pomocník úbohým sa viac-menej stával dnes vysmievaným a polobláznivým Donom Quijotom, ktorého vážnejšie nedokáže brať ani jeho najbližší sluha Sancho Panza. Ako je to možné, pýta sa v druhom až treťom pláne filmu, že pri nadprodukcii všetkého, sa tolko ľudí dostáva na okraj spoločnosti a záchranné sociálne mechanizmy nie sú natolko účinné, aby im, možno aj nie všetkým, pomohli. Koľko podobných Kuffov bude spoločnosť potrebovať, aby to otriaslo jej základmi a prebudovala svoj hodnotový rebríček, aby sa heslá rovnosti a bratstva opäť dostali na piedestál a neboli iba odvrhnutými hodnotami pomýlenej minulosti?

Ševčíková pritom kňaza neidealizuje ani neheroizuje. Je neutrálnou a objektívnou pozorovateľkou. Snaží sa ho zachytiť

v rozhodujúcich okamihoch činov. Vie, že na zabezpečenie svojho inštitútu musí zaisťiť značné prostriedky, čo vyžaduje dennodenný zápas s personálom, ktorý vôbec nevyvíka pracovnými, vôľovými ani intelektuálnymi spôsobilosťami. Aj pravidelne opakujúce sa modlitby, omše i kázne, ktoré tu majú veľký priestor, sú priamo v službe nie nejakej abstraktnej teológie či morálnych ponaučení, ale jazykom prístupného rýdzeho pedagogicko-psychologického nabádania pred takmer celým osadenstvom, aby každého zapojil do zmysluplnej činnosti, na ktorú má aspoň aké-také danosti.

Režisérka pritom naportrétuje aspoň v náznakoch a skratkách množstvo trpkých osudov a osobností, ktoré neuveriteľne upadli pod ľudskú dôstojnosť a v širokom okolí sa zdanlivo iba v tomto prostredí majú možnosť narovnať. Opakovane to rámcuje sugestívnou panorámou hôr, ich večnosťou a mágiou oproti slabostiam a malosti ľudí. Vnútorne trpiacim a otvoreným je aj ústredný hrdina. Iný ako zastaraný výraz jeho tváre nepoznáme.

Režisérka a tvorcovia hádzu rukavicu do tváre nielen slovenskej spoločnosti, ale aj globálneho vývoja civilizácie, ktorá sa v mnohých najzákladnejších fenoménoch prežitia ocitá v existenčnej kríze. Nemal by solidárny štát a jeho inštitúcie prevziať oveľa väčší diel zodpovednosti, aby výraznejšie pomohol odkázaným ľuďom? Ševčíková to odkazuje vecne, vizuálne a skladobne presvedčivo. Jej humanistický apel je zreteľný. Pritom s konštatovaním, že ani religiozitu, nábožnosť a vieru nemožno vylúčiť z podstaty ľudského spoločensťva. Hovorí to s miernym polemickým nádychom, ale veľmi sugestívne. Pritom ide v hĺbke výpovede, neiluzívnosti zo-

brazenia i metaforickom odkaze o čosi ďalej ako prednávkou s filmom z rovnakého prostredia a s rovnakým hrdinom v Prahe žijúci, a nielen tam tvoriaci slovenský režisér Ladislav Kaboš, ktorý vytvoril neprehliadnuteľný dokumentárny film *Všetky moje deti*.

VILIAM JABLONICKÝ

ZDRAVICA IVANOVÍ STADTRUCKEROVI

V januári 2015 dovŕšila osemdesiat rokov jedna z najznámejších legend slovenskej a zahraničnej audiovizuálnej sféry Ivan Stadtrucker, ktorému právom by sme mohli pripísať titul „otec slovenského filmu“. Svojím celoživotným úsilím prispel k rozvoju televíznej tvorby, predovšetkým ako zaslúžilý scenárista, dramaturg, režisér krátkych filmov, filmový teoretik. V roku 1972 participoval na rekonštrukcii prvého slovenského hraného filmu *Jánošík* bratov Siakelovcov z roku 1921. Odbornú špecializáciu osobnosti dokladá bohatá publikačná činnosť, svedčiaca o praktickom využití získaných informácií autora v širokospektrálnom slede, pohybujúca sa na pomedzí filmovej estetiky, literatúry, hudobnej vedy a masmédií. Svoje príspevky, články, štúdie uverejňoval v Slovenských pohľadoch, Literárnom týždenníku, Kultúrnom živote, okrem toho vydal veľké množstvo syntetických monografií. Medzi najvýznamnejšie práce môžeme zaradiť publikácie *Krása tmy* (1971), *Zvukový majster vo filme a televízii* (1972), *Čas projektívnej kultúry* (1982), *Reklama na americkej obrazovke* (1990) a *Teória masmediálnej (dis)komunikácie* (2007). Verejnosti sprístupnil po-

zoruhodné retrospektívne udalosti o živote významného maliara so slovenskými koreňmi, predstaviteľa amerického pop-artu v memoároch *Warhol. Ten druhý Andy* (2009). Kniha vyvolala veľký dobyt z radov čitateľov. Pripomeňme si najvýznamnejšie medzníky, ktoré výrazne ovplyvnili kariérny potenciál osobnosti.

Ivan Stadtrucker sa narodil 22. januára 1935 v Krupine. Vysokoškolské štúdiá v odbore rozhlasovej, filmovej a televíznej technológie absolvoval v roku 1958 na Elektrotechnickej fakulte Českého učenia technického v Prahe. Po skončení štúdiá v rokoch 1960 – 1970 zastával post vedúceho zvukového oddelenia Československej televízie v Bratislave. V spomínanom období realizoval množstvo pokusov, viažucich sa k akustickej dramaturgii, ktoré zároveň v praxi uskutočnili. Jeho najväčšou zásluhou bola osobná invencia na vybudovaní Zvukového pracoviska, prvého československého centra pre tvorbu elektronickej hudby. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia rozbehol spoluprácu s významným slovenským hudobným skladateľom Iljom Zeljenkom (1932 – 2007), konkrétne na filme s adolescentnou tematikou *Slnko v sieti* (1962). Uplatnil tu elektroakustickú kompozíciu, jej význam spočíva v paralelnom striedaní výrazových prostriedkov ticha a zvuku vychádzajúceho z televíznych antén. V spomínanej etape Ivan Stadtrucker redakčne spolupracoval aj na vydaní publikácie *Malá encyklopédia hudby* (1969), ktorej vydanie zastrešovala Katedra hudobnej vedy FF UK v Bratislave spolu s Ústavom hudobnej vedy SAV, autorsky pripravil množstvo hesiel z oblasti hudobnej teórie a praxe. V letnom semestri akademického roka 1968/1969 dostal ponuku viesť seminár o audiovizuálnych

prostriedkoch na Hudobnej fakulte University of Missouri v Kansas City v USA, ktorú aj naplno zúročil.

V roku 1970 sa stal redaktorom Filmového vysielania Československej televízie v Bratislave. Od roku 1971 pedagogicky pôsobil vo funkcii odborného asistenta na Divadelnej fakulte VŠMU v Bratislave. Prednášal teóriu filmu, televíznej žurnalistiky a dramaturgie. Vedeckú aspirantúru (CSc.) obhájil na Vysokej škole múzických umení (ďalej VŠMU) v Bratislave pod vedením terajšieho profesora Júliusa Paštéku v roku 1978. Titul docent tu získal v roku 1986. V tom roku absolvoval hosťovské prednášky v USA, konkrétne na prestížnych univerzitách v New Yorku a Los Angeles. Medzi jeho popredných absolventov patria zvučné umelecké špičky, konkrétne dramaturg, režisér Ondrej Šulaj, scenáristka Jana Kákošová, scenárista Vladimír Balco, producent, režisér dokumentárnych filmov Ján Oparty a dramaturgička, scenáristka programov pre deti a mládež, terajšia vedúca Katedry filmovej dramaturgie a scenáristiky Akadémie umení v Banskej Bystrici Kateřina Javorská.

V roku 1977 vykonával funkciu dramaturga Hlavnej redakcie literárno-dramatického vysielania Československej televízie v Bratislave. Z tohto obdobia sú najznámejšie celovečerné inscenácie, bratislavské pondelky, ktoré zožali mimoriadny úspech. Istý čas pôsobil aj ako vedúci vysielania zahraničných filmov anglosaskej proveniencie, kde sa podieľal na realizácii filmov zo sféry umenia a techniky. Ivan Stadtrucker v Československej televízii pôsobil až do roku 1990.

V roku 1991 sa inauguroval na pôde VŠMU za univerzitného profesora. Najvýnimočnejší bol preňho rok 1994, keď

sa stal ústredným riaditeľom Slovenskej televízie. Koncom roka 1994 Ivana Stadtruckeru svetská vrchnosť pozbavila funkcie pre „nesprávne“ politické názory. V nasledujúcom období si Ivan Stadtrucker predsa len našiel priestor pre vlastnú sebarealizáciu. Svoje dlhoročné skúsenosti z praxe začal odovzdávať poslucháčom vysokoškolských univerzít mediálno-dramatického zamerania. Z osobnej iniciatívy založil v roku 1998 na Univerzite Cyrila a Metoda v Trnave Fakultu masmediálnej komunikácie, navyše stal sa jej prvým dekanom.

Neskôr prednášal aj na Akadémii umení v Banskej Bystrici, kde viedol v rokoch 2006 – 2010 Katedru filmovej dramaturgie a scenáristiky. V rokoch 2010 – 2012 externe vyučoval na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Budúcim novinárom, pracovníkom médií odovzdával cenné poznatky z oblasti Estetiky masmédií či filmu. Ako bývalý absolvent katedry si spomínam na pútavé hodiny s pánom profesorom Ivanom Stadtruckerom, počas ktorých nám premietal filmy rôznych koncepcií jednak so psychologickou problematikou, napr. *Červená pustina* (1964) s najrenomovanejšou talianskou herečkou päťdesiatych až sedemdesiatych rokov 20. storočia Monicou Vittiovou, s dokumentárnou hodnotou o osobnosti stredo európskeho maliarstva, stúpcovi impresionizmu Ladislavovi Medňanskom (2008). Pri analýzach spomínaných mediálnych produktov sme si všimli časové a priestorové aspekty realizácie deja, čo nám, samozrejme, profesor Ivan Stadtrucker v prednáškach zdôrazňoval.

Ivan Stadtrucker je dodnes čestným členom Slovenského syndikátu novinárov, Spolku slovenských spisovateľov a zdru-

ženia International Federation of Journalists SC PEN.

Pán profesor, do ďalších rokov Vám prajem veľa Božieho požehnania, zdravia, šťastia, optimizmu a elánu.

EMANUEL ORBAN

Z LITERATÚRY ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV

Prvé tohtoročné dvojčíslo mesačníka pre literatúru a kultúru *Nový život* 1 – 2, vydávaného Slovenským vydavateľským centrom v Báčskom Petrovci, vychádza nielen v sčasti pozmenenom šate, ale aj pod vedením novej šéfredaktorky, známej prekladateľky Zdenky Valentovej-Beličovej, ktorá má na konte viaceré preklady zo slovenskej literatúry do srbčiny a je nositeľkou Ceny Pavla Országha Hviezdoslava za rok 2012.

Od založenia časopisu v roku 1949 sa v šéfredaktorskej pozícii vystriedalo viacero popredných literárnych osobností: Martin Toman (1949), Juraj Spevák (1949 – 1953), Ján Kmeť (1954 – 1966), Juraj Spevák (1967 – 1973), Michal Harpán (1974 – 1981), Vítazoslav Hronec (1982 – 1989), Miroslav Dudok (1990 – 1993), Michal Ďuga (1994 – 1997), Vítazoslav Hronec (1998 – 2004), Tomáš Čelovský (2005) a Adam Svetlík (2006 – 2014). Pôvodným povoláním profesorka slovenskej literatúry Zdenka Valentová-Beličová je prvou ženou na čele tohto veľmi dobre vyprofilovaného kultúrneho periodika, ktoré svojím významom pre

slovenskú literatúru (kultúru) presahuje hranice Vojvodiny aj Dolnej zeme.

Nové číslo prináša zaujímavé čítanie z textov nielen slovenskej dolnozemskej i „hornozeemskej“, ale aj srbskej literatúry. Úvodná strana tradične predstavuje ukážku poézie z výberu, ktorý urobil Víťazoslav Hronec. Tentoraz je to báseň srbského autora Lazu Kostića (1841 – 1910) *Keď sa bdenie chýli k snom* v preklade Juraja Tušiaka a Víťazoslava Hronca.

V rubrike *Rozkoš z textu* si môžeme prečítať esej Zdenky Valentovej-Beličovej, v ktorej autorka tematizuje vzťah dobra a zla, povahu zla a príčinu jeho existencie, jeho šírenia, a to tak v kontexte holokaustu, ako aj v kontexte balkánskych vojen... V úvahách sa opiera o filozofické i beletristické pramene, zdôrazňujúc myšlienku, ako je priam povinnosťou umenia vyjadrovať sa k zlu svojej doby. Rozvíja výrok srbského autora Filipa Davida, že „v temných časoch je nemravné mlčať“...

Rozhovor s týmto popredným srbským prozaikom a esejistom prináša rubrika *Chat*. Hlavnou témou rozhovoru je autorov román *Dom spomienok a zabúdania*, v ktorom sa hovorí – v súlade s témou udávajúcou tón celému číslu (je to téma holokaustu ako pripomenutie oslobodenia Osvienčimu a iných koncentračných táborov) – o početných podobách zla v ľudskej histórii.

Rubrika *Pulzovanie literatúry* už tradične prináša ukážky z tvorby autora, s ktorým je rozhovor. Tentoraz je to ukážka zo sugestívnej prózy Filipa Davida približujúcej osudy stratených, opustených či zabudnutých detí z Juhoslávie z čias druhej svetovej vojny, smerujúcich do táborov smrti. Tematicky podobná je aj ďalšia próza rubriky, a to *Trhlina* od nášho

prozaika Antona Baláža. V poetickom bloku si prečítame čerstvo ocenený (v súťaži Nového života) cyklus *Elégia* od Ladislava Čániho a básne Miroslavy Dudkovej z cyklu *Pokrčené verše*.

Zaujímavú informáciu prináša v rubrike *Texty a kontexty* štúdia srbskej literárnej a divadelnej historičky Nade Savkovićovej, a to, že prvý vytlačený a zachovaný text divadelnej hry v srbskom jazyku, ktorý napísala žena, pochádza od Slovenky Albíny Podhradskej, dcéry spisovateľa, profesora, farára, vydavateľa, kultúrneho a národného dejateľa Jozefa Podhradského, ktorý takmer celý život pôsobil na Dolnej zemi. Autorka štúdie podrobnejšie rozoberá divadelný text mladej a talentovanej Albíny Podhradskej, ktorá predčasne zomrela a nemohla tak rozvíjať ďalej svoj talent.

Druhým textom tohto bloku je štúdia *Život za ostnatými drôtmami*. Autor Ivan Šuša pôsobiaci na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici sa v nej venuje slovenskej memoárovej literatúre z obdobia holokaustu.

V rubrike *In memoriam* sa Vladimír Valentík venuje spomienke na poprednú osobnosť slovenského výtvarného a filmového umenia – Miru Brtkovú (1930 – 2014). Reprodukcie jej prác ilustrujú aj toto číslo Nového života.

Časopis obsahuje tradičnú rubriku venovanú recenziám nových knižných titulov nielen dolnozemskej slovenskej literatúry, ale aj srbskej literatúry.

V záverečnej rubrike *Miscelanea* si prečítame hodnotenie literárnej súťaže Nového života za rok 2014 z pera Adama Svetlíka a dve zamyslenia (autormi sú Martin Prebudila a Mária Myjavcová) venované stému výročiu narodenia profesora Michala Filipa.

Čitateľská obec Slovenských pohľadov mala možnosť sledovať zameranie Nového života v posledných rokoch aspoň prostredníctvom krátkych recenzií a takisto sa pravidelne presviedčať o jeho tradične solídnej a vyrovnanej kvalite. Práve novú šéfredaktorke, aby sa jej darilo úspešne nadväzovať na túto tradíciu, a ako to naznačuje prvé číslo časopisu, ktoré vyšlo pod jej vedením, aj v istých jej inováciách.

EFAR

L

LECHÁREŇ

DETSKÝ KÚTIK

– Zuzka, prečo si čistíš zuby sedemkrát za sebou?

– Aby som mala celý týždeň pokoj.

■

– Pán doktor, je v poriadku, že môj syn sa často hrá v piesku?

– Určite. Zlepšuje si tým predstavivosť a šikovnosť.

– Vidíte, a jeho manželka sa preto chce s ním rozviesť.

■

– Mami, môžem nosiť podprsenku, keď už mám 15 rokov?

– Nie, Karol!

VÝPISKY Z DETSTVA

Dieťa je bytosť, ktorá prináša do domova svetlo. Každú noc treba kvôli nemu rozsvietiť najmenej desaťkrát: J. Páleník.

■
Tradičia je systém, ktorý má zabrániť, aby deti predstihli rodičov: E. Kishon.

■

Z kníh nášho detstva sa stali detské knihy, sú čoraz tenšie, kým my hrubneme: J. Štrasser.

■

Sú rodičia, ktorí investujú do svojich detí len peniaze. Nič iné nemajú: A. Nonym.

■

U tých dnešných detí ide všetko nejakoho obrátene. Poznáme školákov, ktorí sa už bozkávajú, a ešte nezačali ani fajčiť: D. Radovič.

HLÁŠKY SPRED KATEDRY

. . . Prosím chýbajúcich, aby sa prihlásili!

. . . Toto nemusíte vedieť, ale vravím vám to preto, aby ste to vedeli.

. . . Zapíšte si to do hlavy červeným perom.

. . . Vy ste strašne neporiadna trieda. Niekedy to tu vyzerá ako v zborovni.

. . . Ty sa hlásiš, alebo sa mi tým prívikom vyhrážaš?

. . . Vzduch tu máte nie nijako príjemný, najmä kyslík tu nevidím.

. . . Príklad je neriešiteľný, dopočítajte si ho doma.

. . . Znova sa vykláňate z okna? Keď niekto vypadne, zasa mi budete tvrdiť, že to nebol nikto z vás.

. . . Keby tu nebola trieda, ale chliev, mali by ste tu pomerne čisto.

. . . Žiaci, už bolo dosť tej zábavy! Nepočuli ste zvonit' na prestávku?

MILAN LECHAN

Vladimír Rusko – 80

Významná osobnosť, dnes už legenda rozhlasového vysielania u nás – vyštudoval najskôr pedagogický smer (slovenský jazyk, hudobná výchova) a potom dramaturgiu na VŠMU v Bratislave (u profesorov Jána Boora a Petra Karvaša). Od roku 1960 režíroval viac ako osemsto(!) rozhlasových hier, nespočetné množstvo rozprávok, pásiem prózy a poézie predovšetkým slovenských a českých autorov. V živej pamäti sú napríklad jeho rozhlasové naštudovania vrcholných diel slovenskej a českej poézie (Sládkovičova *Marína* a *Detvan*, Smrekova *Básnik a žena*, Kostrova *Ave Eva*, Hviezdoslavove *Krvavé sonety*, Válkovo *Slovo*, Rúfusova *Óda na radosť*, ale aj Máchov *Máj* či Nezvalov *Edison* a mnohé ďalšie). Rovnako by sa dal vymenovať celý rad prozaických diel domácich i svetových autorov, ktoré zdramatizoval do rozhlasovej podoby. Jeho režijný rukopis nesú aj mnohé televízne kompozície a pásma poézie. Vždy pritom kládol dôraz aj na interpretačnú stránku, a tak dodnes z nahrávok počujeme hlasy Karola Machatu, Ctibora Filčíka, Viliama Záborského, Gustáva Valacha, Ladislava Chudíka a mnohých ďalších skvelých slovenských hercov. Pri každej z rozhlasových realizácií mimoriadne dbal (a dodnes dbá) na maximálne využitie najmodernejšej zvukovej techniky (od roku 1995 spolupracuje v Česku so skupinou 4 Dimension). Ako rozhlasový režisér hostoval vo viacerých zahraničných štúdiách. Osobitne sa venoval umeleckému prednesu a javiskovej reči a po-

máhal pri ich kultivácii v porotách najvýznamnejších súťaží na Slovensku i v Čechách (Hviezdoslavov Kubín, Vansovej Lomnička, Wolkrov Prostějov a i.). Sám je tiež autorom odborných publikácií (*Znejte slová*, *Technika reči a prednesu* a i.) a množstva štúdií, článkov a kritik. Za mimoriadnu umeleckú tvorbu a pedagogickú a publicistickú prácu bol veľakrát vyznamenaný doma aj v zahraničí.

Narodil sa 14. júna 1935 v Skalici.

Viliam Apfel – 75

Profesiou právnik, ktorého už polstoročie priťahuje publicistika a literatúra. V nej najmä spisba o zaujímavých osobnostiach a udalostiach našej histórie. Zaujímavé témy spracúva zrozumiteľným populárno-náučným štýlom, preto si jeho knihy získali množstvo čitateľov. O stredovekých procesoch s bosorkami nás zoznamuje v prácach *Čas pekelných ohňov* a v matičnom vydaní knihy *Čas služobníkov diabla*. Vo Vydavateľstve Matice slovenskej mu vyšli aj ďalšie nemenej zaujímavé tituly: *Čas bez rozlúčky* (2005) o udalostiach z prvej svetovej vojny na talianskom fronte, ... *lebo len prach si* (2006) o známych osobnostiach dávnej histórie (o. i. Matúš Čák Trenčiansky, Juraj Jánošík, majster Pavol z Levoče a i.), *Kliatba zvaná Alžbeta* (2010) o známej „krvavej grófke“, *Prípady Mayerling* (2013) o záhadnej tragickej smrti Rudolfa Habsburského. Hold pamätníku na Bradle, Dušanovi Jurkovičovi a Milanovi Rastislavovi Štefánikovi vzdal ešte roku 2004 knihou *Panteón zlomených nádejí* (získal za ňu prémiiu Literárneho fondu za rok 2004). Je autorom desiatok článkov

a recenzii, mnohé z nich pravidelne publikuje aj v našom časopise.

Narodil sa 3. júna 1940 v Novom Meste nad Váhom.

■
Marína Čarnogurská-Ferancová
– 75

Popredná slovenská sinologička, filozofka (štúdium na Univerzite Karlovej v Prahe, angličtina, čínština, neskôr filozofia) a prekladateľka to mala ako sestra bratov-politikov Jána a Ivana (okrem nich má aj ďalšieho brata Pavla a sestru Oľgu) v bývalom totalitnom režime nelahké (v rokoch 1972 – 1990 pracovala ako písarka anglickej obchodnej korešpondencie). Až po roku 1990 sa mohla naplno venovať výskumu starovekých čínskych filozofických textov (Literárnovedný ústav SAV) a mnohé z nich prekladať do slovenčiny.

Dovtedy jej knižne vyšiel len výber prekladov z konfuciánskych textov *A niekoľko majster...* (1977). V nových spoločenských podmienkach preložila a s pomocou Egona Bondyho zrekonštruovala pôvodnú formu originálu Lao-č (vyšla roku 1993 pod názvom *O ceste tao a Jej tvorivej energii*). Postupne prekladala ďalšie významné čínske texty: *Príbehy dračích cisárov, Múdrosť starej Číny, Osemnásť plačov húskej píshtaly, Sen o červenom pavilóne, Konfucius. Rozhovory a výroky, Čínske odpovede* a i. Vo výskumnej práci sa naďalej zaoberá problémami prekladu čínskych textov do európskych jazykov, ako aj ďalšími jazykovednými otázkami pri prekladaní z tohto jazyka. Výsledky výskumov publikuje najmä v špičkových odborných periodikách v zahraničí.

Narodila sa 11. júna 1940 v Bratislave.

■
Marián Veselský – 70

Známy slovenský folklorista, momentálne účinkujúci v hudobnej skupine Lojzo, je elektrotechnický inžinier, ale už počas štúdia sa venoval tomuto hudobnému žánru v súbore Technik, založil súbor Ekónóm, pre ktorý napísal aj debutové hudobné pásmo s názvom *Veď je tá Terchová*. Neskôr pôsobil v Lúčnici (tu sa zoznámil s obdivovaným Svetozárom Stračinom) a napokon v Gymniku (najskôr ako vedúci ľudovej hudby, potom ako riaditeľ). Tu sa s Jánom Blahom venoval najmä tvorbe hudobno-tanečných programov, napísali spoločne niekoľko mimoriadne úspešných programových čísiel. Postupne prešiel z aktívneho pôsobenia vo folklórnej oblasti do teoretických sfér (Národopisný ústav SAV, Národné osvetové centrum, riaditeľ V-klubu), od roku 2007 ako člen hudobnej skupiny Lojzo. Podieľal sa na vydaní ôsmich spevníkov a siedmich cédečiek ľudovej hudby.

Narodil sa 17. júna 1945 v Ulanke.

■
Lubor Patsch – 70

Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov amatérskeho dokumentárneho filmu a publicistiky na Slovensku. Vyštudoval Vysokú školu dopravy a spojov v Žilne, dokumentárnej filmovej tvorbe sa venuje už tridsať rokov. Jeho práce sú dnes zaradené do zlatého fondu slovenskej amatérskej filmovej tvorby. Z množstva filmov spomeňme aspoň najznámejšie, resp. ocene-

né v domácich a zahraničných súťažiach: *Prichádzam nepozvaný*, *Tatranský kamzík*, *Život pre tatranské potoky*, *Cez Východnú tečie vodička*, *Diaľnica versus vydra*, *Svet Martina Sabaku*, *Ten môj odkvitnutý kvet*, *Hurban pre Žilinu*, *Reštaurátorský príbeh* a viaceré ďalšie. Osobitný význam majú jeho dokumentárne filmy o osobnostiach insitnej tvorby – o Milošovi Janoškovi, Jánovi Rumanovi, Márii Hrabinskej, Mikulášovi Kurpášovi, bratoch Rumanských, Zolovi Palugyayovi, Márii Barániovej a i. Vytvoril stovky televíznych reportáží, založil viacero zaujímavých amatérskych filmových súťaží a zároveň pôsobí aj v ich odborných porotách.

Narodil sa 30. júna 1945 v Liptovskom Mikuláši.

■ **Alfonz Lukačín – 65**

Kým sa roku 1960 nestáhoval z rodnej dediny do Košíc, rodinné prostredie vnímal najmä cez prírodu a prácu otca-lesníka (dve vydania knihy *Na píšťalkách z vrbového prútia*, 1997 a 2006). Po desaťročnej anabáze v Prahe sa od roku 1983 opäť usadil v najväčšom východoslovenskom meste, kde sa venoval práci vo VSŽ a na literatúru akoby zabudol. Siahol po nej opäť po roku 1989, no to sa už začal venovať aj vlastnej podnikateľskej práci (reštaurácia v Košiciach). V knihe *Etruskovia známi neznámi* (2001 a 2003) spracoval cestopisným spôsobom tému predchodcov Rimanov, v diele *Staviteľ chrámu* opisuje príbeh Stephanusa Lapidida, staviteľa Dómu svätej Alžbety v Košiciach (vyšlo vo viacerých vydaniach). Roku 2004 mu vyšla poviedková kniha *Nočný motýľ*. Je autorom diva-

delnej hry *Ovce moje, ovce* (1998), v ktorej formou satirického pohľadu pozoruje diaľnicu u nás pred rokom 1989.

Narodil sa 20. júna 1950 v Juskovej Voli.

■ **Jozef Bátora – 65**

Archeológ, ktorý má na konte viac rozsiahlych terénnych povrchových výskumov, študoval na FF UK v Bratislave, titul profesora získal roku 2003 na Masarykovej univerzite v Brne. Špecializuje sa na výskum z obdobia eneolitu a bronzovej doby v strednej a východnej Európe. Na území Slovenska to boli najmä lokality v okolí Komjatíc, Nevidzian, Mochoviec, Mužle-Čenkova, Rybníka, Santovky, Jelšoviec. Je autorom, resp. spoluautorom niekoľkých knižných monografií, pedagogických publikácií, učebníc a skript: *Od kamennej sekery po atómový reaktor*, *Štúdie ku komunikácii medzi strednou a východnou Európou v dobe bronzovej*, *Nevidzany 1113 – 1993* (spolu s J. Strieškom), *Šperk a súčasť odevu* (spolu s J. Bujnom, Z. Čilinskou, K. Kuzmovou, M. Rejholcovou a P. Žebrákom), *Čifáre: 1209 – 2009* (so Š. Drahošovou a J. Lukačkom) a ďalších. Napísal viac ako dvesto odborných štúdií a článkov, recenzií encyklopedických hesiel, ktoré boli publikované u nás aj v zahraničí. Absolvoval niekoľko študijných pobytov a stáží na významných európskych univerzitách (Berlín, Frankfurt, Poznaň, Viedeň, Mníchov). Je vedúcim vedeckým pracovníkom Archeologického ústavu SAV v Nitre, ako vysokoškolský pedagóg pôsobí na FiF v Bratislave a na univerzitách vo Viedni a v Brne. Je členom korešponden-

tom nemeckého archeologického ústavu v Berlíne, členom redakčných rád niekoľkých odborných periodík.

Narodil sa 21. júna 1950 v Nevidzanoch.

■ **Jana Bodnárová – 65**

Skôr ako začala písať krátke prózy, verše a rozhlasové hry, desiatročie sa venovala problematike kultúrnohistorických pamiatok (Prešov). Publikovala štúdie a články s tematikou výtvarného umenia a postupne začala krátkymi prózami pre deti a dospelých čitateľov vstupovať do literárneho sveta (debutová knižka noviel z roku 1990 má názov *Aféra rozumu*). Priebežne striedala jednotlivé žánre, medzi ktoré patrili ďalšie knihy próz *Neviditeľná sfinga*, *Z denníkov Idy V.*, *Bleskosvetlo/Bleskotma*, *Závojevá žena*, *Tiene papradia*, *Mineromány*, *Päť x päť* a ďalšie, rozhlasové hry *Osamelosť dvoch izieb*, *Interview*, *Mlčanie Emilky D.*, *Starec a počítačový chlapec*, *Tancovanie v kruhu*, *Prípady*, *Ona a i.*, zbierky poézie *Terra nova*, *ŠE – PO – TY*, *Blíženci*, *Z periférií*, viac kníh pre deti a mládež, dramatické texty (*Spiace mesto*, *Sobotná noc* a i.), televízne scenáre, knižná esej *O strome, ktorý bol na ceste*. Venuje sa aj odborným (knihy *Moja prvá galéria* a *Takmer neviditeľná*) a literárnovedným témam (*Ako sa číta báseň*).

Narodila sa 21. júna 1950 v Jakubovanoch.

MIROSLAV DANAJ

CHÁRON NA PLYTČINE

■
Návraty k moci trestajú už aj pochybnosť o lojalite.

■
Ak sa aj malé vrabce v hniezde kľbia, neznamená to, že ich starí budú za to trestať tak, že budú krímiť iných.

■
V súčasnosti neplatí *bližšia košeľa ako kabát*, nosia sa väčšinou trička.

■
Ísť proti arogantnej moci je ako ísť s baterkou proti noci.

■
Tetovanie viac očakáva ako ponúka.

■
Uzlom na preťatom pute je opatrnosť.

■
Rezignácia o odpustenie nestojí.

■
Odplata je náplastou na otvorenú ranu.

■
Na to, aby bol človek nenahraditeľný, nemusí v živote ani nič dokázať.

■
Tí, čo ňa ohovárajú, vedia o tebe viac ako ty sám.

■
Ak ti niekto nepovie nič vtedy, keď by mal, nemusí už ani vtedy, keď by chcel.

■
Aj keď stokrát podáš svojmu nepriateľovi ruku, zostane nepriateľom.

ŠAH